

IMOTZ, BASABURU NAGUSIA, LARRAUN ETA ARAITZ-BETELU IBARRETAKO LEXIKOAREN AZTERKETA

Amaia Apalauza Olló
(UPV/EHU)

Abstract

In this study we have analysed the lexical characteristics of the Basque language that is spoken in the North West Nafarroa's four valleys: Imotz, Basaburu Nagusia, Larraun and Araitz-Betelu. Our main objective is to have a look to the lexical aspects that enable us to make a difference between each area's Basque in relation to the others, and also establish the geographical boundaries among them. In that way, first we will take into account the differentiating aspects, such as the lexical ones, when studying the language of Imotz, Basaburu Nagusia, Larraun and Araitz-Betelu. As a result, we have witnessed the differences that can be made lexical wise: if there is the presence of any lexical isoglosses, and where those isoglosses take place. On the other hand, we have also analysed the lexical data of adjoining locations, in order to find out if the words and lexical variants that are used in our target location are used in those ones too. In fact, we have gone beyond the simple lexical description of our target location, offering a wider geo-linguistic view.

Following this criteria, we have arranged the different characteristics in seven main categories: a. The lexical aspects that differentiate Atetz-Ultzama and Imotz-Basaburu Nagusia; b. The lexical aspects that differentiate Muskitz from the rest of the villages of Imotz; c. The lexical aspects that differentiate Goldaratz from the rest of the villages of Imotz; d. The lexical aspects that differentiate Imotz-Basaburu Nagusia and Larraun; e. The lexical aspects that differentiate south-east Larraun and north-west Larraun; f. The lexical aspects that differentiate Larraun and Araitz-Betelu; and g. The lexical aspects that differentiate Gipuzkoa and Nafarroa.

The data that is published in this study was obtained by us through free interviews and lexical investigation and inquiries, during our stays in the region made between 2001 and 2007.

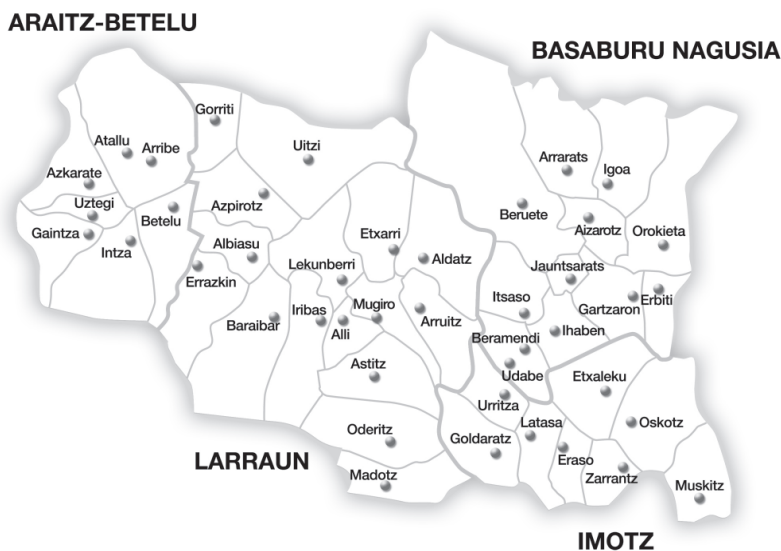
Sarrera: lanaren aurkezpena eta helburuak*

Hizkera bateko lexikoa aztertzea gauza konplexua da: batetik, hizkuntzaren atalik adakorra izan ohi da lexikoa, eta, bestetik, datu asko ezagutu eta erabili behar dira esku artean, bai azertu nahi dugun eremukoak eta baita ingurukoetakoak ere. Bigarren alderdi hori bereziki zaindu dugu saio honetan, eremu aski zabala baita gurea,

* Artikulu hau Nafarroako Gobernuko Euskarabidea erakundearen 440002 44200 4800 334100 (2008) ikerketa-egitasmoaren barrenean gauzatu da.

eta Euskal Herriko erdigunean kokatua, gainera: alde bateko zein besteko eraginak batu ohi dira halako guneetan.

Nafarroa Garaiko ipar-mendebalean dauden lau ibarretako lexikoa aztertuko dugu saio honetan: Imotz, Basaburu Nagusia, Larraun eta Araitz-Betelu. Ikerketa zabalago baten baitan kokatzen da lexikoari buruzko atal hau (cf. Apalauza 2008a).

1. irudia²

Lexikoa oso arlo zabala da; horregatik, halako herri, ibar, eskualde edo hizkeratako lexikoa aztertu nahi dugula diogunean, komeni da zenbait kontu zehaztea.

Azken urteotan, tokian tokiko euskal hizkeren gaineko hiztegi ugari argitaratu dituzte: besteak beste, berriki argitaratuak dira *Erroibarko eta Esteribarko hiztegia* (2007), *Luzaideko euskararen hiztegia* (2007), *Bergara aldeko hiztegia* (2004) edota *Sakanako hiztegi dialektologikoa* (2004). Halako lanen interesa eta beharra ukatu gabe, bestelako helburua du gure lanak: aztergai dugun eskualdeko euskara ingurukoekin alderatzeko eta hizkeren arteko mugak finkatzeko aukera ematen duen lexikoa aztertu nahi dugu. Hala, batetik, ezaugarri banatzaileak hartuko ditugu kontuan; hots, Imozko, Basaburu Nagusiko, Larraungo eta Araitz-Beteluko euskararen baitan nola-halako banaketa egiteko aukera ematen duten bereizgarri lexikoak. Era horretan, lexikoaren arabera zer nolako banaketa egin daitekeen ikusiko dugu; alegia, gure eremuko hizkerak banatzen dituen isoglosa lexikorik ba ote dagoen eta isoglosa horiek non biltzen diren eman nahi dugu ezagutzera. Bestetik, inguruko hizkerak ere aintzat hartuko ditugu (Imoztik eta Larraundik hegoaldera, Arakil, Gulibar eta Txulapain; Imoztik eta Basaburu Nagusitik ekialdera, Atetz eta Ultzama; Basaburu Nagusitik iparraldera, Basaburu Txikia; Larraundik iparraldera, Leitza eta Areso; Araitz-Betelutik mendebalera, Gipuzkoako

² Lan honetan ageri diren irudi guztiak Gorka Elarrekin eginak dira.

Tolosaldeko herriak, Amezketaren batez ere), gure eremuan erabiltzen diren hitz eta aldaerak ondoko hizkeretan erabiltzen diren edo ez argitzeko asmoz. Azken batean, gure azter-eremuan erabiltzen den lexikoaren deskripzio hutsetik haratago joango gara, eta ikuspegi geolinguistikoa gailenduko zaio gure lanari.

Beraz, ez dugu erakutsiko lanbide jakin bati lotutako hitz sortarik, desagertzear den hitz-altxorrik edo dokumentu zaharretan bildutako ale eskusiborik. Zinez interesgarria deritzogu halakoak biltzeari, baina guk egunerokoa erabiltzen den lexikoari emango diogu arreta, hitz arruntei, bizirik direnei. Izan ere, alderdi horri erreparatu beharko lioke egungo dialektologiak (Alvar 1991: 359):

Que es necesario salvar las antiguallas antes de su desaparición, no será yo quien lo discuta, pero un atlas es mucho más que eso: si en la mente de Gilliéron nació como un principio para mostrarnos la vida del lenguaje, el estado actual –aún no historia– de una realidad y los principios activos que hacen actuar a ese cuerpo vivo, evidentemente, poco sacaremos en limpio recogiendo unos materiales arqueológicos que servirán para una diacronía inoperante ya, no para una sincronía válida para nuestra circunstancia de hoy, y válida también para los futuros investigadores de la lengua.

Metodologia: datu-biltzea

Saio honetara dakargun informazioa biltzeko, hiru iturri nagusi baliatu ditugu:

1. Hiztunekiko solasaldi eta elkarrizketak. Grabatuta zein grabatu gabe, gure eskualdeko herrietan egindako egonaldietan ordu mordoia pasatu dugu hiztunekin hizketan, edozein gairi buruz, eta lexikoari (eta beste arlo batzuri) loturiko material eta informazio ugari bildu dugu. Hiztunak egoerarik naturalenean daude modu horretan, eta iruditzen zaigu modu horretan lortutako datuek dutela fidagarritasunik handiena.

2. Inkesta lexikoak. Batzuetan, hiztun berarekin orduak eta orduak igarota ere, ez dugu lortzen ikerketarako interesatzen zaigun guztia biltzea. Horregatik, lexikoari buruzko inkestak prestatu, eta eremuko herri gehientsuenetan erabili ditugu; datu asko erdietsi dugu inkesten bitartez. Inkestak egiteko orduan, baina, hainbat alderdi hartu behar dira kontuan: alde aurretik ongi eta egoki prestatutako inkesten bidez lan egin behar da, hiztun egokiak hautatu (denek ez baitute balio inkesta bidezko datuak lortzeko), datuak alderatu, eta abar. Gainera, alde handia dago herrien artean: esate baterako, ez da inondik ere gauza bera inkesta bat Imozko Muskitzen egin edo Larraungo Azpirotzen egin. Izan ere, herri-euskararen egoera oso desberdina da aipatutako bi herri horietan: Muskitzen, oso jende gutxi bizi da, eta oso gutxi gorde dute hango euskara. Horrez gain, nabarmena da hizkuntza-transmisioan dagoen etena, gazteek ez baitute Muskizko euskara erabiltzen: euskaraz aritzen direnean, araututako formak erabiltzeko joera dute eskuarki. Azpirotzen, berriz, jende askorik ere ez da bizi, baina gehiengo handiak hango aldaera darabil, baita gazte jendeak ere. Horrek, alde batetik, erraztu egiten du inkestak egiteko jende egokia bilatu eta aurkitzea, eta, beste alde batetik, lortutako datuek fidagarritasun handiagoa ematen dute.

Gure eremuko datuak lortzeko inkestak gerok egin ditugu kasu guztietan, baina gure eremuaz kanpoko hizkeretako zenbait datu ere jaso dugu, beste datu-biltzaile batzuek egindako inkestei esker (lanean zehar, parentesi artean eta laburdura bidez egingo

dugu biltzaileon aipamena). Hala, Kar mele Etxabek batez ere Goierriko Zaldibiako baina baita Tolosaldeko Amezketako hainbat datu ere eman dizkigu (K. E.), Bixente Gorostidik ere Amezketakoak (B. G.), Bittorio Lizarragak Basaburu Txiki zein Leitzakoak (B. L.), Orreaga Ibarak Atetz, Ultzama, Anue, Erroibar eta Esteribar ibarretakoak (O. I.), Iñaki Caminok batik bat Nafarroako ekialdekoak (I. C.), Amaia Lashe-rasek Lesakakoak (A. L.), eta, azkenik, Goizeder Tabernak Garazi aldeko (Nafarroa Beherea) Gamartekoak (G. T.). Gure esker ona adierazi nahi diegu biltzaile guztioi.

3. Bibliografia. Maiz jo dugu beste egile batzuen lanetara, gure eremuan bildu izan den lexikoa ezagutzeko eta beste eskualde batzuetako datuak eskuratzeko. Gaia-ren gaineko ikuspegi osoagoa lortzea bermatzen du horrek, eta, areago, dagoeneko itzaliak diren edo itzaltzeaz diren hizkeretako datuak erdiesteko, ezinbestekoa dugu idatzizko iturrietara jotzea (Arakil, Txulapain).

Bestalde, hona hemen lan honetan aipatuko ditugun herri-izenen laburdurak: Im. (Imotz), Era. (Eraso), Etxal. (Etxaleku), Gol. (Goldaratz), Lat. (Latasa), Mus. (Muskitz), Osk. (Oskotz), Urr. (Urritza), Zarr. (Zarrantz), Bas. Nag. (Basaburu Nagusia), Arrar. (Arrarats), Bera. (Beramendi), Beru. (Beruete), Er. (Erbiti), Gar. (Gar-tzaron), Ig. (Igoa), Iha. (Ihaben), Its. (Itsaso), Oro. (Orokietza), Ud. (Udabe), Larr. (Larraun), Alb. (Albiasu), Ald. (Aldatz), Arru. (Arruitz), Ast. (Astitz), Azp. (Azpi-rotz), Bar. (Baraibar), Erra. (Errazkin), Gorr. (Gorriti), Iri. (Iribas), Mad. (Madotz), Od. (Oderitz), Ui. (Uitzi), Ar.-Bet. (Araitz-Betelu), Arri. (Arribe), At. (Atallu), Azk. (Azkarate), Bet. (Betelu), Gai. (Gaintza), In. (Intza), Uzt. (Uztegi).

Lanaren egitura

Lexikoaren azterketa zazpi atal nagusitan banatu dugu:

- a. Atetz-Ultzama eta Imotz-Basaburu Nagusia elkarrengandik banatzen dituen lexikoa
- b. Muskitz Imozko gainerako herrietatik banatzen duen lexikoa
- c. Goldaratz Imozko gainerako herrietatik banatzen duen lexikoa
- d. Imotz-Basaburu Nagusia eta Larraun elkarrengandik banatzen dituen lexikoa
- e. Larraungo hego-ekialdea eta Larraungo ipar-mendebala elkarrengandik bana-tzen dituen lexikoa
- f. Larraun eta Araitz-Betelu elkarrengandik banatzen dituen lexikoa
- g. Nafarroa eta Gipuzkoa elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Atal bakoitzean, hitzen eta aldaeren sorta bana emango dugu, eta banan-banan aztertuko ditugu: gure eremuan bildutako formen berri emango dugu, eta baita haien hedaduraren gaineko zernahi argibide ere.

Azkenik, beste atal batera ekarriko ditugu azterketa honen ondorio nagusiak.

Lexikoaren azterketa

a. Atetz-Ultzama eta Imotz-Basaburu Nagusia elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Atal honetara dakartzagun hitz eta aldaerek garrantzi handia dute, eremu zabalak banatzen dituzten aleak baitira. Bi eremu nagusi bereiziko ditugu: batetik, Atetz eta

Ultzama ibarrak, eta, bestetik, Imotz eta Basaburu Nagusia. Hemen emango ditugun ale lexikoeak bi eremu horiek banatzen dituzte. Basaburu Nagusia eta Imotz batera doaz eskuarki, baina Basaburu Nagusiko ekialdeko herriak (Erbiti, Gartzaron eta Orokieta) Atetz eta Ultzamari loturik ageri zaizkigu zenbait kasutan, eta ondoko Basaburu Txikiaren arrastoa ere nabari da iparraldeko herrietan (Arrarats, Igoa eta Beruete).

Guztira bederatzi hitz bikote eta zazpi aldaera bikote aztertuko ditugu. Atetz eta Ultzama ibarretarako emango ditugun ale lexiko gehienak Nafarroako eremu zabalean eta Ipar Euskal Herrian ere erabiltzen dira; Imotzek eta Basaburu Nagusiak, aldiz, mendebaleragoko hizkerekina bat egiten dute eskuarki (Larraun, Araitz-Betelu, Leitza, Gipuzkoa). Nolanahi ere, ezaugarri batzuen hedadura murriztagoa da.

Hitzak

aitutxi, aitatxi, aitetxi | *attuna* ‘aitona’:

aitatxi eta *aitutxi* bildu ditu Etxaidek Atetzen eta Ultzaman (1989: 216), eta *aite-txi* dakar Ibarrak (1995: 676). Basaburu Nagusiko zenbait herritan ere bada hori: *aitutxi* eta *atautxi* bildu dugu Arraratsen, eta *atautxi* Igoan. Erbitin eta Gartzaronen, *aitatxi* erabiltzen da gaur egun, baina Gartzarongo bi hiztunek esan digute berria dela hori eta haiek *abuelo* esan eta entzun izan dutela han beti. Gartzarongo datuak dakartzate, hain zuzen, *EAELk* eta *ELk*, baina ez dira oso argigarriak: *EAELk aitauxi* eta *attune* dakartza, eta *ELk*, berriz, *attune* (1984: 350-352). Imotzen, Larraunen eta Araitz-Betelun, *attuna* erabiltzen da, baita Basaburu Nagusiko Itsason (*attune*) eta Berueten ere. Bestalde, gure eremuaz haratago, *aitatxi* eta haren kidekoak ageri dira Basaburu Txikian (B. L.) eta handik ipar-ekialdera (Malerreka, Baztan, Bertizarana), Nafarroako ekialdean oro har, eta baita Ipar Euskal Herriko zenbait tokitan ere (ikus *EAEL*); gure eremutik mendebalera, berriz, *attuna* gisakoak erabiltzen dituzte Gipuzkoa aldean (cf. *ELk*o datuak), eta baita Leitza eta Goizuetan ere (B. L.).

altzin | *aurre* ‘aitzin, aurre’:

altziñe bildu du Ibarrak Atetzen, Ultzaman eta Anuen (1995: 627). Etxaideren datuetan, *altziñ(e)* ageri da Ultzaman eta handik ekialde eta ipar-ekialdera, eta bi formen trantsizioa (*altziñ(e)* eta *aurre*) sumatzen da Atetzen (1989: 262-263). *OEHK*o datuen arabera, Ipar Euskal Herrian eta Nafarroako ekialdean ageri dira *aitzin* eta haren aldaerak. Baina, Atetz-Ultzamatik mendebalera, *aurre* erabiltzen da Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun; hala da Leitza eta Areson, Basaburu Txikian (nahiz, B. Lizarragak esan digunez, *ai(n)tzin* ere baden Beintza-Labaienen) eta orobat handik mendebalera. Gainera, *aurre* erabiltzen zen Imotzekiko hegoaldeko mugan den Txulapainen ere (Arana 2006: 13).

anitz, aunitz | *asko* ‘anitz, asko’:

Atetzen eta Ultzaman, *anitz* eta *aunitz* aditzondoak erabiltzen dira (Ibarra 1995: 626); handik mendebalera, berriz, Imotzen, Larraunen, Basaburu Nagusian eta Araitz-Betelun, *asko*. *anitz* eta haren kidekoak ohikoak dira Nafarroako ipar-ekialde (Baztan, Malerreka, Bortzirriak...) eta ekialdean, eta baita Ipar Euskal Herrian ere (cf. *EAEL*). Gure eremuaren mugetan, *asko* dugu Basaburu Txikian —nahiz *aunditz* eta *asko* biak erabiltzen diren Beintza-Labaienen (B. L.)—, eta *asko* dago, halaber, Leitza eta Areson

(Olano 1998: 164) eta orobat gure eremutik mendebalera. Imoztik hegoaldera, *auritz* gisakoak zeuden Txulapaingo Beorburun eta Usin (Artola 1992: 216, *EAEL*).

etxola / *txabola* ‘artzainek mendian duten txabola edo etxola’:

etxola eta *itxola* aukerak baliatzen dituzte Ultzaman (Ibarra 1995: 642). Imotzen, Larraunen eta Araitz-Betelun, berriz, *txaola* da aukera bakarra. Basaburu Nagusiari dagokionez, *txa(b)ola* bildu dugu Itsason, Udaben, Erbitin eta Gartzaronen; Igoan eta Orokietan, *txaola* zein *itxola* ezagutzen dituzte; Arraratsen, *itxola* eman digu berriemaile batek, eta beste batek esan digu artzainenak *txaolak* izaten direla, eta mendian lanean aritzen den jendearenak, berriz, *itxolak*; azkenik, *etxaola* eta *etxoala* jaso ditugu Berueten. Berueteko forma gora-behera, bi formen trantsizioa ikus daiteke Basaburu Nagusiko iparraldeko herrietan: hain zuzen ere, *itxola* ageri da haiekin muga egiten duen Basaburu Txikian (B. L.) eta handik ipar-ekialdera (Malerrekan, adibidez). Ultzamatik ekialdera, *etxola* eta *itxola* erabiltzen dituzte Esteribarren, baina han bada *txabola* ere (Ibarra 2007: 55). Ipar Euskal Herriko berri eskas dugu, baina G. Tabernak *etxola* bildu du Garazi aldeko Gamarten (Nafarroa Beherea). Gure eremutik mendebalera, *txa(b)ola* dugu Gipuzkoan, baita Larraungo mugetan den Leitzan ere (B. L.). Berueteko *etxoala* formari dagokionez, aldaera eskusiboa da hango ingurumarian, baina *etxabola* bada Aezkoan (I. C.) edota Erroibarren (Ibarra 2007: 55), eta baita mendebaleragoko Bergara aldean (Elxepuru 2004: 244) ere.

gaurinare / *saguzar* ‘saguzaharra’:

Ibarrek *gabinario* dakar Ultzamarako (1995: 637). Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun, *sauxar* eta *saoxar* (Ig.) bildu dugu; Muskitzen, baina, gaztelaniatiko *murtzielago* eman digute, eta ez dugu lortu euskarazko ordainik jasotzea. Etxaidek *kaenari* dakar Berueterako eta *inarea* Muskitzerako (1989: 110), baina guk, esan bezala, *sauxar* baizik ez dugu entzun Berueten, eta *murtzielago* Muskitzen. *gaurinare* gisakoak Sakanan, Bortziritan eta Baztanen ageri dira Etxaideren datuetan, eta hego-nafarreraz ere badira (Camino 2003: 101). Areago, *Elren* arabera, *iñedia* eta *iñede* zeuden Txulapaingo Nabatzen (1984: 362, cf. Arana 2006: V).³ Gainera, Ipar Euskal Herrian ere erabiltzen dira *gaurinare* gisakoak (*EAEL*). *saguxar* hitzari dagokionez, Basaburu Txikian eta Leitzan bada (B. L.), eta orobat Gipuzkoan.

gibel / *atze* ‘gibel, atze’:

Isoglosa garbia da: Atetzen eta Ultzaman, *gibel* ageri da (Ibarra 1995: 627); Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun, berriz, *atze*. *gibel* hitza oso hedatua da Nafarroako ipar-ekialde eta ekialdean (baita Ipar Euskal Herrian ere), eta Txulapainen ere bazen (Arana 2006: 48-49). Gure eremuaren ingurumarian, *atze* da nagusi Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat mendebaleragoko hizkeretan (Gipuzkoa).

katapurtxintxe, *katapunttite* / *kattagorri* ‘katagorria’:

katapurtxintxe eta *katapunttite* daude Ultzama aldean (Ibarra 1995: 637), eta *katta(g)orri* jaso dugu Imotzen, Larraunen, Basaburu Nagusian eta Araitz-Betelun. Ildo ho-

³ Aranak Txulapaingo hitz eskusibotzat hartu du *iñedi*; gure ustez, garbi dago *enara*, *inara* eta *halako*en aldaera dela Txulapaingoa ere, eta ez da, beraz, hango eskusiboa.

rretatik, Ibarrek Ultzamako mugan ezarri du *katagorri* hitzaren muga: Ultzamatik mendebalera erabiltzen da, baina ez ekialdera (2006: 493). Ultzaman bezala, *katapurtxintxe* edo *burtxintxe* gisakoak daude Baztanen (Izeta 1996: 111-112, 175), Bortziriak-Sunbilla-Malerreka-Bertizarana alderdian (Zelaieta 2005: 298), Goizuetan (B. L.), Erroibar-Esteribarren (Ibarra 2007: 39, 146) eta orobat hego-nafarreran (Camino 2003: 99). Gure eremuko hizkeren inguruan, *kattagorri* dugu Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoako hizkeretan. Euskal Herriko erdigunekoak dirudi *kattagorri* hitzak, mendebaleko euskalkira orduko beste aukera batzuk (*katamixar...*) ageri baitira (OEH).

legen / *igel* ‘igela’:

legen hitza nagusitzen da Atetzen, Ultzaman eta Anuen (Ibarra 1995: 629), Atezko Beratsain herriko *elena* aldaera kontuan hartuz betiere (*lerena* ere bada Beratsainen, Ibarra 1995: 234). Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun, *iel* eta *ial* (Its., Beru., Ui.) aldaerak bildu ditugu. Eremu murriztekoa dirudi *legen* hitzak; izan ere, Anuetik ekialdera, beste aukera batzuk gailentzen dira: *urigel* Erroibarren (Ibarra 2007: 145), *igel* Aezkoan (I. C.), *igal* Zaraitzun (I. C.), *negel* Ituren, Zubieta eta Bera herrietan (EI 1984: 363-366), *negal* Baztanen (Izeta 1996: 136), eta abar. Basaburu Txikian ere bada *neel*, baina *igel* da han nagusi, Leitzan bezala (B. L.). Gipuzkoan, *igel* erabiltzen da eskuarki (nahiz eta OEHk *negal* dakarren Beterrirako), baita Ipar Euskal Herrian ere (OEH).

neskato / *neskame* ‘neskamea, zerbitzaria’:

Atetzen eta Ultzaman, *neskato* bildu du Ibarrek adiera horretan (1995: 678), baita Anuen ere. Handik mendebalera, aldiz, *neskame* jaso dugu Imotzen, Larraunen, Basaburu Nagusian eta Araitz-Betelun.⁴ Imozko Muskitzen ere *neskame* bildu dugu; gaur egun behintzat ez dago Etxaidek han bildutako *neskato* formaren arrastorik (1989: 231). *neskato* ohikoa da Baztan-Malerreka aldean (Izeta 1996: 136, Apalauza eta Lakar 2001-2003) edota Erroibarren (Ibarra 2007: 107), eta Ipar Euskal Herrian ere bada (Camino 2003: 101). Gure eremuaren mugetan, *neskame* da nagusi Basaburu Txiki gehienez eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoan.

Aldaerak

bearri / *belarri* ‘belarria’:

Etxaideren arabera, *bearri* eta *biarri* aldaerak erabiltzen dituzte Atetzen eta Ultzaman (nahiz tarteka *belarri* ere agertu); Ibarrek *biarri* dakar Ultzamarako (1995: 233). Handik mendebalera, *belarri* da Imozko, Larraungo, Basaburu Nagusiko eta Araitz-Beteluko aldaera. *bearri* eta haren kidekoek hedadura zabala dute: badira Nafarroako ekialde zabalean (Etxaide 1989: 125), Bortzirietan (Zelaieta 2005: 300), Malerrek-an (Apalauza eta Lakar 2001-2003), hego-nafarreran edota Ipar Euskal Herrian (Camino 2003: 101). Gure eremuaren mugetan, *biarri* zegoen Imoztik hegoaldera den Txulapainen (Arana 2006: 23, cf. EAEL), eta *belarri* dago Leitzan, Sakanan eta orobat Gipuzkoan. Basaburu Txikiari dagokionez, *bearri* dago Saldiasen eta Beintza-Labaienen, eta *belarri* Eratsunen eta Ezkurran (B. L.).

⁴ *neskato* ere bada ibar horietan, baina ‘neskatxa, neskatila’ esan nahi du.

bida / *bi* 'bi':

bide aldaera erabiltzen dute Atetz-Ultzaman eta orobat Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean (Etxaide 1989: 347), eta baita Ipar Euskal Herrian (*biga...*) ere (OEH). Hegoaldera, Eguesibarren ere bazen *bida*, baina Goñerrian *bi* erabiltzen zuten (Camino 2003: 95). Atetz-Ultzamatik mendebalera, *bi* erabiltzen dute Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun. Gure eremuko ibarren mugetan, *bida* zegoen Txulapainen (Arana 2006: 23, cf. EAEL), eta *bi* ageri da Basaburu Txikian —nahiz *bida* ere ageri den tarteka Beintza-Labaienen eta Saldiasen— (B. L.), Leitza eta orobat Gipuzkoan.

edeki / *i(r)iki* 'ireki':

Ultzaman, *edeki* da ohiko forma (Ibarra 1995: 191), eta *idiki* eta *iriki* dakartzat Etxaidek Atetzerako (1989: 284). Imotzen, *iiki* bildu dugu herri guztietan (Oskotzen, *ereki* ere bai); Basaburu Nagusian, *iiki* (Its., Arrar., Ud., Ig., Beru., Gar.) eta *eike* (Beru.); Larraunen, *iiki* (Ast., Od., Bar., Iri., Ui., Gorr., Arru., Ald., Alb.), *iike* (Iri.) eta *eiki* (Erra.); eta, Araitz-Betelun, *iiki* eta *eiki* (In.). *edeki* gisakoak Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri dira Etxaideren datuetan (1989: 284), eta OEHn ikus daiteke Ipar Euskal Herrian ere badirela halakoak. Gure eremuaren mugetan, *idiki*, *idike* eta *iriki* daude Basaburu Txikian, eta *iriki*, *irike* Leitza (B. L.). *i(r)iki* dago, halaber, Gipuzkoako hizkeretan.

guti, *gutti* / *gutxi* 'gutxi':

Garbia da isoglosa: Atetzen eta Ultzaman, *guti* eta *gutti* daude (Ibarra 1995: 307); Imotzen, Larraunen, Basaburu Nagusian eta Araitz-Betelun, berriz, *gutxi*. *guti* eta haren kidekoak Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri dira: Anuen (Ibarra 1995: 307), Erroibar-Esteribarren (Ibarra 2000: 137), Bortzrietan (Zelaieta 2005: 300), eta abar (cf. EAEL). *guti* dago, halaber, hego-nafarreran (Camino 2003: 99), eta bada Ipar Euskal Herrian ere (OEH, cf. EAEL). Imoztik hegoaldera, *guti* eta *gutti* dakartzat Artolak Txulapaingo Beorburu eta Usi herrietarako (1992: 197, cf. EAEL). Gure eremuko ibarren ingurumarian, *gutxi* da nagusi Basaburu Txikian —baina *gutti* ere bada Beintza-Labaienen— eta Leitza (B. L.), eta hala da Gipuzkoan ere.⁵

igen / *igo* 'igo':

iyen eta *igen* aldaerak erabiltzen dituzte Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 241 eta Etxaide 1989: 280-281). Imotzen, Larraunen eta Araitz-Betelun, *i(y)o* aurkitu dugu (Uitzin, *io*). Basaburu Nagusiari dagokionez, honako aldaera hauek bildu ditugu: *i(y)o* (Its.), *io* (Ud.), *ian* (Ud., Arrar., Ig., Er., Gar., Beru.), *ien* (Oro.) eta *iyen* (Beru.).⁶ Basaburu Nagusiaz aldaera horri buruz idatzi izan dutena ikusirik, badirudi bi aukerak nahaska ageri direla: *iyen* jaso du Etxaidek Berueten (1989: 280-281), EAELk *io* dakar Gartzaronerako, eta *Elk*, aldiz, *ian* Gartzaronerako, eta *ien* Ihabe-nerako (1984: 66-67). Bestalde, *Elk* berak *ien* dakar Oskotzerako, baina guk *i(y)o*

⁵ Bizkaiko eta Gipuzkoako egile batzuek ere erabili izan dute *gut(t)i* (OEH), baina oro har Nafarroako ekialdeko (Ultzamatik ekialdera), ipar-ekialdeko eta Ipar Euskal Herriko aldaeratzat har daiteke.

⁶ Ez dago erabat garbi horiek ote diren Berueteko aldaerak. Izan ere, hiztun berak *io* eman zigun lehen saioan, eta *ian* bigarrenan; beste hiztun batek ere *io* eman zigun lehenik, eta, guk *iyen* proposatuta, biak izan daitezkeela esan zigun.

entzun dugu han beti. *igen* gisakoak Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri dira Etxaideren datuetan (1989: 280-281), eta Caminok diosku halakoak daudela hego-nafarreran (*igen* & *igan*) eta Ipar Euskal Herrian (*igan*) ere (2003: 101). Gure eremuaren mugetan, Imoztik hegoaldera, *ion* zegoen Txulapaingo Nabatzen (*EI* 1984: 66-67), eta *ien* Usin (*EDEL*). Basaburu Txikian, *io* eta *goittu* erabiltzen dituzte —*ian* ere ageri da Ezkurran, bakanka— (B. L.), *io* Leitzan (B. L.), eta *io* gisakoak Gipuzkoan.

neurtu, neurri / *leurtu, leurri* ‘neurtu, neurria’:

Atetz-Ultzamarako, *negurtu* dakarte bai Ibarrak (1995: 234) bai Etxaidek (1989: 78). Imotzerako, *neurtu* dakar Etxaidek, baina guk *leurri, liurri* ‘neurria’ eta *leurrittu, liurrittu* ‘neurtu’ bildu dugu Oskotz ez beste herri guztietan (Oskotzen, *neurrittu*). Imozko aldaera bera aurkitu dugu Larraunen eta Araitz-Betelun ere; salbuespen dira Uitziko hitzun batek eman dizkigun *nebrik* eta *nebrittu* (nahiz beste uitziar bati *leur-tzen* eta *leurrik* jaso diogun). Hain zuzen, Leitzan eta Areson, *leurri*-rekin batera, *lebrri* erabiltzen da (Olano 1998: 79); beraz, baliteke Uitzikoak hango eragina jaso izana. Basaburu Nagusiari dagokionez, *leurri, liurri* dugu Itsason, Udaben, Arraratsen, Berueten eta Igoan, eta *neurtu*, aldiz, Erbitin eta Gartzaronen. Badirudi, beraz, Atetz-Ultzamararekin bat egiten dutela arestiko bi herri horiek. *neurri* gisakoak orokorrak dira euskaraz, baina, *leurri* aldaerari dagokionez, badirudi eremu txikia hartzen duela: gure eremuko hizkeren ingurumarian, *neurri* zein *leurri* ageri dira Basaburu Txikian (B. L.), eta *leurri* eta *lebrri* Leitzan eta Areson (gorago esan dugunez), baina *neurri* dago gainerako hizkeretan, hala nola Araitz-Betelu ondoko hizkera gipuztetzan (K. E.). Bestalde, *laurri* ageri da Sakanako erdialdean eta *naurri* Altsasun, Urdiainen eta Irañetan (Erdozia 2004: 189). Mitxelenak goi-nafarreraren aldaeratzat hartu zuen *leurri* (1977: 324), eta *OEHk* Ultzamako, Larraungo eta Arakilgo aldaeretan bildu du, baina ez dakigu beste inon erabiltzen den edo erabili izan den.

ogi / *obi* ‘ogia’:

Ibarrak *ogie* dakar Ultzamarako eta Atezko Beuntzarako (1995: 192-193). Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun, *obi* aldaera erabiltzen da. Gipuzkoara ezkerre, aldiz, *ogi* ageri zaigu Amezketan edota Zaldibian (K. E.). Gure mugetan, *obi* ezaguna da (baina ez aukera bakarra) Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), baina *ogi* ageri da inguruko gainerako hizkeretan, hala ekialdera nola mendebalera. *EDEL*ko datuetan, *obi* aldaera bada Intzan, Leitzan eta Arakilgo Urritzolan,⁷ eta *OEHk* goi-nafarreraren kokatzen du; horrez gain, Bizkai aldean ere bada, baita Aramaion ere (Ormaetxea 2006: 170).

b. Muskitz Imozko gainerako herrietatik banatzen duen lexikoa

Imozko euskara ez da homogeneoa (cf. Apalauza 2008b), eta hori garbi ikusten da lexikoan ere. Atal honetan, Muskitz Imozko gainerako herrietatik aldentzen duen lexikoaren berri emango dugu. Guztira hamabost hitz bikote eta zazpi aldaera bikote ikusiko ditugu. Ondorio nagusia zera da: ondoko Atetz eta Ultzama ibarrei loturik

⁷ Baina Urritzolako datua ez da guztiz fidagarria, larraundarra baitzen lekukoaren ama.

ageri da Muskitz, eta orobat handik ekialderagoko, Nafarroako ipar-ekialdeko eta, zenbaitetan, Ipar Euskal Herriko euskararekin bateraturik. Imozko gainerako herriek, berriz, mendebaleragoko hizkerekin bat egiten dute, baina Oskotz eta Etxaleku salbuespen dira kasu batzuetan, Muskitzi hurbiltzen baitzaizkio. Basaburu Nagusia Imotzekin batera dugu eskuarki, baina hango lexikoan nabaria da, batetik, Atetzen eta Ultzamaren eragina, eta, bestetik, Basaburu Txikiarena, ekialdeko eta iparraldeko herrietan batik bat. Hedadura zabaleko ale lexikoak dira gehienak, baina badira hedadura txikiagoak ere.

Hitzak

amatxi (& *abueta*) / *amandre* ‘amona’:

Muskitzen, gaur egun, gaztelaniazko *abueta* da formarik erabiliena, baina lehenago *amatxi* esaten zutela aipatu digute hango hiztunek. Imozko gainerako herrietan, ez dago *amatxi*-rik: *amandre* bildu dugu Goldaratzen eta Etxalekun, eta gaztelaniazko *abueta* Erason eta Oskotzen. Basaburu Nagusiari dagokionez, ez dago homogoneotasunik: batetik, *amatxi* bildu dugu Erbitin, Gartzaronen, Arraratsen eta Igoan, eta, bestetik, *amandre* dago Berueten, Igoan (*amatxi*-rekin batera), Itsason eta Udaben. Larraunen eta Araitz-Betelun, *amandre* erabiltzen da.

amatxi Muskitz ondoko Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 218), eta Basaburu Txikian (B. L.) ere bada, eta antzeko formak daude Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean, eta baita, *EAE*Ln ikus daitekeenez, Lapurdin eta Nafarroa Beherean ere. Ereku horrekin guztiarekin batera ditugu, beraz, Muskitz eta Basaburu Nagusiko herri batzuk. *amandre* hitzari dagokionez, Sakanan ere bada (Etxaide 1989: 218), eta, *OEH*ren arabera, Bizkaiko, Gipuzkoako (salbu Beterri) eta Larraungo hitza da. Araitz-Betelu ondoko Gipuzkoan, *amandre* ere bada, baina *amona* da hango aukera nagusia (K. E.). Gainera, gero eta hedadura handiagoa du hitz horrek gure eremu osoan: hartaz galdetuta, *amona* izan ohi da, maiz aski, hiztunen lehen erantzuna, nahiz berria dela ohartzen diren gero. Hala ere, Larraungo Gorritin, esate baterako, *amuna* hangotzat dute bai adinekoek bai gazteek ere: hitz horrek duen indarraren erakusgarri da adibidea, gure ustez. Gainera, Gorriti ondoko Leitzaan ere *amona* da nagusi (B. L.), eta horrek eragina izan lezake Gorritiko aukeran.

Bestalde, norberarena *amañi* da Imozko Goldaratzen eta Etxalekun, Basaburu Nagusiko Udaben eta Berueten, eta Larraungo hego-ekialdeko herrietan (Albiasu barne); forma adierazkorra da betiere (ikus e. atalaren bukaeran egindako oharra). Guk dakigula, forma hori ez da ageri gure eremuaz haratago; Izaban (Erronkari) eta Zuberoan bada (*OEH*), baina ez dugu ikusten guztion artean lotura geolektalik da-goenik.

are / *landar* ‘area’:

Lurra lantzeko tresna hori *are* izendatzen dute Muskitzen; Imozko gainerako herrietan, berriz, *landar* nagusitzen da. Salbuespena dugu Oskotz, *arexaal* entzun baitugu han. Basaburu Nagusian, *are* dugu Erbitin, Gartzaronen, Arraratsen, Igoan eta Berueten; Itsason eta Udaben, aldiz, *landar* jaso dugu. Larraunen, *landar* bada Astitzen, Oderitzen, Iribasen, Baraibarren eta Arruitzen, eta *are*, berriz, Aldatzen, Uitzin, Albiasun, Gorritin, Azpirotzen eta Errazkinen (ikus e. atalaren bukaeran egindako

oharra). Ohar gisa, Arruitzen esan digute *landar* dela bertakoa, baina ez digute ukatu *are* ere erabiltzen dutenik. Iribasen eta Baraibarren, *landarrare* aldaera ere bildu dugu, *landar*-ekin batera. Mendebalerago, *arre* aldaera erabiltzen dute Araitz-Betelun (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra), Gipuzkoako Amezketan edota Zaldibian bezala (K. E.). Gure eremuaren mugetan, *are* hitza bada Muskitz eta Basaburu Nagusi ondoko Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 651), eta Basaburu Txikian (B. L.), eta Txulapainen ere bazen (Arana 2006: 9); jakina, hitz arrunta da beste euskal hizkera batzuetan ere. Baina ez dakigu nahi adina *landar* aukerari buruz: *OEH*ren arabera, Burundako, Etxarri Aranazko eta Irun aldeko (Gipuzkoa) hizkeretan bada, eta, Iribarrenen datuak ikusita, badirudi Iruñerrian eta handik hegoaldera ere erabiltzen zela (1984: 311). Horrez gain, Arakilgo Urritzolan eta Hiriberrin ere ageri da (Erdozia 2004: 29).

armimau / *armiarma* ‘armiarma’:

Muskitzen eta Oskotzen, *armimau* bildu dugu; aitzitik, *armiarma*, *ermiarma* eta *irmiarma* aldaerak entzun ditugu Imozko gainerako herrietan. Halakoak daude Basaburu Nagusian ere: *ermearma* (Its.), *ermiarma* (Ud., Gar., Arrar.), *armiarma* (Er., Gar.), *irmiarma* (Arrar., Ig.). Salbuespentzat (edo aldaera berezitzat) har daitezke Berueten jaso ditugun *irmearmoa* eta *ermiarmoa* adibideak. Larraunen ere jaso ditugu arestiko aldaeren antzekoak; hain zuzen, *armia(r)moa* (Od., Iri., Ald.), eta *ermearma* (Bar., Arru.), *armiarma* (Ui., Gorr., Alb., Erra.) aldaerak bildu ditugu han. Handik mendebalera, *armiarma* erabiltzen dute Araitz-Betelun. Gure eremuaren mugetan, *armimau* bada Atetzen, Ultzaman eta Anuen (Etxaide 1989: 112 eta Ibarra 1995: 626), eta bazen Imoztik hegoaldera den Txulapainen ere (Arana 2006: 9-10, cf. *EDEL*). Baina, inguruko gainerako hizkeretan, *armiarma* edo haren aldaerak erabiltzen dituzte, hala nola Basaburu Txikian eta Leitzaan (B. L.). *armiarma* beste euskal hizkera batzuetara ere hedatzen da, baina murriztagoa da *armimau* hitzaren hedadura: gorago zehaztutako eremutik kanpo, ohikoa da hego-nafarreraren eremuan (Camino 2003: 99) edota Arakilgo Urritzolan eta Irañetan (I. C.), baina badirudi hortxe duela muga hitz horrek.⁸

erreka / *erreka* & *ugalde*:

Nafarroa Garaiko toki gehientsuenetako toponimian ageri da *ugalde* hitza (Sala-berri 1991: 645), baina, gaur egun, ez da toki guztietan (eta modu berean) erabiltzen. Hala, Imozko Muskitzen eta Etxalekun, ez dute erabiltzen, eta *erreka* izendatzen dituzte erreka handi zein txikiak. Imozko gainerako herrietan, aldiz, *ugaldera* doana da *erreka*; hots, *erreka* txikiagoa da *ugaldea* (Goldaratzzen, *ualdii*) baino. Basaburu Nagusian, *ugalde* eta *erreka* bereizi egiten dituzte ekialdeko herrietan; alegia, Erbitin, Gartzaronen eta Jauntsaratsen; gainerakoetan, *erreka* erabiltzen dute ‘erreka’ adierazteko, eta *ualde* ere ezagutzen dute Itsason, Arraratsen eta Igoan, baina erreka ur-handiturik heldu dela adierazteko erabiltzen dute. Larrauni dagokionez, Oderitz, Arruitz, Iribas eta Albiasu herrietan, *erreka* eta *ualde* bereizten dituzte, baina *erreka* soilik dugu Baraibarren, Aldatzen, Uitzin, Gorritin, Azpirotzen eta Errazkinen. Arestiko azken hiru

⁸ I. Caminok esan digunez, *armimao* bada Lapurdiko Itsasun, eta *armiamau*, *armiarmau*, *armirmau* eta *amiamau* Nafarroa Beherean.

herrietan, *ualde* hitza ere erabiltzen dute, baina errekek gainezka egiten duenean sor-tzen dena adierazteko. Hain zuzen, adiera horixe bera du *ualde*-k Araitz-Betelun ere (ikus e. atalaren bukaeran egindako oharra).

Semantika-kontuak alde batera utzita, gure eremutik ekialdera, *ugalde* eza-guna da Ultzaman (Ibarra 1995: 654), eta Imoztik hegoaldera den Txulapainen ere bazen (*EAEL*). Hitz hori Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean bada: Malerre-kan (Apalauza eta Lakar 2001-2003), Baztanen (Izeta 1996: 171), Erroibarren (Ibarra 2007: 144), Aezkoan (Camino 1997: 615) eta orobat hego-nafarreran (Camino 2003: 101). Ezaguna da, halaber, Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 282). *EAEL*ko datuen arabera, *ugalde* hitza ez da Nafarroa Garaitik kanpora ageri ibaiaren adieran. Badirudi, beraz, gure eremuan hasten direla gauzak alda-tzen. Bitxia da Muskitzen eta Etxalekun *ugalde* hitza ez ezagutzea eta bai, ordea, Imozko gainerako herrietan eta Larraungo hegoaldean; izan ere, Nafarroako ekialdean oso hedatuta dago *ugalde*, eta Muskitzek behintzat, Imoztik urruntzen denean, ekialdearekin batzeko joera erakusten du beste hitz eta aldaera askotan, eta ez alderantziz.

eskalapoin / *xokle* ‘eskalapoa’:

Zurezko oinetako mota horri *eskalapuiñ* esaten diote Muskitzen, eta *xokle*, *xokele* (Era.) & *txokole* (Era.) Imozko gainerako herrietan. Muskitzekin batera dugu Basaburu Nagusi gehiena: *eskalapriñ* (Its., Arrar.), *eskalaproiñ* (Its.), *eskalapruñ* (Its., Gar.), *eskalapuiñ* (Ig.), *eskalapoiñ* (Er., Beru.). Horiez gain, *xokle* ere bildu dugu Berueten, *txokille* Arraratsen, eta *xokle* Udaben. Larraunen, *xokle* eta *txokle* bildu dugu, eta *xokle* Araitz-Beteluko herri guztietan. *eskalapoin* gisakoak ohikoak dira gure eremutik ekialdera (baita Lakuntzan ere; Erdozia 2004: 108), baina *txokle* eta *tzokle* ere erabiltzen dira, esate baterako, Aezkoan (I. C.), eta *txokle* ezaguna da Erroibarko gaztelanian (O. I.). Hain zuzen, gaztelaniazko “choclo” hitzetik eratorria da forma hori: Iribarrenek Nafarroako eremu zabalean bildu du (1984: 189), eta *OEH*k Bizkaiko eta Gipuzkoako adibideak dakartza. Gure hizkeren ingurumarian, *eskalapoin* ezaguna da Leitza eta Basaburu Txikian, baina gutxi-gutxi erabiltzen da (B. L.). Mendebalera, berriz, *xokle* formatik oso urruti ez dagoen *txokolo* dugu Amezetan eta Zaldibian (K. E.), eta antzekoak badira Bizkaiko eta Gipuzkoako beste hizkera ba-ztuetan (*OEH*).

iratze / *iraztor* ‘iratzea, iraztorra, garoa’:

iratze bildu dugu Muskitzen eta Oskotzen, eta *iaztor*, aldiz, Imozko gainerako herrietan (Goldaratzen, *i(i)xtor*). Basaburu Nagusian, *iratze* jaso dugu herri guztietan (Itsason, *iretzik*).⁹ Larraun gehiena Imotz gehienarekin bat dator: *iaztor* bildu dugu Errazkin ez beste herri guztietan (Uitzin, *eaxtor*). Errazkinen, hain zuzen, *garo* erabil-tzen dute, ondoko Araitz-Betelun bezala (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). Gauza bera adierazteko, hiru hitz baliatzen dira, beraz, gure eremuan: *iratze*, *iraztor* eta *garo*.

⁹ Ibarra *i(d)aztorra* eta *ixtorra* bildu ditu Basaburu Nagusiko Udaben eta Berueten (1995: 633), baina guk *iratze* entzun dugu bi herrietan. Areago, Beruetetik hurbil dagoen Aldatz herrian aipatu di-gute kontua: aldaztarrentzat, ezaugarri markatua da Berueten *iratze* erabiltzea.

baita Imotzen, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun; Muskitzen dago hitzaren azken arrastoa, nolabait esateko, gaur egun ere ohikoa baita han *kaneita* entzutea.

Gure eremuko lau ibarren inguruan, *kanabite* gisakoak badira Ultzama aldean (Ibarra 1995: 663), eta baziren Txulapainen ere (*EAEL*); gainerakoan, *laban* da nagusi Basaburu Txikian, Leitzan (B. L.) eta orobat Gipuzkoan. Etxaideren datuetan, Nafarroako ekialde zabalean ageri dira *ganibet* eta haren aldaerak (1989: 180). Nafarroako ipar-ekialdean ere bada hitz hori (*nabal*-ekin batera betiere): Bortzirietan (Zelaieta 2005: 299) edota Baztanen (Izeta 1996: 109). Gainera, Ipar Euskal Herrian ere ezaguna da *ganibet* (*EAEL*). Euskal Herriko erdiguneko hizkeretan, *laban* da nagusi; baina, Oñatin, *gainueta* eta *kainubeta* ditugu (Zuazo 2006: 165). Badirudi, beraz, Euskal Herriko erdigunetik zabaltzen ari dela *laban* hitza, eta, gure eremuan behinik behin, lekua kentzen ari zaio *kanieta*-ri. XVIII. eta XIX. mendeko Gipuzkoako eta Bizkaiko literaturan ere erabili izan da *ganibet*; beraz, pentsatzekoa da hitz horrek hedadura handiagoa zukeela garai batean, baina *laban* nagusitu da denborarekin. Prestigioa izan daiteke horren arrazoiak: Errazkingo emakume batek, esate baterako, forma makurtzat dauka *kanieta*, eta “zuzena” *laana* dela dio.

kukuso / *arkakuso* ‘arkakusoa’:

kukuso dugu Muskitzen, eta *arkakoso* Imozko gainerako herrietan. Basaburu Nagusia bitan banatzen du hitz bikote horrek: *arkakusoa* eta *arkakosoa* ditugu Itsason, Udaben eta Berueten, eta *kukusoa*, aldiz, Erbitin, Gartzaronen, Orokietan, Arraratsen eta Igoan. Mendebalera, *arkakuso* eta *arkakoso* ditugu Larraunen eta Araitz-Betelun. Mugako hizkerari dagokienez, *kukuso* hitza ageri da Imotz eta Basaburu Nagusi ondoko Atetz eta Ultzama ibarretan, Basaburu Txikian ere bada (B. L.), eta bazen Txulapaingo Usin (*EAEL*). Mendebalerantz egin ahala, ordea, *arkakuso* nagusitzen da, hala nola Leitzan (B. L.) eta Gipuzkoa aldean. *EAEL*ko datuen arabera, *kukuso* Nafarroa gehiengan, Hondarribian, Oiartzunen eta Ipar Euskal Herrian erabiltzen da.

mandar / *mantal* ‘(aurreko) mantala’:

Muskitzen, *mandar* esaten diote aurreko mantalari; Imozko gainerako herrietan, *mantal* dugu. Oskotzen ere *mantal* jaso dugu, baina Goldarazko hiztun batek esan digu haren amak, Oskozkoa baitzen, *mandar* esaten zuela. Basaburu Nagusia banatuta ageri zaigu: *mandar* dugu Udaben, Beramendin, Orokietan, Erbitin eta Gartzaronen, eta *mantal*, berriz, Itsason, Berueten, Arraratsen eta Igoan. Handik mendebalera, *mantal* dugu Larraunen,¹⁰ Araitz-Betelun eta oro har Gipuzkoako hizkeretan. *mantal* dugu, halaber, Leitzan eta Basaburu Txikiko Ezkurran eta Eratsunen, eta *mandar* Saldiasen eta Beintza-Labaienen (B. L.). Iribarrenen datuen arabera, Nafarroako eremu zabalean erabiltzen da (eta zen) *mandar* (1984: 331);¹¹ badirudi hitz hori dela ohikoena gure eremutik ekialderako hizkeretan, eta horixe zegoen Olloibarren ere (Bidador 1992: 294). Areago, Iribasko hiztun batek esan digu “kokoerrikoa” dela *mandar* hitza (Iruñerriari esaten diote “kokoerria”).

¹⁰ Baina Oderizko hiztun batek esan digu *mandar* erabiltzen zuela beraren amak.

¹¹ Atorraren adieran ere erabiltzen da zenbait herritan.

martuxa / *matxutxa*, *matusta*, *masusta* ‘masusta’:

Batetik, *martuxe* bildu dugu Muskitzen (*mastutxe* bildu izan da, ordea, Muskitzen; ikus Ibarra 1995: 223 eta Etxaide 1989: 96), eta *martuxe* eta *mastutse* Oskotzen. Imozko gainerako herrietan eta Basaburu Nagusian, *matxutxe* erabiltzen dute; Goldaratz da salbuespena, *matuste* baitago han. Larraunen eta Araitz-Betelun, *masuste* entzun dugu; Aldatzen, baina, *matuste* dugu, Goldaratz bezala. Bost forma ditugu, beraz, gure eremuan, gauza bera adierazteko. Inguruko hizkeretan, *martuxe* gisakoak daude Atetzen, Ultzaman eta Anuen (Etxaide 1989: 96), *mazurtze* gisakoak Basaburu Txikiko Eratsun, Saldias eta Beintza-Labaien herrietan (B. L.), eta *masuste* da nagusi Leitzan eta Ezkurran (B. L.), Gipuzkoa aldean eta baita Sakanako erdialdean ere, baina *martutse* ageri da Irañetan (Erdozia 2004: 205). *martuxe* gisakoak ekialderago ere badira (ikus Etxaide 1989: 96 eta Ibarra 2007: 99), baita Baztanen ere (Izeta 1996: 128). *matsuts* aldaerari dagokionez, ezaguna da Bortziritako Lesakan (A. L.) edota Aezkoan (I. C.), baina ez dakigu zein den beraren hedadura zehatza. Beraz: Muskitzek eta Oskotzek ekialderagoko hizkerekin bat egiten dute; Goldaratzek, Larraunek eta Araitz-Beteluk, mendebaleragokoekin; eta tartean gelditzen dira Imozko tarteko herriak eta Basaburu Nagusia.

oroitu & *akordatu* / *akordatu* ‘oroitu, gogoratu’:

oioitu esaten dute, *akordatu*-rekin batera, Muskitzen, Oskotzen eta Etxalekun. Imozko gainerako herrietan, ez dute *oroitu* erabiltzen, *akordatu* baizik. Basaburu Nagusian, biak bildu ditugu: *oioitu* iparraldeko eta ekialdeko herrietan (Er., Gar., Oro., Ig., Arrar.) eta *akordatu* besteetan (Ud., Its., Beru.). Larraunen eta Araitz-Betelun, *akordatu* da nagusi. Gure ibarren inguruan, *oroitu* ageri da Atetzen eta Ultzaman (O. I.), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta Txulapainen ere bazen (Arana 2006: 84); Imotzen du muga hitz horrek, handik mendebalera ez baita agertzen. *oroitu* Nafarroako ekialde eta ipar-ekialde zabalean ageri da, baita Ipar Euskal Herrian ere (OEH); nolana ere, Gipuzkoan ere erabili izan da. Bestalde, beste egitura mota batzuk ere entzun daitezke gure eremuan, hala nola *eztauket gooan* ‘ez daukat gogoan’ edota *enaiz goatzen* ‘ez naiz gogoratzen’.

sobra / *sobra* & *geiei* ‘sobera, gehiegi’:

sobra hitza erabiltzen dute, Muskitzen, ‘gehiegi’ adierazteko. Imozko gainerako herrietan, Basaburu Nagusian eta Larraunen ere ezaguna da *sobra*, baina maizago erabiltzen dute *geiei*. Badugu Araitz-Beteluko Gaintzako adibide bat ere, baina zalantza dugu ‘gehiegi’ esan nahi ote duen.¹² Ez dirudi, bestalde, Gipuzkoa aldean badenik. *sob(e)-ra* gure eremutik ekialdera eta iparraldera ageri da adiera horretan: Ultzaman (Ibarra 1995: 332), Erroibarren eta Esteribarren (Ibarra 2000: 137), Artzibarren (Arana 2004: 146), eta orobat Malerreka-Bortziriak alderdian. Basaburu Txikian, biak erabiltzen dira, eta Leitzan ere bada *sobra*, baina ‘nahikoa’ esan nahi du (B. L.). Bestalde, Ipar Eus-

¹² *Araitz-Beteluko ahozko tradizioa* lan argitaragabea (Apalauza eta Arraztio 2003-2005: 118) ageri da adibidea. Honako galdera hau egin genion Gaintzako hiztunari [gaztelaniaz ez jakiteak sortzen zizkien mugez ari ginela]: *Biño etziñeten lotsatuko, ez?* ‘Baina ez zineten lotsatuko, ez?’ Eta hark zera erantzun zigun: *Sobra! Bae, bae, bueno, bueno, burle itte baizue, aixe lotsato, ai[k] esatèrtuen kuntuikin!* ‘Sobera! Bai, bai, bueno, bueno, burla egiten badizute, aise lotsatu, haiek esaten dituzten kontuekin!’. Baliteke Sakanan edota Goierrin erabiltzen den *sobrare* ‘dirudienez, antza denez’ adierarekin lotura izatea.

kal Herrian ere bada *sobera* (OEH). Gure eremuan, apika hedadura handiagoa izango zuen *sobra*-k garai batean; gaur egun, adinekoek baino ez dute erabiltzen, eta gero eta urriago, gainera. Nolanahi ere, aztertzekoa litzateke kontua, mailegua baita *sobera*, eta jatorrizko hitza *geiegi*; beraz, pentsatzekoa da geroago sartua datekeela mailegua.

txilko / *txilbor* 'zilborra':

txilko bildu dugu Muskitzen, eta *txilbor* Imozko gainerako herrietan. Basaburu Nagusian, *txilbor* (Its., Beru., Er., Gar., Oro., Arrar.), *zilbor* (Arrar.) eta *xilbor* (Ig.) aldaerak bildu ditugu; Etxaidek *zilkoa* dakar Itsasorako (1989: 135), baina guk *txilbor* bildu dugu han, eta, bestalde, Erbitin esan digute aziendaren zilborrari *txilko* deitzen diotela. Larraunen eta Araitz-Betelun, *txilbor* erabiltzen da. Gure eremutik ekialdera, *zilko* gisakoak daude Ultzama aldean (Ibarra 1995: 670), eta *zilbor* erabiltzen dute Basaburu Nagusiaren iparraldeko muga den Basaburu Txikian, baita Leitzaan ere (B. L.). Bi aldaeron banaketa garbia da: *txilko* eta haren kidekoak Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri dira (ikus Etxaide 1989: 135), badira hego-nafarreraz eta Ipar Euskal Herriko hizkeretan (Camino 2003: 101), eta baziren Txulapainen ere (Artola 1992: 193, cf. EI 1984: 72); Imotz-Basaburu Nagusian (salbu Muskitz) eta handik mendebalera, aldiz, *zilbor* nagusitzen da (cf. Hurtado 2001: 141).

urrin / *usai* 'usaina':

Usain mota guztiei *urrin* esaten diete Muskitzen, nahiz *usai* dakarren Etxaidek (1989: 132). Imozko beste herrietan, salbu Goldaratzen, *usaie* eta *urriñe* bereizten dituzte: usain txarra edo zikina da *usaie*, eta usain goxoa, berriz, *urriñe*. Goldaratzen ez dituzte bereizten, eta *usai* erabiltzen dute kasu guztietan. *usai* dugu, halaber, Basaburu Nagusi gehianean, baina bi hitzak nahaska ageri dira Erbitin eta Gartzaronen. Larraunen eta Araitz-Betelun, *usai* bildu dugu kasu guztietan. Gure ibarren ondoko hizkeretan, Atetzen eta Ultzaman ere ezagutzen dute *urrin* (Ibarra 1995: 664), eta horixe zegoen Txulapainen ere (EAEL); bestalde, *usai* dago Basaburu Txikian eta Leitzaan (B. L.) eta orobat Gipuzkoan. *urrin* hitza ezaguna da Nafarroako eremu zabalean eta Ipar Euskal Herrian (ikus EAEL eta OEH).

yautsi / *jetsi* 'jaitsi':

Muskitzen, *yautsi* egiten dituzte eskailerak, eta Muskiztik ezker, aldiz, *je(i)tsi* eta *je(i)-txi* aldaerak ditugu Imozko gainerako herrietan, Larraunen eta Araitz-Betelun bezala. Basaburu Nagusian, bietatik bildu dugu: *je(i)tsi* Itsason eta Udaben, *yautsi* eta *jetsi* Erbitin eta Gartzaronen, *yautsi* eta *yeutsi* Arraratsen, *yutxi* Igoan, eta *jetsi* Berueten; gainera, Etxaidek *yutxii* dakar Berueterako (1989: 277). Handik ekialdera, *yautsi* dago Atetzen eta Ultzaman (ikus Etxaide), eta, iparraldera, *yeutsi* Ezkurra ez beste Basaburu Txikiko herrietan (B. L.), *jetsi* Ezkurran eta Leitzaan (B. L.), eta *jetsi* gisakoak Gipuzkoa aldean. Nafarroako ekialdeko eta ipar-ekialdeko kutsua du *yautsi*-k (ikus Etxaide), eta, EAELren arabera, Txulapaingo Usin ere bazen, eta bada Lapurdin eta Nafarroa Beherean ere.

Aldaerak

ameka / *amika* 'hamaika':

ameka erabiltzen dute Muskitzen eta baita, tarteka, Oskotzen ere; Imozko gainerako herrietan, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun, berriz, *amika*

dago. Gure eremuaren ekialdeko eta hegoaldeko mugetan ageri da *ameka*: Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 356), eta Txulapainen eta Gulibarren (Camino 2005: 276). Inguruko gainerako hizkeretan, *am(a)ika* ageri da. *ameka* aldaera euskara nafarraren eta Ipar Euskal Herriko aldaeratzat hartu du Zuazok (1999: 251); hor zehar irakurri dugunaren arabera, Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean gutxienez bada (cf. Etxaide, *EDEL*). Ereku horrekin guztiarekin bat egiten du, horrenbestez, Muskitzek.

bago / *pago* ‘pagoa’:

bago esaten diote pago zuhaitzari Muskitzen, eta *pago*, aldiz, Imozko gainerako herrietan, Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun. Salaberrik Imozko Oskotz eta Atezko Beuntza herrien artean ezarri du bi aldaera horien muga (1991: 643). Ibarrek bi aldaerak topatu ditu Atetzen, eta *bago* soilik Ultzaman (1995: 196); Muskitzen hegoaldeko muga, *bagadi* ‘pagadia’ dugu Txulapainen (Arana 2006: 15). Inguruko gainerako hizkeretan, *pago* da nagusi Basaburu Txikian eta Leitzan, nahiz *bago* ere baden Beintza-Labaienen (B. L.). Aldaera ahostunduna Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri da (Etxaide 1989: 84), eta hego-nafarreran ere bada (Camino 2003: 101). Gainera, Iribarren *Vocabulario navarro* lanari tiraka, *baburrin* dakar berak Ororbiarako, eta interesgarria da haren azalpena (1984: 73): “Nombre que dan al aire cierzo. [Ororbia]. En otras aldeas de la cuenca *bagurrin*. Del vasco *bagoa*: haya, porque el cierzo arrastra olor a bosques de haya”. Beraz, Iruñerrian ere ezaguna izango zen, hiriburua euskalduna zen garaietan, *bago* aldaera.

deitxi / *je(i)txi*, *yetzi*, *je(i)tzi* ‘jetzi’:

deitxi eta *deitzi* aldaerak bildu ditugu Muskitzen eta Oskotzen, eta *jetxi* eta *jetsi*, berriz, Imozko gainerako herrietan. Basaburu Nagusia banaturik ageri zaigu: *deitzi* dago Erbitin, Orokietan eta Gartzaronen, eta *yetze* Berueten eta Igoan, *yetzi* Arraratsen, *je(i)txi* Udaben eta Itsason. Larraunen, *jetxi* dugu Astitzen eta Oderitzen, eta *jetzi* gainerako herrietan. *jetzi* dago, halaber, Araitz-Betelun. Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdekoa dirudi *deitxi* aldaerak: *deiztogi*, *deiztegi* dakar Ibarrek Ultzamarako (1995: 642), eta *deitzi* gisakoak badira Erroibarren (Ibarra 2007: 41) edota Baztanen (Izeta 1996: 68), baina *yaitzi* gisakoak ere badira Erroibarren (Ibarra 2007: 151). Bestalde, Lapurdin eta Nafarroa Beherean ere bada *deitzi* (*OEH*). *jetzi* edo *yetzi* gisakoak daude, aldiz, Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoa aldean.

erran / *esan* ‘esan’:

erran eta *esan* biak txandakaturik ageri dira Muskitzen, guk entzun dugunez. Oskotzen, *esan* nagusitu da erabat, baina hango hitzun batzuek *esan* digute *erran* erabiltzen zutela lehenago, nahiz eta orain *esan* gailendu den erabat. Bat gatoz Sánchez Carriónekin (1974: 261-262):

Múzquiz, al oriente de la línea, es ya pueblo de *erran*, mientras que el resto de las localidades del valle utilizan *esan*. Osoz, que originariamente parece haber tenido la forma labortana (*erran*), era localidad donde, hasta hace muy poco tiempo, confluían las dos formas. Finalmente ha sido *esan* la que ha acabado por imponerse.

Basaburu Nagusian, *erran* bildu dugu ekialdeko herrietan, alegia Erbitin, Gartzaronen eta Orokietan, eta *esan*, berriz, gainerako herrietan. Larraunen eta Araitz-

Betelun, *esan* da nagusi, baita handik mendebalera ere. Gure ibarren mugetan, *esan* dago Beintza-Labaien ez beste Basaburu Txikiko herrietan (B. L.; cf. Sánchez Carrión 1974: 261); *erran* dugu Atetzen, Ultzaman nahiz Odietan (Sánchez Carrión 1974: 263) eta Txulapaingo Beorburun (Artola 1992: 215), eta *esan* Leitzan eta orobat Gipuzkoan. Arakili dagokionez, auzia ez dago batere garbi (ikus Camino 2005: 281). Oro har, Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean, eta Ipar Euskal Herrian ageri da *erran*; beraz, alderdi horrekin bat egiten dute Muskitzek eta Basaburu Nagusiko ekialdeak.

gatzakoi / *gatzari* ‘gatzagia’:

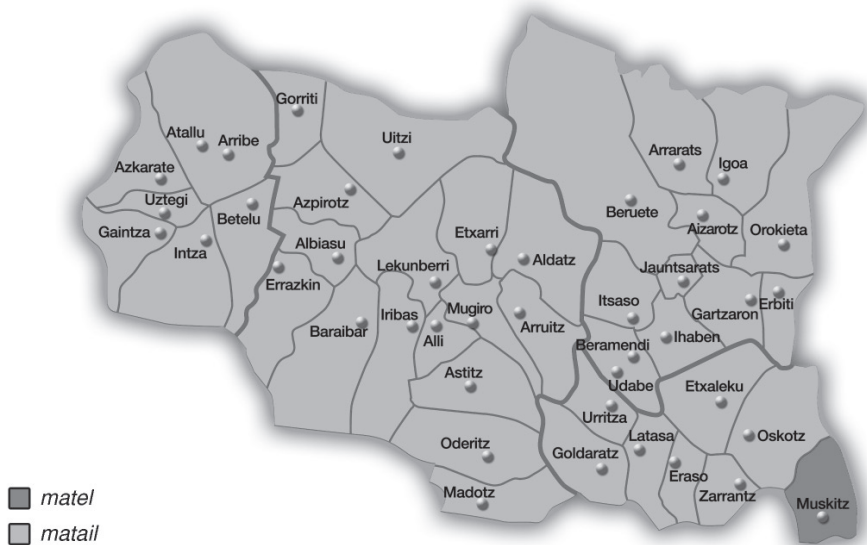
Gazta egitean esnari loditzeko botatzen zaion gaia *gatzakoi* da Muskitzen eta Etxalekun, eta *gatzari*, *gatzari* Imozko gainerako herrietan. Basaburu Nagusiari dagokionez, Muskitzekin batera dugu Gartzaron, eta gainerako herriak Imozko herri gehienekin batera doaz. *gatzakoi* aldaera Muskiztik ekialdera ageri da, hala nola Ultzaman (Ibarra 1995: 666), baina ez dirudi hedadura handia duenik, Esteribar-Erroibarrera orduko *gatzegi* ageri baita (Ibarra 2007: 63), eta antzekoak daude handik ekialdera ere. Alabaina, *gatzakoye* bada Irañetan, eta *gatzikoya* Unanun (Erdozia 2004: 127). *gatzari* gisakoeak, bestalde, hedadura zabala dute Imoztik mendebalerako hizkeretan.

iruzki / *euzki* ‘eguzkia’:

iruzki aldaera bildu dugu Muskitzen, eta *euzki* (& *iuzki*), aldiz, Imozko gainerako herrietan. Imotz gehienarekin bat datoz Basaburu Nagusia, Larraun eta Araitz-Betelu. Muskiztik ekialdera, *iduzki* dago Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 86), eta, hegoaldera, hori bera zegoen Txulapainen (Arana 2006: 53, cf. *EDEL*). Baina hortxe dute muga aldaera horiek: Basaburu Txikian eta Leitzan, gure eremuan bezala, *euzki* da nagusi, baina eratsundar batzuek *iruzki* ere erabiltzen dute (B. L.). *iruzki* eta *iduzki* aldaerek Nafarroako ekialdeko eta ipar-ekialdeko kutsua dute; esate baterako, halakoak badaude Erroibarren eta Esteribarren (Ibarra 2000: 46), edota Baztanen (Izeta 1996: 100), baina baita mendebalerago dagoen Sakanan ere (Erdozia 2004: 151). Gure eremutik mendebalera, *euzki* dugu Gipuzkoako hizkeretan; alabaina, *iruzki* dago Pasai Donibanen (Camino 2000: 68) edota Irun aldean (*OEH*).

matel / *matail* ‘masaila’:

matela esaten diote, Muskitzen, aurpegiko zein ipurdiko masailari (*matel-ipurdie*), eta *matalle* dugu, aldiz, Imozko beste herrietan, Basaburu Nagusian, Larraunen (Uitzin, *matelle*) eta Araitz-Betelun. *matel* Imozko eta Basaburu Nagusiko ekialdeko eta iparraldeko mugetan ageri da, alegia Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 130), eta Basaburu Txikian (B. L.). Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean erabiltzen da *matel* aldaera, eta hego-nafarreran ere bai (Camino 2003: 101). *matail* aldaerak, berriz, Araitz-Betelun du muga, *masail* edo *matrail* ageri baita handik mendebalera, hala nola Amezketan (B. G.). Hala, *OEHk* dakarrenez, Bortzirietan, Arakilen, Ultzaman eta Larraunen erabili izan da *matail* aldaera.

3. irudia

c. Goldaratz Imozko gainerako herrietatik banatzen duen lexikoa

Imozko euskararen homogeneousasun-ezaren erakusgarri —gorago aipatu dugu—, Goldaratz Imozko gainerako herrietatik bereiz ageri den hitz eta aldaera multzo bat dakargu atal honetara. Hamaika hitz bikote eta sei aldaera bikote aztertuko ditugu. Oro har, Goldaratz Larrauni loturik ageri zaigu, eta, batzuetan, baita mendebalera-goko hizkeren ere, baina badira eremu txikiagoa harrapatzen duten aleak ere, ikusiko dugunez. Imozko gainerako herriek handik ekialderagoko hizkerekin bat egiten dute eskuarki, baina batzuetan salbuespena da Eraso. Basaburu Nagusia konplexua da: batzuetan, iparraldeko herriak (Beruete batez ere) Goldaratz hurbiltzen zaizkio, eta Imotzi gainerakoak; beste batzuetan, Basaburu Nagusi osoa Imotzekin batera dugu, edo Basaburu Nagusi osoa Goldaratzekin batera.

Hitzak

bana(b)ar / *alubi* ‘banabarra, babarruna’:

banaar hitza erabiltzen dute Imozko Goldaratz eta Erason, Imozko gainerako herrietako *alubi* maileguaren aldean. Basaburu Nagusian eta Larraun osoan (salbu Errazkinen) entzun daiteke *banaar*. Araitz-Betelun eta Errazkinen, aldiz, *baa beltza* ‘baba beltza’, *baa txurie* ‘baba zuria’ eta horien tankerakoak erabiltzen dituzte adiera horretan¹³ (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). Basaburu

¹³ Kontuan izanik *baba* ere badela, gaztelaniazko ‘haba’ adierazteko.

Txikian eta Leitzan ere bada *bana(b)ar*, nahiz *eltzari* ere baden Saldiasen eta Beintza-Labaienen (B. L.). *bana(b)ar* ezaguna da Nafarroako ipar-ekialdean, hala nola Baztanen (Izeta 1996: 56) eta Malerrekan (Apalauza eta Lakar 2001-2003). Ez dirudi Imoztik ekialdera *bana(b)ar* erabiltzen denik, baina *EAELk banabarrek* dakar Atezko Zigandarako; baliteke garai batean hedadura zabalagoa izatea, baina, gaur egun, gaztelaniatiko *alubi* berrikuntza sartu da Nafarroako eskualde askotan. Gure eremutik mendebalera, *babarrun*, *baborron* dugu Amezketan (B. G.) eta orobat Gipuzkoan (baina *indaba* gisakoak ageri dira Gipuzkoako mendebalean, Hurtado 2001: 136), eta horixe ari da zabaltzen, gainera, Araitz-Betelun ere; nolahi ere, *baa beltz* gisakoak ere ezagunak dira Gipuzkoan (K. E., cf. Elexpuru 2004: 129).

errero / arotz ‘burdina lantzen duena; errementaria’:

Imozko Goldaratzen eta Erason, *errero* erabiltzen dute eskuarki; ez dute *arotz* hitza ezagutzen. Imozko gainerako herrietan, aldiz, *a(r)otz* da ohikoa. *errero* dabilte, halaber, Larraunen¹⁴ eta Araitz-Betelun, baita Gipuzkoako Amezketan ere (K. E.).¹⁵ Basaburu Nagusian, *errero* dugu Udaben eta Igoan, *errero* eta *arotz* Itsason eta Berueten, eta *arotz* Erbitin, Gartzaronen eta Arraratsen. Basaburu Nagusiaren iparraldeko muga den Basaburu Txikian, *errero* erabiltzen da adiera horretan, eta eraikuntzako langileei esaten diete *arotz* (B. L.). *a(r)otz* hitza ohikoa da Nafarroako eskualde askotan: besteak beste, Sakanan (Erdozia 2004: 32), Baztanen (Izeta 1996: 43), Malerrekan (Apalauza eta Lakar 2001-2003), Artzibarko Arrietan eta Esteribarko Ilurdotzen (Artola 2006: 408), Atezko Zigandan eta Txulapaingo Usin (*EAEL* eta Arana 2006: 10) eta Aezkoan (I. C.). Ipar Euskal Herrian ere bada *arotz* (*EAEL*).

euntze / soro ‘pentzea; belarrak egiteko erabiltzen den lur-eremu itxi eta partikularra’:

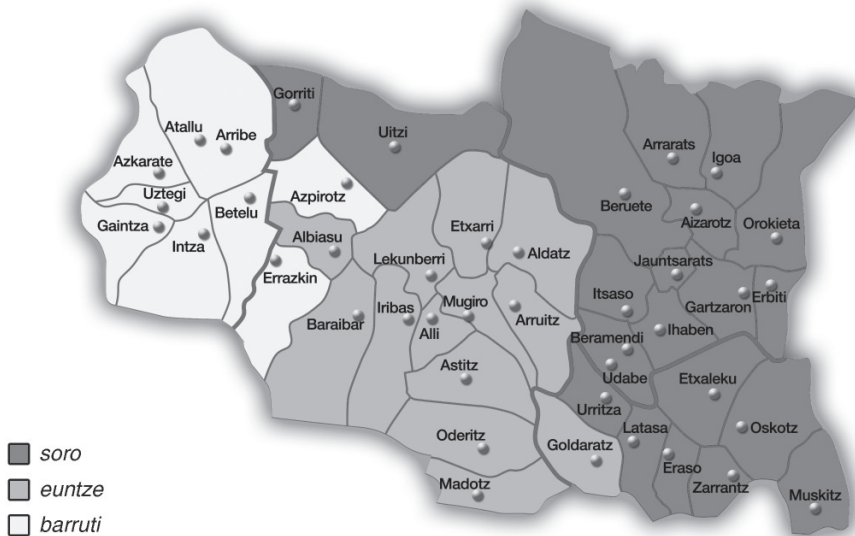
iuntzi deitzen diote, Goldaratzen, belarrak egiteko erabiltzen den lur-eremu itxi eta partikularrari. Imozko gainerako herri guztietan, berriz, *soro* entzun dugu adiera horretan, baita Basaburu Nagusian ere. Larraunen, *euntze* bildu dugu hego-ekialdeko herrietan;¹⁶ *soro* Uitzin eta Gorritin,¹⁷ eta *barruti* (& *barroti*) Azpirotzen eta Errazkinen. *barruti* dago, halaber, Araitz-Betelun (ikus e. eta f. atalen bukaeran egindako oharra). Beraz, batetik, *euntze* (& *iuntzi*) dugu Goldaratzen eta Larraungo hego-ekialdean; bestetik, *soro* Imotz gehiengan, Basaburu Nagusian, Uitzin eta Gorritin, eta, azkenik, *barruti* Azpirotzen, Errazkinen eta Araitz-Betelun.

¹⁴ Oderizko hiztun batek dio bere amak *arotz* erabiltzen zuela (oderiztarra zuen ama).

¹⁵ Gipuzkoako beste hizkera batzuetan, *errementari* ageri da.

¹⁶ Hona Larraunen jasotako lekukotasunak: *iuntzii* (Od.), *euntzii* eta *euntzee* (Iri.), *iuntzii* eta *euntzii* (Bar.), *euntzik* (Arru.), *euntzek* (Alb.); Aldatzen, herritik aparte dauden lur jakin batzuk dira *euntzik*, belarrak egiteko erabiltzen direnak eta partikularrak, eta *soroak*, berriz, herrian berean eta toki zelaian dauden lurak. Badugu Alliko adibide bat ere: *euntzitan izaten tzeé* (*EAEL*ko 166. testua).

¹⁷ Gorritiko gazteek *belatso* ere esaten dute gaur egun, Leitzaiko hizkeraren eraginez, seguru aski.

4. irudia

Gure azter-eremuko hizkeren ingurumarian, *soro* dago Atetzen, Ultzaman eta Anuen (Etxaide 1989: 102), eta Basaburu Txikian (B. L.). Imozko hegoaldeko mugan, *euntze* erabiltzen zen Txulapainen (Arana 2006: 41). Araitzekiko mugan, *belaza* erabiltzen dute Amezketan, eta *belardi* edo *larre* gisakoak Zaldibian (K. E.). *pentze* hitzari dagokionez, bada Erroibar-Esteribarren (Ibarra 2000: 48), Artzibarren (Arana 2004: 62, 136) edota Ipar Euskal Herriko zenbait hizkeratan (ikus Camino 2004: 453 eta *OEH*). Beraz, Nafarroako ekialdean eta Ipar Euskal Herrian ere baden hitza dugu *pentze*, eta, ohiko jokaera ez den arren, eremu horrekin bat egiten dute *euntze* edo *iuntzi* duten Goldaratzek eta Larraunek.

ganbara / *sabai* ‘ganbara’:

Garbia da bi hitzen banaketa geografikoa: *ganbaa* dago Goldaratzan, eta *sabai* Imozko gainerako herrietan. Basaburu Nagusian, *sabai* dugu Erbitin, Gartzaronen, Orokietan eta Beramendin, eta *ganbaa*, aldiz, Itsason, Udaben, Arraratsen, Igoan eta Berueten; *ganbaa* dago, halaber, Larraunen eta Araitz-Betelun. Araitz-Betelu ondoko hizkera gipuztetan eta Leitzaan, *ganbaa* ageri da, eta horixe baliatzen dute Basaburu Txiki gehiengan ere; Beintza-Labaien da salbuespena, *sabai* esaten baitute han (B. L.). *sabai* dago, hain zuzen, gure eremutik ekialdera: Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 650), eta baita ekialderago ere. Hegoalderago, *sabai* dago Olloibarren (Bidador 1992: 294). Gainera, Malerreka aldean ere bada *sabai* (Apalauza eta Lakar 2001-2003). Nafarroan hedadura zabala du *sabai* hitzak, adiera horretan (Iribarrenek *sabaya* dakar Nafarroako erdigunerako, 1984: 473), baina Azkoitian ere bada (Del Castillo eta beste 2001: 106), eta, *OEH*ri tiraka, Bizkaiko, Gipuzkoako, Nafarroa Behereko eta Zuberoako hizkeretan ere erabili izan da.

mendi / *oian* ‘mendia; gazt. monte’:

oiana ‘mendia’ da Imotz gehiengan; hala, gaztelaniazko “voy al monte” esateko, *oiana* esaten dute. Goldaratzen, zerbait izatekotan, ‘basoa’ da *oiana*; nolana ere, *arboladi* da hango ohiko forma ‘basoa’ adieran. Hala, Goldaratzen eta Latasan, ‘mendia’ adierazteko, *mendi* erabiltzen dute. Basaburu Nagusian, *oian* bildu dugu herri gehienetan (Ud., Its., Er., Gar.), baina, iparraldeko herrietan, *mendi* erabiltzen dute (Arrar., Ig., Beru.). Larraungo eta Araitz-Beteluko forma orokorra ere *mendi* da, baina, Oderitzen, Uitzin eta Gorritin, mendiaren adiera berean erabiltzen dute *baso* hitza ere; Araitz-Betelun eta Errazkinen, arboladia izendatzeko erabiltzen dute *baso* (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). Inguruko hizkerari dagokienez, *oian* dugu Imoztik eta Basaburu Nagusitik ekialderako Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 318), eta Txulapaingo Usin ere bazen (*EAEL*), eta *mendi*, aldiz, Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoan (K. E.). *oian* hitzak —mendiaren adieran— hedadura zabala du: Nafarroan, gure eremutik ekialdera ageri da (Etxaide 1989: 318), eta orobat hego-nafarreran (Camino 2003: 101), eta ezaguna da Ipar Euskal Herrian ere (*EAEL*). Bestetik, Larraungo herri batzuetan *baso* hitzak ‘mendia’ adierazten duela esan dugu; adiera hori ezaguna da Sakana aldean (Erdozia 2004: 63; cf. Etxaide 1989: 319), eta baita Bergara aldean (Elexpuru 2004: 140) edota Bizkaiko zenbait hizkeratan ere.

oinaztura / *tximista* ‘tximista’:

oinazture bildu dugu Goldaratzen eta Erason, eta *tximiste* Imozko gainerako herrietan; alabaina, Etxaidek *oinazture* dakar Muskitzerako, eta *oinazture* zein *tximiste* Etxalekurako¹⁸ (1989: 28-29). Basaburu Nagusiari dagokionez, *oinazture* eman digute Itsason, Erbitin, Gartzaronen (baina *EAEL*k *ximista* dakar Gartzaronerako), Arraratsen eta Berueten, eta *tximiste*, aldiz, Igoan, Orokietan eta Udaben; Etxaideren datuetan, *tximista* dugu Itsason, eta *tximista* eta *oinazture* Berueten, biek ere esanahi desberdina dutela (1989: 28-29). Larraunen, *oinazture* jaso dugu hego-ekialdeko herrietan¹⁹ (Albiasu barne), eta *tximiste*, berriz, ipar-mendebalekoetan (ikus e. atalaren bukaeran egindako oharra). *tximiste* dugu, azkenik, Araitz-Betelun ere.

Gure eremuaren inguru guztian, *tximiste* hitza ageri da: Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 28-29), Txulapainen (*EAEL*), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta Gipuzkoako Amezketan (K. E.). *oinazture* gisakoek hedadura dute Nafarroan, hala nola Sakanan (Olaztiraino; Erdozia 2004: 147), Aezkoan (Camino 1997: 603), Erroibarren (Ibarra 2007: 110-111), Artzibarren (Artola 2006: 406 eta Arana 2004: 86), hego-nafarreran (Camino 2003: 101) edota Baztanen (Izeta 1996: 142). Gipuzkoa aldean, *tximista* gailentzen da, baina *oinaztu* eta *oinaztarri* daude Debagoiengan, Deba ibarreko erdigunean eta mendebaleko euskalkian (Zuazo 2006: 139); beraz, badirudi Euskal Herriko erdigunean ageri dela *tximista*. Beraz, gure eremuaz ari garela, ekialdean aski hedatua den *oinazture* hitza darabilte Imozko Goldaratzen eta Erason, Larraungo hego-ekialdean eta Basaburu Nagusi gehiengan; *tximiste*, berriz, Imotz gehiengan, Larraungo ipar-mendebalean eta Araitz-Betelun entzun daiteke. Ez da ohikoa Goldaratz ez beste

¹⁸ Zehatzago, gaztelaniazko ‘rayo’ adiera eman dio *tximiste*-ri, eta ‘relámpago’ *oinazture*-ri.

¹⁹ Hona Larraungo hego-ekialdean bildutako aldaerak: *oinazture* (Ast., Bar., Arru., Ald.), *oinazture* (Iri.), *inazture* (Od., Iri.), *inazture* (Bar.), *inazture* (Alb.).

tzen baitute han. Handik mendebalera, *triku* ageri da Larraunen eta Araitz-Betelun, eta orobat Gipuzkoako Tolosaldean eta Goierriin, baina *kiriki(x)o* gisakoak daude Bizkaira orduko (Hurtado 2001: 141). Gure eremuko ibarren mugetan, *sagarroi* gisakoak ditugu Ultzama aldean (Ibarra 1995: 637) eta Basaburu Txikian (B. L.), eta *triku* ageri da Leitzan (B. L.). *sagarroi* hitzak hedadura zabala du Nafarroan eta Ipar Euskal Herrian, eta erdiguneko hizkeretan ageri da, aldiz, *triku* (OEH).

xongatillo, *txonkatille* / (t)xurmio ‘orkatila’:

Orkatilari *xongaatillo* esaten diote goldaraztarrek; Imozko gainerako herrietan, berriz, *txurmio* (Etxal., Mus.) eta *xurmio* (Osk.) bildu ditugu. Basaburu Nagusian, *txurmio* (Its., Er., Gar., Ig.) eta *txormio* (Ud., Arrar.) ditugu nagusiki; Beruete dugu salbuespena, *xorgaatille* eta *txorgatilloa* bildu baititugu han, Larraunen antzera. Hain zuzen, aldaera mordoa topatu dugu Larraunen: *txongatillo* (Od.), *xongatillo* (Iri.), *xongaatillo* (Bar.), *txorgatille* (Arru.), *txorgaatille* (Arru.), *txoongatille* (Ui.), *txorgaatillo* (Ui.), *xongatillo* (Ald., Gorr.), *txongaatille* (Alb.), *txongatille* (Azp.) eta *txonkatille* (Azp., Erra.).²⁰ Araitz-Betelun, Azpirotzekin eta Errazkinekin bat eginez, *txonkatille* da ohiko aldaera. Aipagarria da, hitz bera izanagatik ere, herskari ahoskabeduna eta *e-z* bukatua erabiltzen dela Azpiroztik mendebalera (alegia, *txonkatille*), Gipuzkoaraino; Larraungo gainerako herrietan, ohikoagoa da herskari ahostunduna eta *o-z* bukatua (alegia, *txongatillo*).

Inguruko hizkeretan, *txurmio* dugu Ultzaman (Ibarra 1995: 200), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), baina ez dirudi oso ekialdera hedatzen denik, Erroibarren behinik behin ez baita ageri (O. I.); bai, ordea, Nafarroako ipar-ekialdean, Lesakan esaterako (A. L.). Gipuzkoan barna, *txonkatille* gisakoak adi daitezke, baina *txurmio* edo haren kidekoak badira Hondarribian eta Irunen (Sagarzazu 2005: 62), eta, OEHri begira, Gipuzkoako beste zenbait hizkeretan (Beterrri, Irun, Tolosa) ere bada (edo izan da).

zirriku / *erteka* ‘zirrikitua, zirritua’:

zirriku hitza ageri da Goldaratzen, eta *erteka*, aldiz, Imozko gainerako herrietan (Muskitzen, *erte*). *zirriku* dugu, halaber, Basaburu Nagusian (*txirriku*, Arraratsen eta Igoan), Larraun osoan²¹ eta Araitz-Betelun (*zirriku* eta *xirriku*). Gure hizkeren mugetan, *arteka* dakar Ibarrek Ultzamarako, baina gaztelaniazko “paso estrecho entre dos casas” adierazteko (1995: 660);²² Basaburu Txikian eta Leitzan, *zirrikittu* erabiltzen dute (B. L.),²³ eta, Gipuzkoan, *txirrixku* dago Amezketan (K. E.). *arteka* ezaguna da Nafarroako ipar-ekialdean, hala nola Baztanen (Izeta 1996: 46) eta Malerreka aldean (Apalauza eta Lakar 2001-2003), eta bada Erroibarren (Ibarra 2007: 17) edota Ipar Euskal Herrian ere (OEH).

²⁰ Azpirotzen, adinekoek *txongatille* esateko joera dute, eta gazteek *txonkatille*.

²¹ Hona Larraunen jasotako adibideak: *zirrikututa zean leioa* ‘zirrikituta zegoen leihoa’ (Iri.), *zirrikutuu* ‘zirrikitua’ (Ald.), *zirrikituta* ‘zirrikituta’ (Alb.), *zirrikatue* ‘zirrikitua’ (Gorr.), *zirrikue* ‘zirrikitua’ (Erra.), *zirrikuu* ‘zirrikitua’ (Od.), *zirrikutue* ‘zirrikitua’ (Ui., Azp.), *zirrikutuu* (Arru.), *zirrikututa* (Bar.), *leioko txirrikutik* ‘leihoko zirrikituk’ (Ui.).

²² Ez dirudi, beraz, adiera bera dutenik Imotz-Basaburu Nagusiko eta Ultzamako *arteka*-k; izan ere, Imotzen eta Basaburu Nagusian, *itxekerte* erabiltzen da bi etxeren arteko tartea adierazteko.

²³ Etxeen arteko bidea adierazteko erabiltzen da *arteka* edo *artaka* Basaburu Txikian (B. L.).

Aldaerak

azkazal / *azazkal* 'azkazala':

azkezal aldaera entzun daiteke Goldaratzen, eta *azkazal* Erason. Imozko gainerako herrietan, aldiz, *azazkal* ageri da. Goldaratzekin eta Erasorekin batera ditugu Basaburu Nagusiko iparraldeko Igoa eta Beruete (*azkezal*, bi herrietan), eta beste aldera, berriz, Itsaso, Arrarats, Udabe, Erbiti eta Gartzaron.²⁴ Larraunen eta Araitz-Betelun ere *azkazal* gisakoak ageri dira.²⁵ *azkazal* gisakoak daude Leitzan ere (B. L.), eta orobat Amezketa aldean (K. E.). *azazkal* aldaerak, aldiz, Nafarroa gehienekoa eta are Ipar Euskal Herrikoa dirudi: Imotzen eta Basaburu Nagusiaren mugetan, bada Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 147) eta Basaburu Txikian (B. L.); Artolaren arabera, horixe dago Ihabartik Artzibarreraino, Txulapain eta Gulibar barne (1992: 194); hala da hego-nafarreran eta Ipar Euskal Herrian ere (Camino 2003: 100), eta Etxaideren datuek erakusten dute horixe dagoela Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean (1989: 147).

geazi / *geezi* 'gerezia':

Garbia da, kasu honetan ere, bi aldaron banaketa geografikoa: *geazi* erabiltzen dute Goldaratzen, eta *geezi* gainerako Imotzen. Goldaratzekin batera doaz Larraun eta Araitz-Betelu,²⁶ eta Imotz gehienarekin, berriz, Basaburu Nagusia (*geezi* dago Basaburu Nagusian, eta *geizi* ere bada Itsason). Eremu murriztekoa dirudi *geazi* aldaerak: gure eremuaren mugetan, *ge(r)ezi* ageri da Atetzen eta Ultzaman, Txulapaingo Usin (EAEL), Basaburu Txikian (B. L.), Leitzan (B. L.) eta Amezketan (K. E.).

iloba / *illeba* 'iloba':

Goldaratzen, *illoa* izendatzen dituzte iloba neskak zein mutilak; Imozko gainerako herrietan, baina, *illeba* aldaera ageri zaigu. Nolanahi ere, ez dago adostasun handirik: Muskitzen eta Oskotzen, neskak zein mutilak dira *illebak*; Etxalekun eta Erason, berriz, *illoak* mutilak izan ohi dira, eta *illebak* neskak. Baina herri berean ere desadostasunak izan ohi dira hiztun batzuen eta besteen artean. Aitzitik, Goldaratzen bezala, *illoa* dugu Basaburu Nagusian, Larraunen eta Araitz-Betelun. *illoa* gisakoak daude, hain zuzen, Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.) eta orobat Gipuzkoan. *illeba* gisakoak, aldiz, Imoztik ekialdera eta hegoaldera ageri dira: Ultzaman (Ibarra 1995: 677), Txulapaingo Beorburun eta Usin, eta Gulibarko Larunben (Artola 1992: 190, cf. EAEL), Sakanan (Erdozia 2004: 144), Artzibarren (Arana 2004: 85), Erroibar-Esteribarren (Ibarra 2007: 70, 46), eta abar.

intxaur / *eltxaur* 'intxaurra':

Goldaratzen eta Erason, *intxaur* ageri da; Imozko gainerako herrietan, berriz, *eltxaur*.²⁷ Imotz gehienarekin bat heldu da Basaburu Nagusi gehiena ere: *eltxaur*

²⁴ *azazkal* (Its., Ud., Arrar.), *atzazkal* (Er., Gar.).

²⁵ *azkazal* (Bar., Ald., Alb., Azp., Erra., Ar.-Bet.), *azkezal* (Arru.). Salbuespen gisa, *azazkal* ere entzun dugu Oderitzen.

²⁶ Errazkinen eta Araitz-Betelun, 'gerezia'-ren sinonimotzat erabiltzen dute *anpolai* hitza ere.

²⁷ O. Ibarrek *entxaurre* dakar Etxalekurako (1995: 631), baina guk *eltxaur* entzun dugu han, eta *eltxaur* dakar, halaber, Moutardek (1975b: 182). Iparraldeko goi-nafarrera tarteko dialektoa dela frogatzen du ezaugarri horrek, Moutarden ustez; hala, Lapurdiko *intxaur*, *eltxaur* eta Gipuzkoako *intxaur* aldaeren tartekotzat hartu du *eltxaur*.

(Arrar., Its., Gar., Oro.) eta *iltxaur* (Its., Er., Gar., Ud., Ig.). Salbuespena da Larraundik oso hurbil den Beruete: *entxaur* eta *intxaur* bildu ditugu guk, nahiz Ibarrek *iltxaorre* dakarren herri horretarako (1995: 631). Larraunen eta Araitz-Betelun, *intxaur*, *intxaor* dago. Imotzen eta Basaburu Nagusiaren mugetan, *eltxaur* dago Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 631), Ezkurra ez beste Basaburu Txikiko herrietan (B. L.), eta Txulapainen (Arana 2006: 34, 54). Aldiz, *intxaur* ageri da Leitzan (B. L.) eta Gipuzkoa aldean. *eltxaur* gisakoek hedadura zabala dute Imoztik eta Basaburu Nagusitik ekialdera eta ipar-ekialdera (Etxaide 1989: 100, Apalauza eta Lakar 2001-2003 eta Izeta 1996: 91), eta antzekoak daude Lapurdin eta Nafarroa Beherean (OEH).

ira in / ingiri in ‘igeri egin’:

ire in edo *ira in* egiten dute Goldaratzen, Latasan eta Erason; Imozko gainerako herrietan, *ingi itten* (Etxal.) eta *ingiri itten* (Osk., Mus.) bildu dugu. Basaburu Nagusian eta Larraunen, *ira in* eta *ire in* bildu dugu kasu guztietan. Mendebalerago, *irari in* dugu Araitz-Betelun (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). Ondoko Amezketan ere *irari in* ageri da, eta *irari in* nahiz *igari in* ageri da Zaldibiara ezkerre (K. E.). Gure eremuaren mugetan, *ingiri* gisakoak badira Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 287 eta Ibarra 1995: 654), eta, iparraldera, *ire in* eta *ieri in* Basaburu Txikian eta *ira in* Leitzan (B. L.). Ez dakigu zein den *ingiri* gisakoek hedadura zehatza, baina *ingiritetu* dago hego-nafarreran (Camino 2003: 99), eta *aingeriken in* Irañetan eta *ingerike in* Lakuntzan (Erdozia 2004: 155); murrizta dirudi *ira in* gisakoek hedaturak ere.

izoa / izeba ‘izeba’:

izoa aldaera erabiltzen dute Goldaratzen eta Erason; Imozko gainerako herrietan, *izeba* entzun dugu —*tia*-rekin batera betiere—. *izoa* erabiltzen dute, halaber, Basaburu Nagusi gehienez; Erbiti eta Gartzaron ditugu salbuespenak, *izeba* baitago han, nahiz *EAE*Lk *izoa* dakarren Gartzaronerako. Larraun eta Araitz-Betelu ibarretan, *izoa* erabiltzen dute; Goldaratz-Erasorekin eta Basaburu Nagusi gehienarekin batera ditugu, beraz. Ultzaman, *izeba* bildu du Ibarrek (1995: 677), *izeba* dago Basaburu Txikian (B. L.), eta horixe zegoen Txulapaingo Usin ere (*EAE*L). Beste aldera, *izoa* dugu Leitzan (B. L.), eta biak daude Gipuzkoako Amezketan eta Zaldibian (K. E.).

d. Imotz-Basaburu Nagusia eta Larraun elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Aurreko ataletan esan dugu Imozko hizkera ez dela batere homogeneoa; alabaina, Imozko herri guztiak batera ageri dira atal honetan ikusiko ditugun hemezortzi hitz bikote eta bederatzi aldaera bikoteetan. Bikote horien isoglosa-muga Imotz-Basaburu Nagusia ibarren eta Larraun ibarraren artean dago; esan nahi baita badela aldea Imotz-Basaburu Nagusiko eta Larraungo lexikoaren artean. Basaburu Nagusiko herriak bateratsu dabilta sorta honetan, eta Imotzekin batera joan ohi dira gehienetan, baina badugu salbuespen bat: Beruete. Hitz eta aldaera askotan, Basaburu Nagusiko herrien joeratik aldendu eta Larraungoari hurbiltzen zaio Beruete. Oro har, eta salbuespenak salbuespen, Nafarroako eremu zabalean (ekialde zein ipar-ekialdean) eta, zenbaitetan, Ipar Euskal Herrian ere badauden ale lexiko zenbait Imotzen eta Basaburu Nagusian ere erabiltzen dituzte, baina, Larrauna orduko, mendebaleragoko aukerak entzuten dira. Larraun ez zaigu, ordea, erabat homogeneo ageri; batzuetan, bada aldea hango herrien artean ere.

Hitzak

aztatu / *as(e)matu* ‘asmatu’:

Imotz osoan erabiltzen dute *aztatu* aditza (Goldarazko adibidea: *aztatuko inu zertaz itz ein?* ‘aztatuko dinagu zertaz hitz egin?’), nahiz eta *azertatu* eta *asematu* ere entzun ditugun Goldaratzen, Erason eta Oskotzen. Basaburu Nagusi gehiena Imotzekin batera dugu, salbuespena baita Beruete: *asmato* erabiltzen dute han, eta ez dute *aztatu* ezagutzen (Igoan, *asemato* ere entzun dugu, *aztatu*-rekin batera). Larraunen, ez dago *aztatu*-rik: *asematu* (Od., Bar., Arru., Ui.), *asemato* (Iri.), *asmatu* (Alb., Gorr., Azp., Erra.) eta *asmato* (Ald.) bildu ditugu han. Handik mendebalera, *asmato* gisakoak daude Araitz-Betelun, eta orobat Gipuzkoa aldean. Basaburu Nagusiaren mugetan, Basaburu Txikian ez dute *aztatu* ezagutzen, baizik eta *asmatu* eta *azertu* (B. L.). Ez dakigu zein den *aztatu* aditzaren hedadura zehatza: bada Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 55) edota Erroibarren (Ibarra 2007: 24), baina Aezkoan ez (I. C.), baina ez dugu beste berririk.

beitti / *ukullu* ‘ukuilua’:

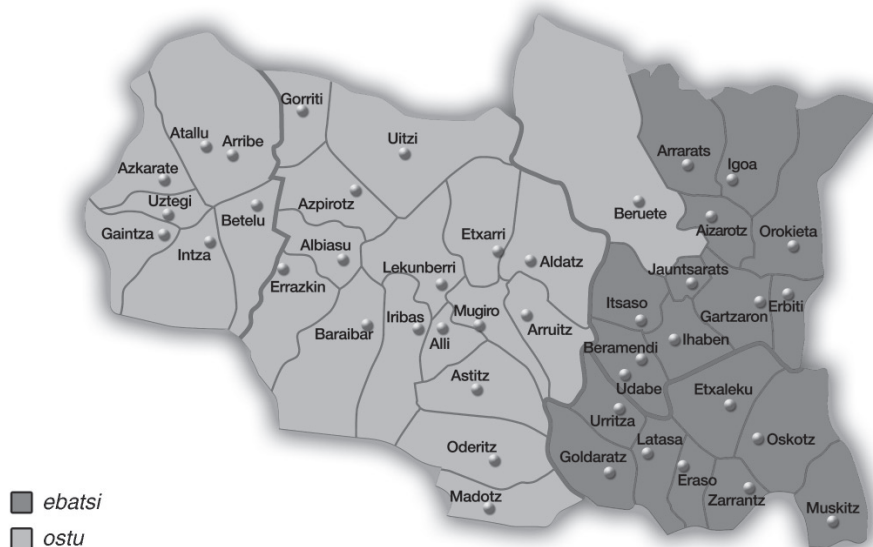
Ukuilua *beitti* izendatzen dute Imotz eta Basaburu Nagusia ibarretan, salbu Berueten, *ikullu* soilik erabiltzen baitute han. Bi ibarrotan ezagunak dira *ekullu* (Gol.), *ukullu* (Gol., Era., Er.), *okullu* (Its.) ere, baina forma berriagotzat hartzen dituzte. Larraunen eta Araitz-Betelun, *ukullu* gisakoak erabiltzen dituzte soilik: *ikullu* (Od., Ui., Ar.-Bet.), *ekullu* (Iri., Ald., Alb., Gorr.), *ukullu* (Bar., Arru., Ald., Gorr., Azp., Erra.). Imoztik ekialdera, *estrabille* dugu Ultzaman (Ibarra 1995: 660) eta Erroibar-Esteribarren (O. I.); Muskitzen ere entzun izan dugu hitz hori, baina betiere ohikoagoa da *beitti*. Hain zuzen, *beitti* ezaguna da Basaburu Txikiko Beintza-Labaienen eta Saldiasen, eta *eie* dago Ezkurran eta Eratsunen (B. L.).

bota / *erori* ‘erori’:

bota aditzak ‘erori’ adiera du Imotz guztian (adiera iragankorraz gain, jakina); esate baterako, ‘asto gainetik erori naiz’ esan nahi du *asto gainetik bota naiz* esaldiak. Imotzen bezala erabiltzen dute Basaburu Nagusi gehiengan ere, salbu Berueten: han, *eroe* eman digute, baina, *bota* proposatutakoan, lehenago beharbada horixe erabiltzen zutela esan digute hiru berriemailek, nork bere aldetik; nolana ere, *eroe* da gaur egun nagusi. Larraunen, *bota* aditza iragankorra da beti (*zerbait bota*), eta *eroi* (& *eroe*) erabiltzen dute iragangaitzerako; berdin erabiltzen da Araitz-Betelun ere. Imoztik eta Basaburu Nagusitik ekialdera, Ultzama aldean ere adiera iragangaitza du *bota* aditzak, eta hala zen Txulapaingo Usin ere (*EAEI*), baina *eroi* gisakoak daude Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta, jakina, Gipuzkoan. Caminoren arabera, *bota* iragangaitza bada Burundan, Ergoienean, Atetzen, Txulapainen, Odietan, Ezkabarten, Anuen, Ultzaman eta Baztanen (2003: 94), eta bi aukerak dituzte Erroibarren (Ibarra 2007: 38, 50).

ebatsi / *ostu* ‘ebatsi, ostu, lapurtu’:

ebatsi erabiltzen da Imotz guztian, eta *ostu* (Ast., Od., Ald., Iri., Ui.), *ustu* (Bar., Arru., Alb., Gorr., Azp., Erra.) Larraunen. Imotzen bezala, *ebatsi* entzun dugu Beruete ez beste Basaburu Nagusiko herrietan; Berueten, *ostu* esaten dute. Araitz-Beteluk Larraunekin bat egiten du (*ostu, usu*).

6. irudia

Gure hizkeren mugetan, *ebatsi* dugu Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 295), eta Ezkurra ez beste Basaburu Txikiko herrietan (B. L.). Leitizan, *ostu* eta *lapurtu* biak ageri dira (B. L.), eta *oostu* Gipuzkoako Amezketan (B. G.). *ebatsi* aditzari dagokionez, oso hedatua da Nafarroan: bada Nafarroako ekialdean (Etxaide 1989: 295), ipar-ekialdean (Apalauza eta Lakar 2001-2003 eta Izeta 1996: 71) eta hego-nafarreran (Camino 2003: 101), eta baita Ipar Euskal Herrian ere. *ostu*, berriz, ohikoa da Gipuzkoan eta Bizkaian (Hurtado 2001: 139), hala nola Leintz eta Oñati aldean (Elexpuru 2004: 477).

ertsi / *itxi* 'hetsi, itxi':

Imotzen, *ertsi* dugu aukera nagusia (Goldaraten, *iirtsi* ere bai), eta Larraunen, berriz, *itxi*.²⁸ Basaburu Nagusian, *ertsi* bildu dugu herri gehienetan;²⁹ Udabe eta Beruete dira salbuespenak, *itxi* bildu baitugu han. *itxi* dugu, halaber, Araitz-Betelun. Basaburu Nagusiaren mugetan, *ertsi* dago Basaburu Txikian, eta *itxi*, aldiz, Leitizan (B. L.); ekialdera, *ertsi* dugu Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 285), eta hala zen Txulapainen ere (Arana 2006: 38-39). *ertsi* formak hedadura zabala du Nafarroan: bada ekialdean (Etxaide 1989: 285), hego-nafarreran (Camino 2003: 99), Uharte Arakilen,³⁰ eta Irañetan eta Murginduetan (Camino 2005: 274). Gainera, Ipar Euskal Herrian ere bada *ertsi* (OEH).

²⁸ Hona Larraunen bildutako aldaerak: *itxi* (Iri., Arru., Alb., Gorr., Azp., Erra.), *iitxi* (Od., Bar., Ui.), *itxe* (Ald.), *iitxe* (Iri.).

²⁹ Hona Basaburu Nagusiko aldaerak: *ertsi* (Its., Er., Gar., Oro., Ig.), *iirtsi* (Arrar.).

³⁰ Uharte Arakilgo adibidea: *ateatzien, ataiye ertsiut* (Gaminde 1993: 79).

jainkoan paxa | *jainkoan gerriko* ‘ortzadarra’:

jainkoan paxa esaten diote ortzadarrari Imotzen eta Basaburu Nagusian. Larraunen, *jainkoan gerriko* entzun dugu herri gehienetan (Od., Iri., Ast., Bar., Arru., Ald., Alb.³¹), baina *arke irise* eman digute Uitzin eta Errazkinen, *arke irise* eta *kostilleka* Gorritin, eta *ostilleka* eta *jainkoan zintorona* Azpirotzen (ikus e. atalaren bukaeran egindako oharra). Oro har, Larraunekin batera dugu Araitz-Betelu, *jainkoan gerriko* bildu baitugu han ere. Imotzen eta Basaburu Nagusiaren mugetan, *jainkoan paxa* gisakoak ditugu Atetz, Ultzama eta Anue alderdian (Etxaide 1989: 39), eta bestelako formak daude Basaburu Txikian (B. L.). Leitzan, *ostilleka* ageri da (B. L.), eta, Gipuzkoara orduko, *erromako zupi* dugu Amezketan (B. G.) (ikus g. atalaren bukaeran egindako oharra); Bähr-ek dio horixe dela nagusi Gipuzkoako erdigunean (1972: 404). *jainkoan paxa* hego-nafarreran ere ageri da (Camino 2003: 101, cf. Ibarra 2007: 152-153). *jainkoan gerriko* formari dagokionez, Urdiainen bada (Erdozia 2004: 236), baina hedadura murriztekoa dirudi. Berezia iruditu zaigu (*k*)*ostilleka* hitza: Gorritin eta Azpirotzen baino ez dugu guk entzun, baina Etxaidek Albiasun eta Azkaraten bildu du (1989: 39), Erdoziak *ostrilleka* dakar Etxarrirako eta Lakuntzarako (2004: 236), Leitzan ere badela esan dugu gorago, eta *EAE*Lk *ostilleka* bildu du Intzan, eta *estrellaka* Goizuetan. Bähr-ek *ostrailaka* eta haren aldaeren inguruan egindako azterketaren arabera, Gipuzkoako erdigunean erabiltzen da hitz hori, nahiz eta *erromako zubi* forma gero eta gehiago ari den nagusitzen (1972: 404).

joale | *zintzarri* ‘joarea, zintzarria’:

Imotzen, ardi eta behorrei *joaleak* jartzen dizkiete lepotik zintzilik;³² Larraunen, berriz, *zintzarrik*, *txintzarrik* dira horiek. Nolanahi ere, *joale* ere ezagutzen dute Oderitzen, Iribasen, Arruitzen, Aldatzen eta Albiasun.³³ Imotzekin batera dugu Basaburu Nagusi gehiena: *joale* eta *yoale* bildu ditugu han. Berueten, baina, ardiarenari *zintzarri* esaten diote, eta behiarenari, berriz, *yoale*; Aldatzen bezala, beraz. Araitz-Betelun, *zintzarri* erabiltzen da kasu guztietan. Imozko eta Basaburu Nagusiko ekialdeko muga, *yoale* dago Ultzaman (Ibarra 1995: 643); iparraldean, *yoale* Basaburu Txikian eta *zintzarri* Leitzan, nahiz *yoale* esaten dioten zintzarri biribilari (B. L.). Araitz-Betelu ondoko Gipuzkoan, berriz, *zintzarri* dugu. *joale* eta haren kidekoak (*yoare*, *goale*...) ohikoak dira Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean.

kalma | *kalma* & *odei* ‘hodeia’:

kalma hitzak ‘hodeia’ esan nahi du Imotzen (*kalma at* ‘kalma bat, hodei bat; gazt. calima’), eta, zerua estalita dagoenean, *kalma dao* ‘kalma dago’ edota *kalmatuik dao* ‘kalmaturik dago’ esan ohi dute. Larraungo hego-ekialdeko herrietan, baina, bereizi egiten dituzte bi adiera horiek: batetik, hodeiari *odei* (Od., Ast.), *odai* (Bar., Ald.), *orai* (Iri., Arru.) esaten diote, eta, bestetik, zerua estalita dagoela adierazteko

³¹ Albiasun, *azariin bodak* eta *azariin pesta* ere bai. Bähr-ek Hondarribirako dakar *azeriaren boda*, eta ‘ortzadar bikoitza’ adiera eman dio (1972).

³² Goldaratzan, *joalii* da orokorra, baina *falii* ere entzun daiteke bakanka, eta, Muskitzen, *falea* eman digute (cf. Mitxelena 1977: 173).

³³ Oderitzen esan digute denak direla *joalek*, eta *zintzarrii*, berriz, joale mota bat dela, *alanbree* eta *kalaxka* diren bezala. Aldatzen, beste bereizkuntza bat egin digute: behiena da *joalee*, eta ardiena *zintzarrii*.

bakarrik erabiltzen dute *kalma* (adibideak: *kalma dao* ‘kalma dago’, *kalmatuta dao* ‘kalmatuta dago’, *kalmatzen ai do* ‘kalmatzen ari du’). Astitzen, Oderitzen, Iribasen, Baraibarren, Arruitzen eta Aldatzen bereizten dituzte horiek. Larraungo gainerako herrietan, ez dago *kalma*-rik: Albiasun eta Uitzin, *odai* eta *orai* bildu dugu, hurrenez hurren, lehen adieran, eta *lañotuu* eta *lañotue* ‘lainotua’ bigarreanean; Gorritin, Azpirotzen eta Errazkinen, berriz, *laño* dugu lehen adieran (*lañoak dai* ‘lainoak, hodeiak daude’), eta *lañotuta dao* ‘lainotuta dago’ bigarreanean; ez dago, beraz, *odai*-rik (ikus e. atalaren bukaeran egindako oharra). Araitz-Betelun ere *laño* dugu bi adieretan. Basaburu Nagusiari dagokionez, Imotzekin batera doaz herri gehienak: hala, *kalma* erabiltzen dute, hodeia izendatzeko nahiz zerua estalita dagoela adierazteko, Itsason, Udaben, Erbitin, Gartzaronen, Orokietan, Arraratsen eta Igoan; Berueten, bi berriemailek esan digute batetik *odaie* ‘hodeia’ eta bestetik *kalma* ‘zeru estalia’ bereizten dituztela haiek, eta beste berriemaile batek, berriz, *kalma* eta *odaie* ‘hodeia’, eta *kalma* ‘zeru estalia’ erabiltzen dituela berak. Gogoan izan behar da Aldaztik oso hurbil dagoela Beruete, eta baliteke hango hitzak Berueten sartu izana (*odai*, kasu honetan), beste adibide batzuetan ikusi dugun bezala. Beraz, zera ondoriozta dezakegu: Larraungo hego-ekialdeko herrietan eta Berueten, bereizi egiten dituzte *odai* ‘hodeia’ eta *kalma* ‘zeru estalia’; Larraungo Albiasun eta Uitzin, *odai*, *orai* ‘hodeia’ eta *lañotue*, *lañotuu* ‘zeru estalia’ bereizten dituzte; Imotzen eta Basaburu Nagusian, dena da *kalma*; eta, Larraungo ipar-mendebalean eta Araitz-Betelun, dena da *lañoa*.

Inguruko hizkerari dagokienez, *kalma* bada Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 626 eta Etxaide 1989: 37), eta ‘hodeiez estalitako zerua’ adierazten du (O. I.); bestalde, hitz hori bazen Txulapainen ere, ‘hodeia’ adieran (Arana 2006: 62). Leitzan, Larraungo bereizkuntza bera egiten dute (B. L.). Ez dirudi inguruko gainerako hizkeretan ezagutzen dutenik *kalma* hitza, baina bai hurbileko Sakanan, ‘zerua hodeiez estalirik dagoenean’ adieran (Erdozia 2004: 167-168). Bestalde, *laño* ‘hodeia & zerua estalita’ dugu Araitz-Betelu ondoko hizkera giputzetan.

lankar, *langar* / *lankar*, *langar* & *lanbro* ‘langarra, lanbroa’:

Euri xeheari *langar*, *lankar* esaten diote Imotzen. Larraunen ere erabiltzen da hitz hori, baina *lanbro* ere ageri da han gauza bera adierazteko. Imozko Etxalekun ere bildu dugu *lanbro*, baina lainoak botatzen duen euri fin-fina izendatzeko erabiltzen dute han (*lankarra* baino finagoa da betiere). Basaburu Nagusian ere entzun dugu *lanbro* (*langar* eta *lankar*-ekin batera): Itsason, Gartzaronen, Arraratsen eta Berueten, hain zuzen. Araitz-Betelun, (*ebi-*)*lanbro* bildu dugu. Gure hizkeren ingurumarian, Ultzamarako *lankar* eta *langar* dakartza Ibarrak (1995: 647), eta ez dago *lanbro*-rik (O. I.); Basaburu Txikian, *langar* da ohikoa, eta *lanbro* ere bada, baina itsasotik heldu den lainoa izendatzeko erabiltzen da³⁴ (B. L.). Araitz-Beteluko muga, *lanbro* oso ohikoa da Amezketan edota Zaldibian (K. E.). *lankar* eta *langar* Nafarroako eremu zabalean dira ezagunak (cf. Iribarren 1984: 311-312).

³⁴ Adiera horixe jasotzen du *OEHk* Sakanan eta Bizkaiko zenbait hizkeratan, eta Baztanen ere bada (Izeta 1996: 117).

leertu / *artasitu* ‘lehertu, zartatu, hautsi’:

Imotzen, egurra edo lurra *leertu*, *zartatu*, *ausi* egiten da; Larraunen, *artasittu* aditza erabiltzen dute hori adierazteko. Imotzen ere ezagutzen dute *artasittu*, baina beste esanahi bat du: eultzikoa egitea hain zuzen, eta *artasi* esaten zioten eultzikoa egiteko tresnari. Adiera bera bildu dute, gainera, Txulapaingo Osinaga herrian ere (Agirre 1925: 140). Basaburu Nagusian, *leertu* gisakoak dira nagusi, baina *artasittu* ere ezaguna da iparraldeko herrietan. *artasi* eta *artasittu* oso ezagunak eta erabiliak dira Araitz-Betelun, Larraungo zentzuan betiere. Gure hizkeren ingurumarian, *artasi(tu)* gisakoak ezagunak dira Leitzan (B. L.), baina ez dirudi halakorik dagoenik gainerako hizkeretan. *OEH*ren arabera, Gipuzkoan, Larraunen, Sakanan eta goi-nafarreran dago *artesi*, *artasi*.

maingi / *makur* ‘maingua, herrena’:

“maingua” hitzaren *maingi* aldaera erabiltzen dute Imotzen eta Basaburu Nagusian (Arraratsen, *perdexka in* ere erabiltzen dute). Larraunen, baina, *makur*³⁵ jaso dugu Astitz, Oderitz, Iribas, Baraibar, Uitz eta Albiasu herrietan; *maingi* Arruizen eta Aldatzen; *makur*, *urgun* eta *kojo* Gorritin; eta *urgun* eta *kojo* Azpirotzen eta Errazkinen. Larraunen baino ez dugu entzun *makur*, adiera horretan. Araitz-Betelun, *erren*³⁶ eta *urgun* jaso dugu; *mainki* ere bada han, baina ‘besamotza’ esan nahi du. Inguruko eskualdeetan, *maingi* dago Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 256), *maingu* Basaburu Txikian (B. L.), eta *urgun* Leitzan (B. L.). Gipuzkoan, *errena* da ohikoena Amezketan eta Zaldibian (K. E.); beraz, Gipuzkoari loturik dakusagu Araitz-Betelu (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). *maingu* hitza oso hedatua da Nafarroan (Etxaide 1989: 256), eta bada Ipar Euskal Herriko zenbait hizkeratan ere (*OEH*). *urgun* hitzari dagokionez, Larraunen, Gipuzkoako Tolosaldean eta Beterrin, Irun aldeko hizkeretan eta Bizkaiko zenbait hizkeratan ageri da *OEH*n.

malluke / *mallu* ‘mailua’:

Mailu arruntari *malluke* esaten diote Imotz osoan, baina, Larrauna ezker, *mallu* nagusitzen da. *malluke* ez da erabat ezezaguna, ordea, Larraunen: Oderitzen, Arruizen, Aldatzen eta Albiasun ere ezagutzen dute, mailuaren adieran (baina *mallu* da ohikoena), eta, Baraibarren, mailu txikia izendatzeko erabiltzen dute. Basaburu Nagusi gehiena Imotzekin batera doa, baina iparraldeko herriak dira salbuespena, *mallu* bildu baitugu han. *mallu* dago, halaber, Larraundik mendebalera, Araitz-Betelun, eta baita iparraldera ere, hala nola Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.). *malluke*-ri dagokionez, eremu murriztekoa delakoan gaude, baina bada beste hizkera batzuetan ere, hala nola Bergara aldean (Elexpuru 2004: 412).

paratu / *jarri* ‘paratu, jarri’:

Imotzen eta Basaburu Nagusian du muga gure eremutik ekialdera eta ipar-ekialdera hedadura zabala duen *pa(a)tu* aditzak. Imotz eta Basaburu Nagusi guztian aditu dugu guk, Larraunen ez bezala; han, *jarri* erabiltzen da.³⁷ *jarri* ageri da Larraundik mendebalera

³⁵ Adibideak: *makur(re) eitten do orrek* ‘makur(ra) egiten du horrek’ (Alb.), *makurre auke* ‘makurra dauka’ (Alb.).

³⁶ Adibidea: *errena itte’o* ‘herrena egiten du’ (Gai.).

³⁷ Gamindek Oderitzen jasotako lekukotasun batean, baina, *paatu* ageri da: *jana paatu dut berotzen* (1993: 92).

ere, Araitz-Betelun eta Gipuzkoako hizkeretan. *pa(r)atu* ohikoa da Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean, Basaburu Txikian eta Leitzan ere bada (B. L.), eta bazen Txulapainen (Aretola 1992: 216). Gainera, ezaguna da Ipar Euskal Herriko zenbait hizkeratan ere (OEH). Nolanahi ere, gure eremuan behinik behin, adinekoek (eta zenbait helduk) baizik ez dute erabiltzen *patu* forma, *jarri* eta *yarri* forma orokorrak hedatzen ari baitira.³⁸

pa(t)xaon / *tximillo* 'basakarana; patxarana egiteko erabiltzen den fruitua':

Patxaran-edaria egiteko, *patxaona* (Gol.), *paxaona* (Era.), *patxaana* (Osk., Etxal., Mus.) fruitua erabiltzen dute Imotzen, eta horixe erabiltzen dute Basaburu Nagusian ere: *patxaona* (Ud., Ig., Arrar.), *paxauna* (Its.), *paxaune* (Arrar., Beru.), *patxaana* (Er., Gar., Oro.). Larraunen, aldiz, *tximilloa* izendatzen dute fruitu hori, eta *aan-tximilloa* Araitz-Betelun. Gure eremuaren mugetan, *patxaran* dugu Ultzaman, Esteribarren eta Erroibarren (O. I.), eta Basaburu Txikian (B. L.); Leitzan, Araitz-Beteluko formaren antza duen *antxumeloa* erabiltzen dute (B. L.), eta *baxakan* gisakoak daude Amezketan eta Zaldibian (K. E.). Ez dakigu zein den *tximillo* hitzaren hedadura zehatza: OEHk Larraungo eta Azpeitiko lekukotasuna dakar, baina ez dugu beste berririk.

sartan / *danbolin* 'gaztainak erretzeko tresna; danbolina':

Gaztainak *sartanean* erretzen dituzte Imotzen eta Basaburu Nagusian. Larraunen eta Araitz-Betelun, berriz, *danboline* erabiltzen dute horretarako, salbu Arruitzen eta Aldatzen, han ere *sartan* baitago; gainera, *sartan* ere ezaguna zaie Iribasen eta Albiasun, nahiz orokorra *danbolin* izan. Gure hizkeren ingurumarian, *sartan* bada Basaburu Txikian, eta Leitzan ere bai, nahiz *danbolin* nagusitzen ari den (B. L.). Gipuzkoa aldera, *danbolin* erabiltzen dute, baina hitz hori bada Nafarroako ekialdean ere, hala nola Erroibarren (Ibarra 2007: 41). *sartan* eta haren aldaerak Burundako, Etxarri Aranazko, Larraungo, Bortzirietako, Ultzamako, Erronkariko aldaeretan, eta Nafarroa Behereko, Zuberoako, Gipuzkoako zein Bizkaiko zenbait mintzotan ageri dira OEHko datuetan; beraz, gure eremuko hizkerez gaindi ere ezaguna da.

tripota / *odolki* 'odolkia':

Odolkiari *tripota* esaten diote Imotz osoan, eta *oolki*, berriz, Larraunen. Basaburu Nagusi gehiengan ere *tripota* bildu dugu; Beruete da salbuespena, *oolki* esaten baitute han. *oolki* dugu, halaber, Araitz-Betelun. Inguruko hizkeretan, *tripota* gisakoak ditugu Ultzaman (Ibarra 1995: 667), eta *odolki* Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoan (Hurtado 2001: 141), baina *odoloste* gisakoak daude Euskal Herriko mendebaleko hizkeretan (OEH; cf. Elexpuru 2004: 457). Nafarroako beste hizkera batzuetan ere bada *tripota*, hala nola Artzibarren (Arana 2004: 152), Erroibarren (Ibarra 2007: 135), Aezkoan edota Zaraitzun (I. C.), eta Sakanan (Erdozia 2004: 275); Ipar Euskal Herrian ere bada, gainera (OEH).

txirrin / *iñaa*, *enaa* 'enara':

txirriñe deitzen diote, Imotzen,³⁹ enara hegaziari; Etxaleku da salbuespena, *iñarea* eman baitigute han. Basaburu Nagusian, *txirriñe* dugu Beruete ez beste herri guztietan, *axarikearra* eta *axerikiarra* baitaude han. Larraunen, aitzitik, *enaa* eta *iñaa* gisakoak jaso

³⁸ Ikus *paratu* aditzari buruzko xehetasun interesgarriak in Perurena (2007: 129-131).

³⁹ Oskotzen eta Muskitzen, hala ere, esan digute ez direla gauza bera *golondrina* eta *txirriñe*; *golondrina* zuri-beltza izaten da, eta *txirriñe*, berriz, beltz-beltza.

ditugu,⁴⁰ eta *txaunkiar* Aldatzen. Araitz-Betelun, *enara* baliatzen dute. Gure eremutik ekialdera, *txirrin* dugu Atetzen eta Ultzaman (Pagola 1992-II: 216), eta, iparraldera, *enara* Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), Gipuzkoa aldean bezala. Goi-nafarrerako hitzart hartu du *OEHk zirrin*; gure eremuaz haratago, antzekoak daude Irañetan eta Dorraon (Erdozia 2004: 147), baina *iñere* da Sakanako erdialdeko hitza (Erdozia 2004: 147).

zarre / *eskubere* ‘eskuarea’:

Lan-tresna horri *zarre* deitzen diote Imotzen eta Basaburu Nagusian; Larraunen eta Araitz-Betelun, aldiz, *eskubere* erabiltzen da.⁴¹ Gure eremuko hizkeren inguruan, *zarrastatu* ‘rastrillar’ dago Ultzaman (Ibarra 1995: 651), eta Izagirrek *zárria* dakar ibar bererako (ikus, *OEHn*, “zarre” sarrera); *sarre* zegoen Txulapainen ere (Arana 2006: 93; cf. Agirre 1925: 140); Basaburu Txikian, *arraztelu* da ohikoena, baina *zarre* erabiltzen da Saldiasen (B. L.); Leitzan, aldiz, *eskurea* da belarrarentzat erabiltzen den tresna, eta *arraztelu*, berriz, bestelakoak biltzekoa (B. L.). Ez dakigu non duen muga *zarre* hitzak: gorago esan dugunez, Ultzaman bada, baina ez dirudi ekialderago erabiltzen denik, ezta Nafarroako ipar-ekialdean ere (*arraztelu* gisakoak baitaude Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean). Iribarrenek Olloibarko Artetarako dakar *zarre* (1984: 557; cf. Bidador 1992: 294), baina ez dugu beste berririk. *eskubere* gisakoek, ordea, Gipuzkoa aldeko kutsua dute; hala, *OEHren* arabera, Bizkai-Gipuzkoetan ageri dira. Eremu horrekin bat egiten dute, beraz, Larraunek eta Araitz-Beteluk.

7. irudia

⁴⁰ Honako aldaera hauek bildu ditugu Larraunen: *iñada* (Od.), *iñaa* (Bar., Iri., Alb.), *iñe* (Iri.), *eiñaa* (Arru.), *enaa* (Ui., Gorr., Erra.), *eanao* (Azp.).

⁴¹ Honako aldaera hauek jaso ditugu Larraunen: *eskubere* (Od., Iri., Erra.), *eskubere* (Iri.), *eskuare* (Bar., Alb., Azp.), *eskuere* (Ald., Ui., Gorr.), *eskoare* (Bar., Arru.). Araitz-Betelun, berriz: *eskubere* (Arri., Bet., Gai., Azk.), *eskobere* (Uzt., Gai.).

Aldaerak

altzur / aitzur ‘aitzurra’:

Imotzen eta Basaburu Nagusian, *altxur* eta *altzur* aldaerak jaso ditugu, salbu Gartzaronen, *aitzur* entzun baitugu han (baina *EAELk alzur* eta *altzur andia* dakartza Gartzaronerako); Larraunen, *aitzur* esaten dute, eta antzekoak daude Araitz-Betelun: *atzur*, *aitzur* eta *atxor*. Gure eremuaren mugetan, *altzur* gisakoak ageri dira Ultzaman (Ibarra 1995: 635), Basaburu Txikian (B. L.) eta Txulapainen (Agirre 1925: 140, Arana 2006: 6, cf. *EAEL*); Larraungo eta Araitz-Beteluko mugetan, *aitzur* eta haren kidekoak ditugu Leitzan (B. L.) eta Amezketan (K. E.). *l*-dun aldaerak Nafarroako eremu zabalean ageri dira: Arakilgo Urritzolan eta Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 10), Malerreka aldean (Apalauza eta Lakar 2001-2003) edota hego-nafarreran (Camino 2003: 100) badira.

bulkatu / bultzatu ‘bulkatu, bultzatu’:

bulkatu eta *bulketu* aurki daitezke Imotzen eta Basaburu Nagusian. Larraunen eta Araitz-Betelun, *bultzatu*, *bultzato*, *bultzetu* da aldaerarik erabiliena, baina *bulkatu* ere entzun dugu Oderitzen, Baraibarren, Aldatzen eta Albiasun (*bultzatu*-rekin batera betiere). Inguruko hizkeretan, *bulkatu* dago Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta *bultzatu* Gipuzkoan. Badirudi Nafarroa Garaian hedadura zabala duela *bulkatu* aldaerak: bada Sakanan (Erdozia 2004: 83), Artzibarren (Arana 2004: 40), Aezkoan (Camino 1997: 602), Erroibarren (Ibarra 2007: 39), Baztanen (Izeta 1996: 64) edota Malerrekan (Apalauza eta Lakar 2001-2003), eta Itzarbeibarren ere bazen (Arana 2002: 27).

jauntzi / jantzi ‘jantzi’:

jauntzi aldaera erabiltzen da Imotzen eta Basaburu Nagusian (*yauntzi* dugu Muskitzen, Erbitin, Gartzaronen, Orokietan, Arraratsen eta Igoan, eta *yauntze* Berueten); Etxaideren datuetan, *beztittu* ageri da Muskitzerako, eta *beztittu* eta *jantzi* Etxalekurako (1989: 302). Larraunen, *jantzi* erabiltzen da herri guztietan, baita handik mendebalera ere, Araitz-Betelun. Basaburu Nagusiarekin bat eginez, *jauntzi* dugu Ezkurra ez beste Basaburu Txikiko herrietan, eta *yantzi* Leitzan (B. L.); *beztittu*, aldiz, Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 302), ekialderago bezala (Ibarra 2007: 33). *jauntzi* gisakoak arruntak dira Malerreka aldean ere (Apalauza eta Lakar 2001-2003), eta halakoak dakartza *OEHk* Ipar Euskal Herrirako.

konten / kontentu ‘pozik’:

konten nao ‘konten nago’ entzuten da maizenik Imotzen eta Basaburu Nagusi gehiengan; Beruete da salbuespena, *kontento* jaso baitugu han. Bestalde, Imotzen *konten* nagusi bada ere, *kontentu itxeal* ‘kontentu etxera!’ adibidea bildu dugu Latasan. Larraunen, *kontentu nau* bildu dugu kasu guztietan, eta horixe dugu Araitz-Betelun ere. Ez daukagu nahi adina datu bi aldaera horiei buruz, ordea. *konten* aldaerari Nafarroako ekialdeko eta ipar-ekialdeko usaina hartzen diogu, baina ez gaude ziur noraino iristen ote den: Aritzuko (Anue) adibide batean ageri da (Gaminde 1993: 77), Erroibarren bada (Ibarra 2007: 85), Aezkoan eta Zaraitzun ere bai (I. C.), Malerrekan (Apalauza eta Lakar 2001-2003); Gipuzkoan, Oiartzuna orduko *konten* ageri zaigu (I. C.). Aitzitik, *kontentu* erabiltzen da Leitzan eta Basaburu Txikian (B. L.). Badirudi, beraz, Larrauna eta Leitzara orduko desagertzen dela *konten* aldaera.

koopillo / *koapillo* ‘korapiloa’:

koopillo aldaera entzun daiteke Imotzen, nahiz eta *koapillo* ere entzun izan dugun, behin edo beste, Goldaratzan. Basaburu Nagusian, *koopillo* (Its.), *koopillu* (Er., Gar.), *koapillo* (Ud., Beru.) eta *koapillu* (Ig., Arrar.) aldaerak bildu ditugu. Larraunen eta Araitz-Betelun, *koapillo* ageri da herri guztietan. Gure eremuko hizkeren ingurumarian, *koopillo* dugu Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 194-195), eta Basaburu Txikian (B. L.), eta *koapillo* Leitzan (B. L.) eta orobat Gipuzkoan. *koopillo* gisakoek hedadura zabala dute Nafarroan: ekialdean (Etxaide 1989: 194-195), Malerreka-Bortziriak-Baztan aldean (Zelaieta 2005: 299) edota hego-nafarreran (Camino 2003: 101).⁴² Gainera, aldaera hori ezaguna da Ipar Euskal Herrian ere (Camino 2003: 101).

lintsuse / *intsuse* ‘intsusa lorea’:

lintxuse, *lintsuse* aldaera darabilte, Imotzen eta Basaburu Nagusian, intsusa lorea adierazteko; Larraunen eta Araitz-Betelun, ordea, *intxuse*, *intsuse* erabiltzen da (salbu Oderitzen, han ere *lintxuse* jaso baitugu), eta baita handik mendebalera Amezketan ere (K. E.). Imotzen eta Basaburu Nagusian bezala, *lintsuts*, *linsus* dugu Ultzaman (Ibarra 1995: 634), eta *intsuse* Leitzan (B. L.). *l*-dun aldaerak daude hego-nafarreran (Camino 2003: 99, cf. Ibarra 2007: 93) eta Sakanan (Erdozia 2004: 197), eta Iribarrenek Nafarroako ipar-ekialdean eta Odietan bildu ditu halakoak (1984: 319). *OEHn* ikusi dugunez, *l*-gabeko aldaerak daude Gipuzkoako Tolosaldean eta Bizkaiko zenbait hizkeratan.

malubi / *maduri*, *maruri* ‘marrubia’:

malubi entzun dugu Imotzen; Larraunen, aldiz, *ma(d)uri* (Ast., Od., Iri., Arru., Bar., Ald., Alb., Ui., Gorr., Azp.) eta *maruri* (Erra.) aldaerak jaso ditugu. Polimorfismo handiagoa dago Basaburu Nagusian: *malubi* (Its., Ud., Er., Gar., Oro.), *mauri* (Ig.) eta *maluri* (Arrar., Beru.) bildu ditugu guk, eta Etxaidek *marurii* dakar Berue-terako (1989: 97). Mendebalerago, Araitz-Betelun, *marrubi* erabiltzen da (ikus f. atalaren bukaeran egindako oharra). Gure eremuko hizkeren inguruan, *malubi* dago Atetz-Ultzaman (Ibarra 1995: 631) eta Txulapainen (Arana 2006: 72), *maduri* Basaburu Txikian (B. L.), eta *mauri* Leitzan (B. L.). *malubi* aldaerari dagokionez, hego-nafarreran bada (Camino 2003: 101), eta, gure eremutik ekialdera, badirudi Erroibarreraino behinik behin ezaguna dela (Ibarra 2000: 72 eta 2007: 97); Iribarrenek Deierri, Zaraitzu eta Odieta eskualdeetarako dakar (1984: 330), eta Erdoziak Irañe-terako (2004: 204). *maruri* gisakoei dagokienez, berriz, ezagunak dira Nafarroako ipar-ekialdean (Etxaide 1989: 97). Azkenik, *marrubi* ageri da Sakana gehienez (Erdozia 2004: 204) eta Araitz-Betelu ondoko hizkera gipuzetan (K. E.).

ogei / *ogai* ‘hogei’:

ogei eta *oei* aldaerak entzun ditugu Imotz eta Basaburu Nagusi guztian; Larraunen, aldiz, *ogai* bildu dugu Azpirotz ez beste herri guztietan.⁴³ Azpirotzen, hain zuzen,

⁴² Nahiz *korropillo* ere baden Erroibarren (Ibarra 2007: 86).

⁴³ Zenbait hizkeratan, *ei* > *ai* bilakabidea gertatu da, hala nola Bizkaiko eta Nafarroako zenbait hizkeratan (Camino 2003: 85). Gure eremuan, gisa horretako *ogai* ‘hogei’ eta *odai* ‘hodeia’ adibideak soilik erabiltzen dira; horregatik, egokiagoa iruditu zaigu lexikoko aldaeratzat hartzea, nahiz baduen lotura bilakabide fonologikoarekin.

Araitz-Betelun ere erabiltzen den *obei* aldaera jaso dugu. Etxaideren datuetan, *ogai* ageri da Berueterako ere (1989: 365), baina guk *oei* entzun dugu han. Gure hizkeren ingurumari guztian, *oei* ageri da (Atetz, Ultzama, Basaburu Txikia), eta *obei* Leitzan (B. L.). *obei* aldaerak hortxe du muga noski, Araitz-Betelutik mendebalera *oei* erabiltzen baita, hala nola Amezketan eta Zaldibian (K. E.). *ei > ai* Nafarroa Garaiko erdigunean gauzatu da, eta beharbada hor txertatu beharko genuke Larraungo *ogai* ere, baina ez gaude horretaz erabat ziur, bilakabidea ez baita ageri beste adibide bakar batean ere.

ortots / ostots ‘ostotsa, trumoi’:

ortots aldaera aurki daiteke Imotzen eta Basaburu Nagusian, eta *ostots* Larraunen eta Araitz-Betelun. Inguruko hizkeretan, *ortots* dugu Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 648), Basaburu Txikiko Saldiasen eta Beintza-Labaienen (B. L.), eta Txulapaingo Usin (EAEL), eta *trumoi* edo haren aldaerak Leitzan (B. L.), Basaburu Txikiko Eratsunen (*ostots*-ekin batera) eta Ezkurran (B. L.), eta Amezketan (K. E.) (ikus g. atalaren bukaeran egindako oharra). *ortots* aldaerak hedadura zabala du Nafarroan: bada ekialdean —Erroibarreraino— (Etxaide 1989: 30), Ihabartik Artzibarreraino (Artola 1992: 197), Irañetan eta Murginduetan (Camino 2005: 274), hego-nafarreran (Camino 2003: 101) edota Baztanen (Izeta 1996: 144). *ostots*-ek, aldiz, eremu txikiagoa harrapatzen du: Sakanako erdialdean bada (Erdozia 2004: 236), eta, OEHko datuen arabera, baita Arakilen, Erroibarren, Baztanen eta Zuberoan ere.

e. Larraungo hego-ekialdea eta Larraungo ipar-mendebala elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Larraungo herriak ez doaz beti batera lexiko-kontuetan. Hitz eta aldaera multzo honetan, Larraungo hego-ekialdea eta Larraungo ipar-mendebala bereiziko ditugu nagusiki. Honako herri hauek hartu ditugu hego-ekialdeko zat: Madotz, Oderitz, Astitz, Mugiro, Iribas, Arruitz, Alli, Baraibar, Lekunberri, Aldatz, Etxarri eta Albiasu; eta gainerako hauek ipar-mendebaleko zat: Gorriti, Uitz, Azpirotz (Lezaeta auzoa barne) eta Errazkin. Nolanahi ere, ez dago beti banaketa zurrunik egiterik; izan ere, Gorriti eta Uitz ipar-mendebaleko herrietatik bereiz ageri dira zenbaitetan; Albiasu hego-ekialdeko zat hartu dugu, baina ipar-mendebalari hurbiltzen ari zaio; eta Errazkin Larraungo beste herrietatik aldentzen da askotan, eta Araitz-Beteluri lotzen zaio. Hamahiru hitz bikote eta zortzi aldaera bikote dira guztira, eta, oro har, ekialde-ragoko eskualdeei (Imotz, Basaburu Nagusia, Atetz, Ultzama, eta baita Basaburu Txikia ere) lotzen zaizkie Larraungo hego-ekialdeko herriak, eta mendebaleragokoei (Araitz-Betelu, Leitza, Gipuzkoako hizkerak), aldiz, ipar-mendebalekoak, betiere kontuan izanik ale lexiko bakoitzak hedadura jakin bat duela.

Hitzak

aparte / urruti ‘urruti’:

Hurbil ez dagoena *aparte* dagoela esan ohi dute Larraungo hego-ekialdean (salbu Aldatzen), eta, ipar-mendebaleko herrietan, *erruti* (Ald., Azp., Erra.) eta *urruti* (Gorr., Ui.) aditzondoak bildu ditugu adiera horretan (baina *aparte* ere ez da ezezaguna han). Imotzi eta Basaburu Nagusiari dagokienez, *aparte* erabiltzen dute (Muski-

tzen, *aparta*), eta baita ondoko Basaburu Txikian ere (B. L.). Araitz-Betelun, aldiz, *erruti* dago, eta hala da Leitzan (B. L.) eta Gipuzkoako Amezketan (K. E.) ere. Nolanahi ere, *aparte* ere ez da ezezaguna adiera horretan Gipuzkoako zenbait hizkeratan, hala nola Zaldibian (K. E.).

asenai / *azkure* ‘hazkurea’:

as(e)nai forma ageri zaigu Larraungo hego-ekialdean, eta *azkure*, berriz, ipar-mendebalean. Nolanahi ere, Uitzin, Azpirotzen eta Errazkinen, *azkure* bildu badugu ere, *asenai* ere ezagutzen dutela esan digute (Azpirotzen, *asanai*), eta, gaur egun *azkure* erabiltzen badute ere, baliteke *asenai* izatea (ez hain) antzinako forma. Imotzen, *asenai* bildu dugu, eta, Basaburu Nagusian, *asanai* (Its., Er., Gar.), *asenai* (Ig., Beru., Ud., Gar.) eta *asnai* (Arrar., Oro.). Larraungo mendebalean bezala, *azkure* dugu (Araitz-Betelun) ere, eta orobat ondoko hizkera giputzetan (K. E.). *asnai* bada Basaburu Txikian (B. L.) eta Ultzaman (Ibarra 1995: 667), baina *azkure* eta *azkarnai* ditugu Leitzan (B. L.). *asnai* gisakoak Nafarroako hainbat hizkeratan ageri dira, hala nola Aezkoan (I. C.), Lesaka aldean (A. L.) edota Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 40), baina *axkurealdi* dago Erroibarren (Ibarra 2007: 22).

atari / *ate* ‘atea’:

atari entzun dugu Larraungo hego-ekialdeko herrietan eta Uitzin; ipar-mendebalean, aldiz, *ate* sumatu dugu, nahiz biak entzun ditugun Albiasun. Imotz eta Basaburu Nagusia Larraungo hego-ekialdearekin batera doaz, eta Araitz-Betelu, berriz, Larraungo ipar-mendebalarekin. Gure ibarren mugetan, *atari* dago Aretz-Ultzaman eta Txulapaingo Usin (*EAEL*), baina *ate* Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta orobat Gipuzkoan. *atari* hitzak kutsu nafarra du: horixe erabiltzen da gure eremutik ekialdera eta orobat Nafarroako ipar-ekialdean. Nolanahi ere, *ate* erabiltzen den minzuetan, *atari* ere bada, baina ‘sarrera’-edo esan nahi du (adibidez, *eliz-atari*).

aztal / *opo* ‘orpoa’:

aztal esaten diote oin-orpoari Larraungo hego-ekialdeko herri gehienetan: hala bildu dugu Oderitzen, Iribasen, Arruitzen eta Aldatzen, baina, Iribasen, *aztal* hitzarekin batera, *oztopoldo* ere jaso dugu, eta Baraibarren *ostopolo*. Bestalde, ñabardurak ñabardura, Albiasun, Uitzin,⁴⁴ Gorritin,⁴⁵ Azpirotzen eta Errazkinen,⁴⁶ *opo* jaso dugu. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *aztal* dugu, eta, Araitz-Betelun, *opo*. Gure eremuko hizkeren mugetan, *aztal* ageri da Ultzaman (Ibarra 1995: 670) eta Basaburu Txikian (B. L.), eta *opo* Leitzan⁴⁷ (B. L.) eta Gipuzkoan. *aztal* hitza ohikoa da Nafarroan: bada Esteribarren eta Erroibarren (Ibarra 2007: 24), Aezkoan eta Zaraitzun (I. C.), Lesakan (A. L.), Itzarbeibarren (Arana 2002: 16), eta abar. Gainera, *aztal* ezaguna da Ipar Eus-

⁴⁴ Bi hiztunekin aritu gara Uitzin; bata *aztal* darabil, eta besteak *opo*.

⁴⁵ *aztal* beste gorputz-atal bati esaten diote Gorritin, orpoaren gaineko atalari hain zuzen, atzekaldean. Bereizkuntza bera egin digu Berueteko hiztun batek ere; hark *ankazpi* izendatzen du oin-orpoa, baina bestela *aztal* jaso dugu Berueten ere. Bestalde, Erdoziaren hitzetan, *aztal* hitzak orkatiletik belunera bitarteko hanka zatia, atzekaldekoa, adierazten du Sakanan (2004: 54); Gorritin eta Berueten bezala, beraz. Izetak ere horixe dakar Baztanerako (1996: 53). Azkenik, *OEHk* ere badakar adiera hori, eta Sakana aldeko, Baztango eta Lapurdiko lekukotasunak dakartza.

⁴⁶ Errazkinen, aziendaren hankazpiari esaten diote *aztal*, inoiz ez pertsonenari.

⁴⁷ *aztal* ere bada Leitzan, baina oinaren atzeko alde adierazten du (B. L.).

kal Herrian ere, hala nola Nafarroa Behereko Gamarten (G. T.). *opo*-k, berriz, mende-baleragoko kutsua du; Sakanan ere baliatzen da (Erdozia 2004: 232).

barruti / *komunal*, *larre*, *erri-larre* ‘herriarena den lur-eremua; larrerako, egurra ateratzeko, edota fruitu- eta fruta-arbolak ustiatzeko erabiltzen da batik bat’:

Larraungo hego-ekialdeko herrietan (salbu Albiasu) eta Uitzin, *barruti* hitza erabiltzen dute lur-eremu komunala izendatzeko. Gaur egun ez da halako lurrik hainbeste erabiltzen; nolana ere, badirudi Larraungo alderdi horretakoa dela *barruti* (adiera horretan betiere). Ipar-mendebaleko herrietan, bestelakoak erabiltzen dituzte hura izendatzeko: *komunala*, *larree*, *erriko larree*, eta abar. Larraungo hego-ekialdean bezala, *barruti* dugu Goldaratzen, baina hitz hori ez da ezaguna adiera horretan ez Imozko gainerako herrietan, ez Araitz-Betelun, ezta Gipuzkoako Amezketan (K. E.)⁴⁸ ere. Basaburu Nagusian bada *barruti* hitza, baina beste adiera bat du: Udaben, Igoan, Berueten eta Arraratsen esan digute lur-eremu partikularra izaten zela, norberarena, eta lur zati txarra izaten zela, maldatsua eta sasiz eta otez betea; *barruti* horiek larrerako erabiltzen zituzten gehien-gehienean. Adiera bertsua eman digute Erbitin eta Gartzaronen ere, baina, han, komunala izaten zen *barruti* delakoa. Bestalde, *komune*, *partzela* edota *komunal* izendatzen da, Basaburu Nagusian, herriarena den lur-eremua. Guk dakigula, *barruti* hitza ez inguruko hizkeretan ez beste ezeinetan ez da erabiltzen Larraungo eta Goldarazko adiera berean. Leitzan eta Basaburu Txikian, ezaguna da hitza, baina Basaburu Nagusikoaren adieran (B. L.). Gogoan izan, azkenik, Araitz-Betelun eta Larraungo herri batzuetan, belarrak egiteko lurrak direla *barrutiak* (ikus, c. atalean, *euntze* / *soro*).

biga / (*zurezko*) *sarde*:

Bi puntako zurezko tresna, belarra iraultzekoa, da *bigoa* Larraungo hego-ekialdeko herrietan (Albiasu barne); tresna hori *sarde* edo *zurezko* (edo *zurezko*) *sarde* izendatzen dute Larraungo ipar-mendebalean. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *biga* bildu dugu, eta *aztisarde* Araitz-Betelun. Basaburu Nagusitik iparraldera, *belar-sarde* erabiltzen dute Basaburu Txikian, eta antzekoak daude Leitzan ere (B. L.). Mendebalerantz, *txardango* eman digute Gipuzkoako Amezketan (B. G.). *biga* hitzari dagokionez, Nafarroako eremu zabalean bildu du Iribarrenek (1984: 87); bada, halaber, Esteribarren eta Erroibarren (Ibarra 2007: 35), Txulapaingo Osinagan (Agirre 1925: 140) edota Olloibarren (Bidador 1992: 293).

iratzarri / *esnatu* ‘iratzarri, esnatu’:

iratzarri eta *eatzarri* bildu ditugu Larrango hego-ekialdeko herrietan (salbu Albiasu), eta *esnatu* (Alb., Erra.) eta *esnatu* (Ui., Azp.) gisakoak ipar-mendebalekoetan. *iratzarri* gisakoak daude Imotzen eta Basaburu Nagusian ere: *iratzarri* (Gol., Era., Etxal., Er., Gar.), *itzarri* (Osk.), *etzarri* (Mus., Oro.), *eatzarri* (Its., Ud., Arrar., Ig.), *eatzarre* (Beru.). Larraundik mendebalera, *esnato* dugu Araitz-Betelun, eta *esnatu* Amezketan (B. G.) eta orobat Gipuzkoan. Gure eremutik ekialdera, *itzarri* eta *etzarri* ditugu Ultzaman (Ibarra 1995: 662), eta antzekoak daude handik ekialdera ere (Etxaide 1989: 298-299). Iparraldera, *esnatu* da nagusi Leitzan eta Ezkurran, *iatzarre* eta *ernatu* daude Eratsunen, eta *ernatu* Saldiasen eta Beintza-Labaienen (B. L.); he-

⁴⁸ Amezketan, aziendak bazkatzeko zelaiari esaten zaio *barruti* (B. G.).

goaldera, *iratzarri* gisakoak erabiltzen dira Arakilen eta Sakanako erdialdean, baina *esenatu* Burundan (Erdozia 2004: 110). *esnatu* hitza Euskal Herriko erdigunean erabiltzen da: Hurtadok dioenez, horixe ageri da Tolosaldean eta Goierrin, baina *itxarri* gisakoak daude mendebalera orduko (Hurtado 2001: 140).

kider / *kirten* ‘kiderra, kirtena’:

kier (Od., Iri., Bar., Ald., Arru.) eta *kiar* (Iri., Bar.) aldaerak bildu ditugu Larraungo hego-ekialdeko herrietan (adibidez, *aizko-kierra*, *sega-kiarra*), eta *kerten*, aldiz, ipar-mendebalekoetan. Albiasun, biak jaso ditugu, eta, Uitzin, *kerten* da orokorrena, baina zenbait hiztunek *kierra* eta *kertena* bereizi egiten dituzte (*kierra* motzagoa da, eta ez du heldulekurik izaten; bai, ordea, *kertenak*). Ñabardurak ñabardura, Larraundik ekialdera, *kier* esaten dute Imotzen (Muskitzen, *kinder*)⁴⁹ eta Basaburu Nagusian (*kier*: Its., Er., Gar., Oro., Arrar., Ig.; *kiar*: Ud., Beru.). Mendebalerantz, Araitz-Beteluk Larraungo ipar-mendebalarekin bat egiten du, *kerten* baitago han ere.

8. irudia

Gure ibarren mugetan, *kider* dugu Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 663), eta Basaburu Txikian (B. L.), *kirten* dago Araitz-Betelu ondoko Gipuzkoan (K. E.), eta biak ageri dira Leitzan (B. L.). Irañetan, *kinder* ageri da (Erdozia 2004: 134). *kider* hitzari dagokionez, Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean, eta Ipar Euskal Herrian erabiltzen da (cf. Etxaide 1989: 179).

⁴⁹ Oskotzen, gainera, *kinder* esaten diote frutak arbolari eusteko izaten duen makilatxoari.

lantxurde / *antziar* ‘antzigarra’:

Negu aldeko goizetan izaten den ihintz izoztuari *lantxurde* deitzen diote Larraungo hego-ekialdeko herrietan; ipar-mendebalekoetan, berriz, *a(i)ntziar* erabiltzen dute, baita Albiasun ere. Oderitzen, beste zerbaite da *antziarra*: kazkabar xehea, hain zuzen. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *lantxurde* jaso dugu; Beruete da salbuespena, *antziar* jaso baitugu han, ondoan dituen Larraungo herrietan bezala. Larraundik mendebalera, *antziar* dugu Araitz-Betelun, eta berdin ondoko Gipuzkoako Amezketan eta Zaldibian (K. E.). Gure eremutik ekialdera, *lantxurde* dugu Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 647), *mukuts*, *bisotz* eta *antziar* Basaburu Txikian (B. L.), eta *antziar* Leitzañan (B. L.). Badirudi, beraz, iparraldetik, Basaburu Nagusian duela muga *lantxurde* hitzak. Ekialde eta ipar-ekialderantz hedadura zabala dute, ordea, *lantxurde* eta haren kidekoek (cf. Iribarren 1984: 311-312): Erroibarren eta Esteribarren (Ibarra 2007: 90), Aezkoan (I. C.) edota Baztanen badira (Izeta 1996: 118), eta baita Sakanan ere (Erdozia 2004: 186). *antziar* hitzari dagokionez, Araitz-Betelu ondoko hizkera giputzetan ageri da, baina ez dakigu, mendebalerantz, noraino iristen den, Deba aldean *lantxurda* erabiltzen baitute (Zuazo 2006: 151), eta antzekoak Azkoitian (Del Castillo eta beste 2001: 78).

manatu / *aindu* ‘manatu, agindu’:

manatu dugu, oro har, Larraungo hego-ekialdeko herrietan (salbu Aldatzen), eta *aindu*, berriz, ipar-mendebalekoetan (Albiasu eta Aldatz barne).⁵⁰ Nolanahi ere, bi formak entzun ditugu Baraibarren. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *manatu* erabiltzen dute,⁵¹ eta *aindu* Araitz-Betelun. Gure hizkeren ingurumarian, *manatu* dago Basaburu Txikian (B. L.) eta Txulapainen (Arana 2006: 72), *aindu* Gipuzkoan, eta biak Leitzañan (B. L.). Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean erabiltzen da *manatu*; horixe dago hego-nafarreran eta Ipar Euskal Herrian ere (Camino 2003: 101).

mutil / *morroi* ‘morroia; besteren etxeko lanak egiten dituen mutila’:

Morroiriari *mutill* esaten diote Larraungo hego-ekialdean, eta *morroi*, aldiz, ipar-mendebalean (Albiasu barne). *mutill* jaso dugu, halaber, Imotzen eta Basaburu Nagusian (Igoan, *motill*). Mendebalera, *morroi* eta *morroe* ditugu Araitz-Betelun. Gure ibarren mugetan, *mutil* dago Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 229), *morroi* eta *mutil* biak ageri dira Basaburu Txiki gehienez (B. L.),⁵² eta *morroi* Leitzañan (B. L.) eta Gipuzkoako Amezketan (K. E.). Etxaideren datuetan ikus daiteke *mutil* ageri dela Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean (1989: 229); gainera, Ipar Euskal Herrian ere bada (*EAEI*). *morroi*, berriz, giputzago ageri da geure begietan.

pitxera / *txarro* ‘pitxera’:

Ura *pitxeran* ateratzen dute mahaira Larraungo hego-ekialdeko herrietan (salbu Albiasun); Albiasun eta ipar-mendebaleko herrietan, *txarroa* erabiltzen dute horretarako. *Pitxera* bildu dugu, halaber, Imotzen eta Basaburu Nagusian. Araitz-Betelun,

⁵⁰ Aldatzen, *aindo* jaso dugu.

⁵¹ *aindu* ere bada Imotzen, baina beste adiera bat du (gazt. prometer). Hona Goldarazko adibide bat: *omeste diru aindu zioten Ameiketaa ez joateatik* ‘honenbeste diru agindu zioten Ameriketara ez joateagatik’.

⁵² B. Lizarragak *morroi* bildu du Ezkurran, *morroi* eta *mutil* Saldiasen eta Eratsunen (Eratsunen, berria da *morroi*), eta *mutil* Beintza-Labaienen.

txarroa erabiltzen da gaur egun, baina, Gaintzako berriemaile batek argitu digunez, aspaldi, *pitxaa* deitzen zioten ur-ontzi horri, eta *txarroa*, berriz, beste ontzi klase bat izaten zen, portzelanazkoa eta kiderrarekikoa. Gaur egun, baina, *txarro* hitza erabiltzen dute garai batean *pitxaa* izendatzen zutena izendatzeko, eta *pitxaa* hitza baztertuta gelditu da. *pitxera* eta haren tankerakoak Euskal Herri guztian barna ageri dira (cf. *OEH*). *txarro* hitzari dagokionez, berriz, eremu jakin batean sortutako berrikuntza delakoan gaude: Gipuzkoako Amezketan horixe erabiltzen dute *pitxar*-ekin batera (B. G.), eta ezaguna da Leitzan ere (B. L.); alabaina, ez da Gipuzkoa osoan erabiltzen, Zaldibiara orduko, esate baterako, *pitxar* ageri baita (K. E.).

piztu, biztu & ixiki / *piztu, biztu* ‘piztu’:

piztu, biztu eta *ixiki* entzun ditugu Larraungo hego-ekialdean; ipar-mendebalean (Albiasu barne), berriz, ez dute *ixiki* ezagutzen, eta *biztu, piztu* darabilte kasu guztietan.⁵³ Imotzen ere *piztu, biztu* nahiz *ixiki* erabiltzen dituzte.⁵⁴ Basaburu Nagusiari dagokionez, *biztu* eta *ixiki* bildu ditugu Itsason, Berueten eta Arraratsen, *ixiki* Uda-ben, eta *biztu* Erbitin, Gartzaronen eta Igoan (*bizto*). Araitz-Betelun, *piztu* ageri da kasu guztietan. Badirudi, iparraldetik, Basaburu Nagusian duela muga *ixiki* hitzak, ondoko Basaburu Txikian ez baitute ezagutzen (B. L.). Nolanahi ere, Irañetan *ixiin* ageri da, eta *izerai* Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 156). *biztu* eta haren tankerakoak orokorrak dira euskaraz; *ixiki*-ri dagokionez, ez dakigu zehazki non erabiltzen den (*OEH*k Gipuzkoako, Nafarroako hainbat hizkeratako edota Nafarroa Behereko lekukotasunak dakartza).

Aldaerak

ausin / *osin* ‘asuna, osina’:

ausin erabiltzen dute Larraungo honako herri hauetan: Oderitz, Iribas, Aldatz, Arruitz eta Uitz. *osin*, aldiz, beste hauetan entzun dugu: Baraibar, Albiasu, Gorriti, Azpirotz eta Errazkin. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *ausin*ek bildu dugu, eta Araitz-Betelun, berriz, *osin*ek. *ausin* erabiltzen dute gure eremutik ekialdera dauden Atetzen, Ultzaman eta Anuen (Ibarra 1995: 633). Iparraldera, aldiz, *usin* dugu Basaburu Txikian, eta *osin* Leitzan (B. L.). *osin* dugu, halaber, Gipuzkoako Amezketan (K. E.), baina ez da hori Gipuzkoa osoan erabiltzen, *asun* gisakoak ere bai baitira han, Bizkaian bezala. *ausin* Nafarroako beste hizkera batzuetan ere baliatzen dute, hala nola Irañetan eta Murginduetan (Camino 2005: 274), eta Lapurdin ere ez da ezezaguna (*OEH*), baina bestelako formak ageri dira Nafarroako ekialdean (ikus Etxaide 1989: 85).

bakotx / *bakoitz* ‘bakoitza’:

bakotx aldaera dugu hego-ekialdeko herrietan (Albiasu barne); *bakoitz*, aldiz, Uitzin, Gorritin, Azpirotzen eta Errazkinen entzun dugu. Larraundik ekialdera,

⁵³ Honako aldaera hauek entzun ditugu Larraunen: *biztu* (Iri., Bar., Ui.), *piztu* (Od., Ald., Arru., Alb., Ui., Gorr., Azp., Erra.), *bizto* (Ald.), *ixiki* (Od., Iri., Bar., Arru.) eta *ixike* (Ald.).

⁵⁴ Ez dago garbi, ordea, ea alderik baden *ixiki* eta *piztu, biztu* hitzen artean. Goldaratzen, esate baterako, *argii ixiki, ziarroa ixiki* eta *argezarii ixiki* esaten dute, eta *labii bixtu, telebisioa biztu*; Oderitzen, *argii ixiki, labee ixiki, ziarroa piztu* eta *suu piztu*; Iribasen, *argii ixiki* eta beste guztiak *biztu*; Baraibarren, *argizarii ixiki* eta beste guztiak *biztu*.

bakotx bildu dugu Imotzen eta Basaburu Nagusian, eta horixe zegoen Txulapainen ere (Arana 2006: 16). Basaburu Nagusitik iparraldera, *bakotx* dago halaber Basaburu Txikian, eta biak ageri dira Leitzan (B. L.). Larraundik mendebalera, *bakoitz* dugu Araitz-Betelun eta orobat Gipuzkoan. *bakotx* alderak hedadura zabala du Nafarroan eta Ipar Euskal Herrian (OEH).

eke / *kei* 'kea':

eke aldaera ageri da Baraibartik eta Etxarritik ekialdera, eta *kei* Albiasun, Uitzin, Gorritin, Azpirotzen eta Errazkinen. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *eke* erabiltzen dute, eta *kei* Araitz-Betelun. Gure eremuaren mugetan, *eke* dago Ultzaman (Ibarra 1995: 662) eta Basaburu Txikian (B. L.), eta horixe zegoen Txulapaingo Usin eta Beorburun ere (Artola 1992: 191). *Kei* dugu, aldiz, Leitzan eta Areson (Olano 1998: 75), baina aldaera horrek hortxe du muga noski; izan ere, Gipuzkoako Amezketan, *ke* erabiltzen dute (B. G.), baita Zaldibian ere (K. E.).⁵⁵ *Eke* aldaera Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean ageri da: Aezkoan eta Eugin (Camino 1997: 202), Erroibarren (Ibarra 2007: 82), Baztanen (Izeta 1996: 72), Zaraitzun eta Erronkarin (OEH), eta abar. OEHk, gainera, Nafarroa Behereko zenbait lekukotasun dakartza.

ezpata / *ezpa(a)* 'ezpara, beltzuntza, eulitzarra':

Larraungo hego-ekialdeko herrietan (salbu Baraibarren), *ezpata* edo *ezpatuli* esaten diote euli mota horri; ipar-mendebalekoetan, berriz, *ezpa(a)* eta *uli-ezpa* ageri dira, baita Baraibarren eta Albiasun ere. Horiez gain, *ezpore* jaso dugu Oderitzen. Larraungo hego-ekialdearekin bat egiten du Basaburu Nagusiak, baina kontuak ez daude hain garbi Imotzen: *ezpata* bildu dugu Goldaratzen eta Erason, *abea* Etxalekun, eta *txingur ealdune* Muskitzen (Oskotzen ez dugu lortu intsektu horren izenik). Mendebalera, *ezpa* dugu Araitz-Betelun. Gure eremuko herrien ingurumarian, *ezpata* dago Basaburu Txikian (B. L.), *ezpata* eta *ezpada* Leitzan (B. L.), eta *ezpa* Gipuzkoako Amezketan (K. E.). Mendebalerantz, ez dakigu noraino iristen den *ezpa* aldaera; izan ere, *ezpara* eta *ezpata* ditugu Azkoitian (Del Castillo eta beste 2001: 55), edota *espate* Bizkaiko Leioan (Gaminde 2001a: 117). Ez da erraza aldaeron banaketa geografikoa argitzea: *ezpa*-k eremu murriztekoa dirudi, *ezpata* Euskal Herriko mendebaleko hizkeretan ere ageri da (OEH), *abe* gisakoak ezagunak dira Erroibarren (Ibarra 2007: 3), Zaraitzun (Arana 2001: 113) edota Itzarbeibarren (Arana 2002: 3), eta *ezpore*, *azpore* eta *aizpore* ditugu Sakanan (Erdozia 2004: 116), eta *ezpare* Aezkoan eta Ipar Euskal Herrian (I. C.), edota baita Bizkaiko Jataben ere (Gaminde 2001b: 166).

gae, *gai* / *bae*, *bai* 'gabe':

gae eta *gai* aldaerak entzun daitezke Larraungo hego-ekialdeko herri gehienetan; ipar-mendebalean, *bae* eta *bai* entzuten dira, baita Baraibarren eta Albiasun ere. Imotzen, *gai* dugu sistematikoki Goldaratzen; gainerako herrietan, berriz, *duikai* & *duikae* 'dudarik gabe' erabiltzen dute sistematikoki, baina, hizketa laxoan, *gabe* zein *gai* ageri dira. Basaburu Nagusiari dagokionez, *gabe* sumatu dugu Udaben, Erbitin

⁵⁵ Ez dugu nahasi behar mendebaleko hizkeretan gertatzen den *-e + -a > -eia* bilakabidearekin. Lekeition, esate baterako, *meya* 'mehea', *keya* 'kea', *teya* 'tea' gisakoak sortu dira *-e-z* bukatutako hitzari *-a* mugatzailea gehitzean (Hualde, Elordieta eta Elordieta 1994: 38), eta hala sortua da Bergara aldeko *keia* ere (Elexpuru 2004: 357). Gurean, mugatzailea erantsi gabe ere erabiltzen da *kei*.

eta Gartzaronen, eta *gae, gai*, berriz, Arraratsen, Berueten eta Igoan. Araitz-Betelun, *bae* erabiltzen dute; Larraungo ipar-mendebalean bezalatsu, beraz. Gure hizkeren inguruan, *gabe* ageri da Ultzaman (Ibarra 1995: 406), Basaburu Txikian eta Leitzaan (B. L.), eta *b(a)e* gisakoak Gipuzkoan. *be* eta *bai* daude, halaber, Sakanan (Erdozia 2004: 58). Gure eremuari so eginez, kutsu giputza du *bae* aldaerak, baina hedadura handikoa da Euskal Herri osoan, zaharra baita: Bizkaian, Gipuzkoan, Itzarbeibarren, Aezkoan edota Erronkarin erabili izan da (OEH).

lengusi / lengusu 'lehengusua & lehengusina':

lengusi aldaera erabiltzen dute, neska zein mutilentzat, Larraungo hego-ekialdeko herrietan; ipar-mendebalean (Albiasu barne), *lengusu* izendatzen dituzte denak. Salbuespena da Azpirotz: *lenguse* darabilte han kasu guztietan.⁵⁶ Imotzen eta Basaburu Nagusian gutxienez ere bada *lengusi*; Udabe dugu salbuespena, *lenguso* erabiltzen baita han. Mendebalera, *lengusu* dugu Araitz-Betelun. Gure hizkeren mugetan, *lengusi* dugu Ultzaman (O. I.) eta Basaburu Txikiko Beintza-Labaienen eta Saldiasen, eta *lenguse* Eratsunen eta Ezkurran, Leitza bezala (B. L.). Nafarroako ekialdean ezaguna da *lengusi*, hala nola Erroibarren (Ibarra 2007: 92) eta Aezkoan (I. C.), baina ez da ageri Nafarroako ipar-ekialdean. Gipuzkoa aldean, *lengusu* erabiltzen da.

ooldio / gooldio 'goroldioa':

Larraungo hego-ekialde gehienez, *ooldio* (Iri., Bar., Arru.) eta *odoldio* (Od.) aldaerak entzun ditugu; ipar-mendebalean, berriz, *gooldio* dago, baita Aldatzen eta Albiasun ere. Imotzen, *ooldigo* (Gol.), *ooldio* (Er., Osk., Etxal.), *gooldio* (Etxal.) eta *musgo* (Mus.) aukerak bildu ditugu. Basaburu Nagusiari dagokionez, *kooldio* bildu dugu Itsaso ez beste herri guztietan (Itsason, *gooldio*); bestalde, *gooldio* zein *kooldio* entzun daitezke Gartzaronen. Mendebalera, *gooldio* dago Araitz-Betelun. Eremuko hizkeren ondoan, *gooldio* eta *kooldio* daude Basaburu Txikian, eta *gooldio* Leitzaan (B. L.) eta Gipuzkoako Amezketan (K. E.). Haratago, *oldiyo* dugu Sakanako erdialdean, baina *goroldie* Irañetan eta *gooldiyue* Lakuntzan (Erdozia 2004: 229). Ez dago garbi zein den halako bikoteen azalpena: bi aldaera ote dira, edo *g*-duna ote da zaharragoa eta *g*-gabea berriagoa? Tankera horretako gertaeren gainean aritu zen Mitxelena bera (1977: 253), eta konponbide zaileko auzia dela ondorioztatu zuen.

solemu / solamu 'solomoa':

Larraungo hego-ekialdean (baita Uitzin eta Albiasun ere), *solemu* esaten dute; ipar-mendebalean, berriz, *solamu*. Badakigu Imotzen eta Basaburu Nagusian ere *solemu* erabiltzen dutela, salbu Igoan, *solomu* bildu baitugu han. Larraungo ipar-mendebalean bezala, *solamu* dago Araitz-Betelun ere. *solamu* ezaguna da Leitzaan (Olano 1998: 72) eta Gipuzkoako Amezketan (K. E.), eta *solomo* erabiltzen dute Basaburu Txikian (B. L.). Gure eremutik ekialdera, ez dago ez *solemu* ez *solamu*-rik Ultzaman eta Esteribar-Eroibarren (Ibarra 2007: 129), eta ez dirudi ekialderago ere badenik. Biak ere eremu murrizteko aldaerak direlakoan gaude.

⁵⁶ Pentsa liteke *i > e* bilakabidearen ondorioz sortua dela *lenguse* hori, baina ez zaigu iruditzen hala denik, Azpirotzen ez baitu indar askorik bilakabide horrek. Gainera, pluralen *lenguseak* esaten dute; *i > e* bilakabidearen ondoriozkoa balitz, ***lengusek* beharko luke hango hizkeran.

Horiez gain, beste atal batzuetan aztertu ditugun hitz eta aldaera zenbait aipatu beharrean gaude atal honetan ere. Izan ere, Larraungo hego-ekialdea eta ipar-mendebala banatzeko ere balio dute honako aldaera eta hitz hauek (hego-ekialdeko aukera jarri dugu ezkerrean, eta ipar-mendebalekoa eskuinera): *amañi* / *amandre* (ikus b. atala), *landar* / *are* (ikus b. atala), *erreka* & *ugalde* / *erreka* (ikus b. atala), *euntze* / *soro* (/ *barruti*) (ikus c. atala), *oinaztura* / *tximista* (ikus c. atala), *jainkoan gerrikoa* / *ariko iris*, (*k*)*ostilleka* (ikus d. atala), eta *odei*, *kalma* / *laino* (ikus d. atala).

f. Larraun eta Araitz-Betelu elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Larraungo herriak batera ageri zaizkigu atal honetan ikusiko ditugun hogeit hamar hitz bikote eta hamahiru aldaera bikoteetan. Ekialderago ere badauden zenbait ale lexiko Larraunen ere badaude, baina aldatu egiten dira Araitz-Betelura orduko. Hala, Gipuzkoako edota Euskal Herriko erdiguneko hizkeretara nabarmen lerraturik ageri da Araitz-Beteluko hitz eta aldaera sorta honetan, eta Larraungo herriek ekialderagoko hizkeretik loturari eutsi diote. Nolanahi ere, Errazkinek (eta Azpirotzek, kasuren batean) Araitz-Betelurekin bat egiten du askotan. Imotz eta Basaburu Nagusia Larraunekin batera ageri dira kasu guzti-guztietan.

Hitzak

aitagutxi, *amagutxi* / *aita-ponteko*, *ama-ponteko* ‘aitabitxia, aita-pontekoa; amabitxia, ama-pontekoa’:

Bataioko aitabitxi-amabitxiak izendatzeko, *atteutxi* eta *amautxi* gisakoak ditugu Larraun osoan,⁵⁷ eta *atte-punteko* eta *ama-punteko* Araitz-Betelun. Imotzen eta Basaburu Nagusian, Larraunen antzera esaten dituzte,⁵⁸ eta baita Basaburu Txikian (B. L.) ere. *Atteutxi* eta *amautxi* gisakoak ohikoak dira Nafarroako ekialde (Aezkoaraino) eta ipar-ekialdean (Etxaide 1989: 217, 219), eta baita Irañetan eta Murginduetan (Camino 2005: 274) edota Uharteko Arakilen (Erdozia 2004: 8-9) ere. *atte-punteko* eta *ama-punteko* gisakoek, berriz, Gipuzkoa aldeko kutsua dute; horiexek daude, hain zuzen, Amezketan eta Zaldibian (K. E.). Gainera, antzekoak daude Sakanako erdialdean ere (Erdozia 2004: 8-9, 19). Alabaina, *amabitxi* eta *aitabitxi* ere erabili izan dira Bizkai-Gipuzkoetan (OEH).

aitzurko / *jorrai* ‘aitzur txikia’:

aitzurko izendatzen dute aitzur txikia Larraunen; Araitz-Betelun, berriz, *jorrai*. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *aitzurko* erabiltzen dute; OEHk hitz horrexen lekukotasunak dakartza Ultzama eta Erronkarirako, eta, gure ustez, eremu murrizteko hitza da. Gure mugetan, *jorrai* ageri da Basaburu Txikian eta Leitzañan (B. L.), eta Gi-

⁵⁷ Hona Larraunen bildutako aldaerak: *atteutxi* (Iri., Bar., Arru., Alb., Ui., Azp.), *atautxi* (Od.), *attaautxi* (Ald.), *aitautxi* (Gorr.), *attegutxi* (Erra.); *amautxi* (Od., Arru. Ald., Alb., Ui., Gorr., Azp.), *amaautxi* (Iri., Bar., Arru.), *amagutxi* (Erra.).

⁵⁸ Hona Imozko aldaerak: *atteutxi* (Gol., Er., Osk., Mus.), *attiutxi* (Gol., Etxal.), *attigutxi* (Gol.); *amautxi* (Gol., Er., Etxal., Osk., Mus.). Basaburu Nagusikoak: *atautxi* (Its., Er., Gar., Beru., Ig.), *aittutxi* (Arrar.); *amautxi* (Its., Er., Gar., Beru.), *amatxi* (Ig., Arrar.).

puzkoako Amezketan (K. E.). Alabaina, Euskal Herriko hainbat hizkeratan ageri da *jorrai* (ikus *OEH*), hala nola Nafarroa Behereko Gamarten (G. T.).

aizkoldo / *aizko ttiki* ‘aizkora txikia’:

Aizkora baino txikixeagoa den lanabesari *aixkoldo*, *aizkoldo* esaten diote ia Larraun gehiengan (Aldatzen, *aixkolko*), Errazkinen izan ezik, han *aizko ttiki* esaten baitute (Gorritin, biak entzun ditugu). Araitz-Beteluri loturik ageri zaigu, beraz, Errazkin, *aizko ttiki* baita Araitz-Beteluko hitza. Larraun gehiena, aldiz, Imotzi eta Basaburu Nagusiari atxikirik dugu hitz horri dagokionez: Imotzen, *aixkolto* (Era., Osk.) eta *aixkolko* (Etxal., Mus.) entzun dugu; Basaburu Nagusian, berriz, *aixkolto* (Its., Ud., Arrar.), *aizkolto* (Er., Gar.) eta *aixkulto* (Ig., Beru.). Gure eremuaren mugetan, *aizkora ttiki* ageri da Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta *aizkoa txiki* Amezketan (K. E.). Sakana aldean, *aixkolto* dugu erdigunean, eta *aizkora txiki* Uhartan eta Ergoianan (Erdozia 2004: 10).

alor / *soro* ‘ereiten den lur-eremu itxi eta partikularra’:

Ereiten eta lantzen den lurrari *alor* esaten zaio ia Larraun guztian; salbuespenak dira Gorriti eta Errazkin, han *lur-soro* eta *soro* bildu baitugu, hurrenez hurren. Eremuko gainerako hizkerari dagokienez, *alor* nagusitzen da Imotzen eta Basaburu Nagusian,⁵⁹ eta *soro* Araitz-Betelun.

9. irudia

⁵⁹ Gogoan izan belarrak egiteko erabiltzen den lur-eremu itxi eta partikularra ere badela *soro*, Goldaratz ez beste Imozko herrietan eta Basaburu Nagusian (ikus, c. atalean, *euntze* / *soro*).

Gure hizkeren mugetan, *alor* dugu Atetzen eta Ultzaman, eta Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.). Badirudi Nafarroa Garai gehiengan eta Ipar Euskal Herrian erabiltzen dela *alor* (Camino 2003: 100); *soro*, berriz, Araitz-Betelu ondoko Amezketan bada (K. E.), eta orobat Gipuzkoan. Azkenik, Irañetan ere bada *soro* adiera horretan, baina baita *alor* ere (Camino 2005: 275).

añar / *txilar* ‘ainarra, txilarra; gazt. brezo’:

Larraunen (salbu Errazkinen), *aña(a)r* esaten diote zuhaixka mota horri; Errazkinen eta Araitz-Betelun, berriz, Gipuzkoa aldeko kutsua duen *txillar* erabiltzen dute.⁶⁰ Larraundik ekialdera, *añaar* dugu Imotzen eta Basaburu Nagusian (Oskotzen, *añarraka*), salbu Muskitzen, han *illarraka* bildu baitugu; Arraratsen, *añar* bai, baina *isats-iñarra* ‘ainarraz egindako isatsa edo erratza’ dugu. Gure eremuko hizkeren ingurumarian, *añar* dago Atetzen eta Ultzaman (Ibarra 1995: 632), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta *txillar* Gipuzkoako Amezketan (K. E.). Ez dirudi, ordea, *añar* hitzak Ultzamatik ekialdera hedadura handia duenik, *larre* baitago, esate baterako, Erroibar aldean (Ibarra 2007: 90).⁶¹ *OEHN* ikusi dugunez, Gipuzkoako eta Bizkaiko zenbait hizkeratan ere bada *añar* (*inar*, *iner*...), eta Euskal Herriko erdigunean ageri zaigu *txilar*. Bestalde, Iribarrenek *chilarra* dakar Nafarroako ipar-ekialderako, eta *ilarraca*, *illarraca* Gares eta Iruñerirako, hurrenez hurren (1984: 182, 294, 295), baina Baztanen behinik behin bada *añar* (Lakar eta Telletxea 2003-2004).

a(g)otz & *lasto* / *lasto* ‘agotza, lastoa’:

aotza eultzitako garia da Larraunen (salbu Errazkinen), eta *lastoa*, berriz, eultzi ga-bea.⁶² *a(g)otza* bildu dugu, halaber, Imotzen eta Basaburu Nagusian. Aldiz, *lasto* dugu Errazkinen eta Araitz-Betelun. *aotz* hitza ezaguna da gure hizkeren ingurumarian: Ultzaman (Ibarra 1995: 648), Txulapainen (Agirre 1925: 137), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.) bada, baina ez da ageri Araitz-Betelutik mendebalerako hizkeretan. Areago, Nafarroako eremu zabalekoa da *a(g)otz*: bada Erroibarren (Ibarra 2007: 5) edota Sakanan (Erdozia 2004: 6) ere. Nolanahi ere, bai Gipuzkoan bai Bizkaian ere erabili izan da hitz hori, eultzitako lastoaren adieran (*OEHN*). Ez dugu Ipar Euskal Herriko berri handirik, baina, Garazi aldeko Gamarten (Nafarroa Beherea), ‘gariaren kuskia’ da *aotza*, eta ‘gari landarearen zangoa’, aldiz, *lastoa* (G. T.).

barne, *barren* / *barrun* ‘barne’:

barne eta *barren* gisakoak entzun ditugu Larraunen⁶³ (salbu Errazkinen), eta *barrun*, aldiz, Errazkinen eta Araitz-Betelun.⁶⁴ Imotzen eta Basaburu Nagusian,

⁶⁰ Errazkinen, ordea, *illar-isatsa* deitzen diote txilarrez egindako erratzari.

⁶¹ *illarraka* ere bada han, baina ‘seta de brezo’ esan nahi du, Ibarraren hitzetan (2007: 70).

⁶² Gorritin ere badakite *aotza* zer den, baina Gorriti ez omen zen oso egokia garia lantzeko, lainoa izaten baita han, eta, garia ezagutu badute ere, ez zuten eultzikorik egiten, eta, beraz, ez zuten agotzik ateratzen.

⁶³ Adibideak: *etxe barnen* (Alb., Gorr.), *etxe barrenen* (Iri., Gorr.), *etxe barnin* (Bar.), *etxe barrenin* ‘etxe barnean’ (Arru.), *barnea* ‘barnera’ (Ald., Od.), *barrende(k) kanpoa* ‘barrenetik kanpora’ (Iri.), *barnean* (Azp.).

⁶⁴ Adibideak: *etxe barrunen* ‘etxe barnean’ (Ar.-Bet.), *barrungo illea* ‘barneko ilea’ (Bet.), *barrungo zikiñe* ‘barneko zikina’ (Gai.), *errota barrunea* ‘errota barnera’ (Bet.), *sartu barrone* ‘sartu barnera’ (Bet.), *barrundi zurittu* ‘barneetik zuritu’ (At.), *etzaio pasatzen barrungo aldea* ‘ez zaio pasatzen barneko aldera’ (In.).

Larraunen bezala erabiltzen da.⁶⁵ Gure eremuaren mugetan, *barne* gisakoak daude Atetzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 273), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta *barruun* Gipuzkoako Amezketan (B. G.). *barne* gisakoak ohikoak dira Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean (Etxaide 1989: 273), Sakanako erdialdean (Erdozia 2004: 61) eta Ipar Euskal Herrian (*EAEI*); *barru* gisakoak, aldiz, Gipuzkoan, Bizkaian eta Araban ageri dira. Nolanahi ere, berezia da Errazkingo eta Araitz-Beteluko *barrunen* forma pleonastikoa; eremu murrizteko berrikuntza delakoan gaude, ez baitago halakorik, esan bezala, ondoko Amezketan, ezta Zaldibian (K. E.) ere.

esperatu / *itxoin* ‘itxoin’:

espeatu bildu dugu Larraun guztian (adibidez, *espean neok* ‘esperoan nagok’ Oderitzen, *gue lanak espea dezake* ‘gure lanak espera dezake’ Iribasen, eta *espea zazo* ‘espera ezazu’ orokorra), eta *itxoin*, *atxoin* Araitz-Betelun. *espeatu* dugu, halaber, Imotzen eta Basaburu Nagusian. Gure eremuaren mugetan, *esperatu* ageri da Ultzama aldean, eta Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta *etxoin* Gipuzkoako Amezketan (B. G.) eta orobat Gipuzkoan. Badirudi Nafarroa Garaian hedadura zabala duela *esperatu*-k, baina Araitz-Betelun du muga hitz horrek. Azken ohar gisa, *esperatu* erabiltzen den tokietan, indarrez sartzen ari da *itxoin*, gazte eta helduen artean batez ere, baina baita zenbait adinekorengan ere.

goraintzi / *eskumin* ‘goraintzi(ak), eskumuin(ak)’:

goantzik emateko ohitura dago Larraun osoan, nahiz eta *eskumiñ* ere indartsu sartu den, ipar-mendebaleko herrietan batik bat. Esate baterako, behin, Errazkingo hiztun batek esan zigun oso arraroa zela *goraintzi* Errazkinen entzutea —begibistakoa zen berak *eskumin* hobesten zuela—, baina, gure saioa bukatuta, elkar agurtzen ari ginela, *eman goantzik attei* bota zuen. Araitz-Betelun, *eskumiñ* besterik ez dute erabiltzen; Larraundik ekialdera, *goantzik* dago Imotzen (Muskitzen, *goraintziek*) eta Basaburu Nagusian. Handik iparraldera, *goraintzi* dugu Basaburu Txikian (B. L.), eta biak daude Leitzan (B. L.). Nafarroa Garai gehieneko hitza da *goraintzi*, eta bada Euskal Herriko mendebalean eta Ipar Euskal Herrian ere (*OEH*); *eskumin*, berriz, erdiguneko hitza da.

idin edo *beien aurre* / *itzule* ‘idiaren edo behiaren aurrea, itzul-lana’:

Nekazaritzari lotutako “lanbide” edo zeregin horretan aritzen zenari *idin aurrekoa* edo *beien aurrekoa* esaten diote Larraunen (*are-aurrekoa* ere bai, Errazkinen). Lurra goldatzean eta areatzean, behiaren edo idiaren aurrean mutiko edo neskato bat jarri izaten zen, hark aurrera egin zezan laguntzeko; euliak kentzea ere bazen *beien aurrekoa*-ren eginbeharra. Imotzek eta Basaburu Nagusiak Larraunekin bat egiten dute, baina hori *itzulean* aritzea da Araitz-Betelun (Errazkinen ere entzun daiteke hori). *itzule* dago Araitz-Betelu ondoko Amezketan ere (K. E.), eta adiera horretan ageri da *itzuli!* esapidea Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.); *OEH*ko datuak aintzat harturik, Euskal Herriko erdiguneko terminotzat har daiteke *itzule*. Datu eskas dugu gure eremutik ekialderako hizkeretz, baina *altzineko(a)* gisakoak daude Erroibarren (O. I.).

⁶⁵ Imozko eta Basaburu Nagusiko adibide batzuk: *itxe barrenin* (Gol.), *itxe barrenean* ‘etxe barnean’ (Im.), *barringo aldin* ‘barneko aldean’ (Gol.), *barnin gai* ‘barnean gaude’ (Arrar.), *barnan* ‘barnean’ (Its.), *denak sartzen tzazkiu goaiñ barna* ‘denak sartzen zaizkigu orain barnera’ (Ud.).

igande / *jai* 'igandea':

Larraunen (salbu Errazkinen), *iande* esaten diote asteko azken egunari; *jai*e ere bada, baina ez du zertan igandea izan, aste barneko jai-eguna ere izan baitaiteke. Araitz-Betelun eta Errazkinen, ia ez dute *igande* erabiltzen, eta *jai* darabilte igande eguna adierazteko; adibidez, *jaieti jai*ea bizarra kendu 'jaitik jaira (igandetik igandera) bizarra kendu' (In.). Larraunekin batera ditugu Imotz eta Basaburu Nagusia (Oskotzen eta Muskitzen, *iende*), eta baita Leitza eta Basaburu Txikia (B. L.) ere. Badirudi Nafarroa gehiengan orokorra dela *igande* (Etxaide 1989: 54); *jai*-k, berriz, Gipuzkoa aldeko kutsua du (cf. Hurtado 2001: 135-136).

iruetan ogei & *lauetan ogei* / *irurogei* & *larogei* 'hiruretan hoge, hirurogei; lauretan hoge, laurogei':

Larraun guztian entzun ditugu *iru(e)tan oei* / *ogai* / *obei* eta *lau(e)tan oei* / *ogai* / *obei* gisakoak,⁶⁶ baita Errazkinen ere. Nolanahi ere, ipar-mendebaleko herrietan batez ere, *irurogai* eta *larogai* gisakoak nagusitzen ari dira, gazte eta helduengan batik bat, baina baita adineko hiztunengan ere. Esate baterako, Errazkingo hiztun batekin saio bat hastekotan ginela, hiztunak esan zigun medikutan izan berria zela, eta hark esan ziola belarri batetik *iruetan ogai* baino gehiago galdua zuela. Gero, inkestan atera zen gai hori, eta esan zuen *irurogei* behar zuela Errazkinen, arraroak zirela beste horiek. Araitz-Beteluri dagokionez, *irurobei* eta *lauobei* entzun dugu kasu guztietan. Imotzek eta Basaburu Nagusiak Larraunekin bat egiten dute (-etan oei); Ibarak *iruroei* eta *laroei* dakartza bi ibar horietarako (1995: 331), baina bestelakoak bildu ditugu guk. Hain zuzen, Nafarroa Garaian eremu zabala harrapatzen dute -etan hoge*i* gisakoek: gure eremuaren ekialdeko, hegoaldeko eta iparraldeko mugan badira, hala nola Atezten eta Ultzaman (Ibarra 1995: 331), Txulapainen (Arana 2006: 56, 68), eta Basaburu Txikian eta Leitza (B. L.); gure mugez haratago, ohikoak dira Nafarroako ekialde⁶⁷ eta ipar-ekialdean (Etxaide 1989: 367-368). Gainera, horiek ezagunak dira Ipar Euskal Herrian ere (EAEI). Aitzitik, *irurogei* gisakoak ageri dira Araitz-Betelutik mendebalera (Gipuzkoan), betiere kontuan izanik aztergai dugun eremu osoan da goela halakoak gero eta gehiago erabiltzeko joera, -etan hoge*i* egituraren kaltetan.

-etan ehun egiturari dagokionez, berriz, kontuak ez ditugu hain garbi. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *iruun* 'hirurehun' gisakoak jaso ditugu gehientsuenetan, baina badugu salbuespen bat Imozko Latasan: *lauetan eun* bildu genuen han, hizkera arduragabea. Larraunen, Uitzin baino ez dugu entzun, hizketa laxoan, *iruetan eun*.

kalpar / *ile* 'ilea':

Pertsonen nahiz animalien ileari *kalpar* esaten zaio Larraunen (salbu ardiarena, *ille* baita). Araitz-Betelun ere bada *kalpar*, baina irain kutsua du, ile zikina edo gaizki orraztutakoa adierazten baitu. Imotzen eta Basaburu Nagusian ere *kalpar* da ohikoena (ardiena *illa* da Etxalekun, Muskitzen, Gartzaronen eta Erbitin; gainerako herrietan, *ille*). Gure eremuaren mugetan, *kalpar* bada Ultzaman (Ibarra 1995: 668), eta eza-guna da Amezketan (B. G.) edota Basaburu Txikian eta Leitza (B. L.) ere, baina ku-

⁶⁶ Ikus, d. atalean, *ogei* / *ogai*.

⁶⁷ Zaraitzun eta Erronkarin, aldiz, aldaera kontserbatzaileak erabiltzen dituzte (*irurogei*, *larurogei*, eta *borzoge*i eta *borzogeitabat* berrixeagoak bildu zituen Bonapartek Zaraitzuko Jaurrietan, eta *iror ogei ta zortzi* Estornes Lasak Erronkarin); ikus Camino 1997: 175.

tsu txarra du han; Sakanan, ile luzea adierazten du (Erdozia 2004: 167). *ille* gisakoak ohikoak dira euskal hizkera askotan, baina eremu murriztekoa dirudi *kalpar*-ek: ez da ageri Ultzamatik ekialdera, eta, dirudienez, ez dago beste ezein hizkera nafarretan.⁶⁸

ker / *tankera* ‘antza’:

Larraunen, bataren eta bestearen arteko antza adierazteko, *ker*a hitza erabiltzen da. Hona adibideak: *atteen kerak ttek* ‘aitaren kerak ditik’ (Od.), *motill oi keretaa ezautu ot* ‘mutil hori keretara ezagutu dut’ (Iri.), *Azpiroz ta Errazkiñek kera geigo izaen due izketan* ‘Azpirotz eta Errazkinek kera gehiago izanen dute hizketan’ (Alb.), *amaan kerakoa da* ‘amaren kerakoa da’ (Bar.), *amaan kerak dauzke* ‘amaren kerak dauzka’ (Ald.). Alabaina, *tankera* ere ezagutzen dute, ipar-mendebaleko herrietan gehienbat (baina ez hiztun guztiek). Bestalde, *keantza* ere entzun dugu Uitzin: *atteen keantza guzik dazke orrek* ‘aitaren kerantza guztiak dauzka horrek’. Araitz-Betelun, baina, *tankera* erabiltzen dute, eta ez *ker*a: *alakon tankera artu nion* ‘halakoren tankera hartu nion’ (Gai.). *tankera* dago Amezketan ere (K. E.). Larraundik ekialdera, Imotzen, *ker*a eta *kara* aldaerak entzun ditugu: *atteen karak tto* ‘aitaren kerak ditu’ (Era.). Baina bestelako esapideak ere erabiltzen dituzte imoztarrek; adibidez, *ematen dio amai* ‘ematen dio amari; amaren antza du’ (Osk.). Basaburu Nagusiari dagokionez, orokorra *ker*a da, baina bestelakoak ere entzun ditugu: *amaan iruittuu da* ‘amaren iruditua da’ (Its.), *arren irudik ttu* ‘haren irudiak ditu’ (Gar.), *bere ze irudi dun bateana o besteana* ‘begira zer irudi duen batengana edo bestearengana’ (Gar.), *atteen planta* ‘aitaren planta, antza’ (Arrar.), *atteen trazak* ‘aitaren trazak, antzak’ (Arrar., Ig.). Ez dakigu zein den *ker*a-ren hedadura, baina ez dirudi hedadura handia duenik. Gure ustez, Gipuzkoa aldean *tankera* da nagusi gaur egun, baina Tolosaldean *ker*a bazen XIX. mendea baino lehenago (OEH).

laka / *lakari* ‘lakaria; neurri zaharra, batik bat errotetan erabilia’:

Banaketa ez da oso garbia: Imotzen, Basaburu Nagusian eta Larraunen (salbu Errazkin), *laka* neurria erabiltzen zuten, baina ez dute herri guztietan ezagutzen, eta, horrez gain, ez dago garbi zein ote den haren esanahia. Izan ere, herri batzuetan esan digute neurririk txikiena izaten zela *laka*; beste batzuetan, berriz, errotariak alea ehotzearen truke beretzat hartzen zuen saria zela esan digute. Hain zuzen, bi adiera horiek bildu dituzte bai OEHk eta bai Iribarrenek ere (1984: 309). Nolanahi ere, Larraundik ezkerrera, *lakaie* bildu dugu Araitz-Betelun eta Errazkinen, neurri jakin hori adierazteko. *lakari* erabiltzen da, halaber, Gipuzkoa aldean (cf. OEH), baina ez dirudi eremu zabaleko hitza denik. Orokorragoa da, aldiz, *laka* (ikus Apalauza eta Lakar 2001-2003, Ibarra 2007: 89 edota Elexpuru 2004: 386).

latz / *lakatz* ‘latza, lakatza’:

Leuna ez dena *latza* da Larraunen; Araitz-Betelun, berriz, ohikoagoa da *lakatz*. Nolanahi ere, Uitzin eta Gorritin ere ez da erabat arrotza *lakatz* aukera, nahiz eta ohikoagoa den *latz*. Izan ere, *lakatz* eta *latz* ezagunak dira ondoko Leitzan (B. L.). Imotzen eta Basaburu Nagusian, *latz* bildu dugu kasu guztietan. Ez dakigu noraino

⁶⁸ Bergara aldean bada, baina ‘buruan ilea alde desberdinetara irteten den unea’ adiera eman dio Elexpuruk (2004: 342).

iristen den *laktz*: ez dirudi ezaguna denik gure eremutik ekialdera, eta, mendebalera, Amezketan bada (K. E.), baina eremu murriztekoa dirudi.⁶⁹

meta / *zuatz* ‘meta, zuhatza’:

Belar edo iraztor lehorrez egindako pilei *meta* deritze Larraun gehiengan (Errazkinen izan ezik), eta *zuatz*, aitzitik, Errazkinen eta Araitz-Betelun. Azpirotzen ere bada *zuatz*, baina metari erditik sartzen zaion ziria izendatzeko erabiltzen dute; adiera hori *OEH*k ere jaso du, Gipuzkoako Azeptian eta Tolosaldean. Bestalde, Errazkinen, *zuatz* da orokorra, baina *meta* esaten diote edozein bazterretan pilatutako belar multzoari (baina ziririk gabe, besterik gabe metatuta dagoena). Imotzen eta Basaburu Nagusian, *meta* darabilte, Nafarroa gehiengan bezala. Gure eremuaren mugetan, *meta* dugu oro har, baina *zuatz* ageri da Gipuzkoako Amezketan (K. E.), eta baita, mendebalerago, Zaldibian (K. E.), Azkoitian (Del Castillo eta beste 2001: 126) edota Bergara aldean (Elexpuru 2004: 629) ere. Ipar Euskal Herrian, *meta* ageri da Nafarroa Behereko Gamarten (G. T.).

mixto / *poxpolo* ‘pospoloa’:

Larraunen, *mixtoak* erabiltzen dira sua pizteko; Araitz-Betelun ere ezaguna da hori (gainera, *Mixtonea* izeneko etxea bada Gaintzan), baina *poxpoloak* erabiltzen da gero eta gehiago, baita Errazkinen ere. Egoera berttua dugu Leitzan ere, *poxpolo* erabiltzen baita han gero eta gehiago (B. L.). Hain zuzen, *poxpolo* ageri da Gipuzkoan, hala nola Amezketan (B. G.; cf. *OEH*). Imotzen eta Basaburu Nagusian, *mixto* da nagusi, baita Basaburu Txikian ere (B. L.), eta badirudi horixe dagoela handik ekialdera ere (cf. Ibarra 2007: 102 eta Arana 2001: 199). Erdigunekoak dirudi *poxpolo* hitzak, Euskal Herriko mendebaleko hizkeretan ere ezaguna baita *mixto* (*OEH*).

plantatu / *landatu* ‘landatu’:

Larraunen (salbu Errazkinen), baratzeko landareak *plantatu* egiten dituzte (beste aukera batzuk ere badira: *planta jarri*, *planta sartu*...). Errazkinen eta Araitz-Betelun, aldiz, *aldatu* erabiltzen dute adiera horretan. Larraungo herri batzuetan ere bada *aldatu*, baina beste esanahi bat du: haziaerein, eta, landarea jaiotzen hasten denean, landare hori beste toki batera trasplantatzea, hain zuzen. Larraundik ekialdera, *plantatu* da nagusi Imotzen eta Basaburu Nagusian, nahiz *aldatu* ere baden Goldarazten eta Itsason, Larraungoaren adieran betiere. Araitz-Betelun bezala, *aldatu* dugu Amezketan (K. E.) eta Leitzan (B. L.), baina *landatu* gisakoak ageri dira Imoztik ekialdera, hala nola Ultzaman edota Erroibarren (O. I.).

zakar / *itsusi* ‘itsusia; itxura fisikoari loturiko ezaugarria’:

Larraunen, *zakar* adjektiboa erabiltzen da ‘itsusia’ adierazteko. Araitz-Betelun, aldiz, *zakar*-ek izaera txarresten du, eta *itsusi*-k, berriz, itxura fisikoa. Halaxe erabiltzen da Gipuzkoako Amezketan ere (K. E.). Imotzen eta Basaburu Nagusian, *zakar* da ohikoena itxura fisikoa txarresteko. Dena den, indar handiz sartzen ari da *itsusi* herri guztietan; bati baino gehiagori entzun diogu gauza bera adierazten dutela bi hitzek, baina *zakar* “gehiago” dela *itsusi* baino. *zakar* beste hizkera nafar askotan ere bada, baina izaera baldarrekoaren adieran batez ere; nolnahi ere, Basaburu Txikian eta Leitzan, itsusiaren adieran erabiltzen da (B. L.).

⁶⁹ Bergara aldean ere bada *laktz*, baina beste esanahi bat du (Elexpuru 2004: 386).

Aldaerak

aitz / araitz ‘haritza’:

Haritz arbolari *aitz* esaten diote Larraun osoan, eta baita handik ekialdera ere (Imotzen, Basaburu Nagusian eta handik ekialdera); *araitz* dugu, aldiz, Araitz-Betelun. Ez dakigu, ordea, noraino hedatzen den *araitz* aldaera; Amezketan, behinik behin, *aitz* erabiltzen da (B. G.). Aztertzen ari garen eremuan, Araitz-Beteluko aldaera eskusiboa da *araitz*; *OEHn*, baina, horixe heldu da Burundako eta Etxarri Aranazko hizkeretarako. Hain zuzen, Erdoziak *areitz* dakar Dorraorako (2001: 373), eta *araitz* Altsasurako (2004: 28), eta Mitxelenak, Campionen bitartez, Olaztin, Dorraon, Arbizun eta Betelun aurkitu zuen aldaera hori (1977: 192).

berant- / berand-:

Larraun guztian entzun daiteke *beantetsiek nau* ‘berantetsirik nago’ egitura, beste hauekin batera: *beantetsita* (Bar., Erra.), *beantetsiik* (Alb.), *beanditsik* (Ast., Ui.), *beanduttsik* (Iri.), *beandetsiek* (Od., Iri.), *beandututa* (Ui., Azp.), *beanduetsita* (Gorr.), *luzetetsie* ‘luzetsia’ (Ui.) eta *beantzen do* ‘berantzen du’ (Alb.). Beraz, *t-dun* aldaera ez ezik, *d-duna* ere ageri zaigu Larraunen. Araitz-Betelun, *d-duna* erabiltzen da beti (*beandututa*), mendebaleragoko hizkeretan bezala. Imotzen, *beantets(e)ik nau* erabiltzen da herri guztietan, eta honako hauek bildu ditugu Basaburu Nagusian: *beantetsik* (Its., Er., Arrar.), *beantatsi(i)k* (Gar., Ig.) eta *beantetsi* (Beru.). Ondoko Basaburu Txikian eta Leitzan, *be(r)antetsi* ageri da, eta *luzantetsi* ere bada Leitzan (B. L.). Gure eremutik ekialdera, *berantesik egon* dugu Ultzaman (Ibarra 1995: 654), eta antzekoak daude Esteribarren eta Erroibarren (O. I.). Bestalde, Nafarroako ipar-ekialdean eta orobat Ipar Euskal Herrian, ohikoa da *berant* aditzondoa. Beraz, berezia eta esanguratsua iruditzen zaigu, *berant* aditzondoa ez (*be(r)andu* erabiltzen baita gure eremu guztian), baina *berantetsiek*, *berantetsita* agertzea Imotzen, Basaburu Nagusian eta are Larraunen (Errazkinen ere bai, gainera); baliteke hitz elkartua delako agertzea *t* hori, edo baliteke halaber antzina hedatuago izatea *berant* aditzondoa bera gure eremuan ere.

berendu / merendu ‘askaria; gajt. merienda’:

Arratsalde-erdiko otorduari *beendu* esaten diote Larraun guztian, eta *meendu*, *meindu* Araitz-Betelun. Nolanahi ere, *beendu* ere bildu dugu Intzan (Apalauza eta Arraztio 2003-2005). *beendu* dugu, halaber, Imotz eta Basaburu Nagusi guztian, eta biak ageri dira Basaburu Txikian, eta *atsaldekoa* Leitzan (B. L.). Atetzi eta Ultzamari dagokienez, *merendu* dakar Ibarrak (1995: 288), baina *berendu* ere ageri da Etxaideren datuetan (1989: 167). *berendu* aldaera ohikoa da Nafarroako hizkera askotan, hala nola Esteribar-Erroibarren, Aezkoan, Sakanan, Malerrekan, Bortzirietan edota Baztanen (Etxaide 1989: 167).

bi orduak / ordubiak:

bi orduk da nagusi Larraunen (salbu Errazkinen eta Gorritin), eta *ordubik* Gorritin, Errazkinen eta Araitz-Betelun. Larraunen antzera esaten dute Imotzen eta Basaburu Nagusian, eta baita Basaburu Txikian ere (B. L.). Leitzak, aldiz, Araitz-Betelurekin eta orobat Gipuzkoarekin bat egiten du (B. L.). *bi orduk* gisakoak Nafarroako ekialde eta ipar-ekialdean erabiltzen dira, hala nola *bioronak* Erroibarren (Ibarra 2007: 114) edota *bi orduk* Malerreka aldean (Apalauza eta Lakar 2003-2005). Gainera, antzekoak daude Nafarroa Behereko Gamarten ere (*bionak*, G. T.).

buuxik, puuxik / *goaizik* ‘guraizeak’:

buuxik, buuxek dugu aldaerarik ezagunena Larraunen (Baraibarren, *muuxik*). Araitz-Betelun, *goaizik* eta *goaxik* entzun dugu; *buuxik* ere bada, baina, Gaintzan azaldu digutenez, ardi-ilea mozteko guraizeei esaten diete *buuxik*, ez besteei (hala ere, hiztun batzuek guraize mota guztiei esaten diete *buuxik*). Imotzen, *buuxik, puuxik* (Lat.) eta *puixak* (Mus.) formak bildu ditugu, eta, Basaburu Nagusian, *puuxik, puixik*. Antzeko formak ageri dira gure hizkeren ingurumarian: Ultzaman (Ibarra 1995: 659), Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.). Araitz-Betelutik mendebalera, baina, *goaizik* dugu Amezketan (K. E.), eta orobat Gipuzkoan (cf. Hurtado 2001: 139). *Buuxik* gisakoak gure eremutik ekialdera ere erabiltzen dira, Esteribarreraino gutxienez (Etxaide 1989: 185), eta antzekoak daude Ihabarren, Gulibarren, Irañetan edota Unanun (Camino 2005: 274). Nafarroako ipar-ekialdean, aldiz, *aixtur* ageri da Mallerreka aldean (Apalauza eta Lakar 2001-2003) eta Ipar Euskal Herrian (G. T.).

erde / *lerde* ‘lerdea’:

Larraunen, *erde* aldaera dugu lerdea izendatzeko (adibidez: *erdea daiola dao* ‘lerdea dariola dago’, Asp.), baita Imotzen eta Basaburu Nagusian ere. Araitz-Betelun, *lerde* erabiltzen dute, ondoko Amezketan eta orobat Gipuzkoako zati batean bezala. Gure eremutik ekialdera eta iparraldera, *erde* dugu Aretzen eta Ultzaman (Etxaide 1989: 170) eta Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.); areago, *erde* da Nafarroa Garaiko aldaerarik ohikoena (Etxaide 1989: 170, cf. Camino 2003: 101). Aldaera horrek Araitz-Betelun du muga, beraz.

10. irudia

huri / *ebi* ‘euria’:

huri edo *iuri* egin ohi du Larraunen, baita Imotzen eta Basaburu Nagusian ere. Araitz-Betelun, ordea, kutsu giputzua duen *ebi* aldaera entzun daiteke; *ebi* dugu, hain

zuzen, Gipuzkoako Amezketan eta Zaldibian (K. E.), edota Orion (Iturain eta Loidi 1995: 32). *EAEL*ren arabera, *ebi* dago Gipuzkoako Alegian, Asteasun, Ataunen, Azpeitian, Donostian eta Hernanin, eta baita Zuberoan ere. Nafarroa Garairako, oro har, *euri*, *iuri*, *eguri*, *iguri*, *uri* eta *auri* aldaerak dakartzta Etxaidek (1989: 31).

ollatasi / *ollategi* ‘oilategia’:

Oiloek ukuiluan izaten duten lekuari *ollatasi* esaten diote Larraunen (Azpirotzen, *ollotasi*),⁷⁰ eta *ollatei* edo *ollatoki*, aldiz, Araitz-Betelun. Nolanahi ere, Larraunen be-rean gero eta maizago entzun daiteke *ollate(g)i*. Larraundik ekialdera, *ollatasi* dugu Imotzen eta Basaburu Nagusian; aldaera hori ezaguna da Basaburu Txikiko Beintza-Labaienen (B. L.), Erroibarren eta Esteribarren (Ibarra 2007: 111), Artzibarren (Arana 2004: 126) eta are hego-nafarreraz (Camino 2003: 97), eta baita Sakanako erdialdean eta Irañetan ere (Erdozia 2004: 230); ez dirudi hortik kanpo erabiltzen denik.

o(r)e, *o(r)antza*, *o(r)a-mai*, *o(r)atu* / *orre*, *orrantza*, *orra-mai*, *orratu* ‘orea, orantza, ora-mahaia, oratu’:

/r/ fonemadun aldaerak edo batere gabeak erabiltzen dira Larraun osoan: *ore* eta *ori* ‘orea’, *o(r)antza* ‘orantza’, *o(r)a-mai* ‘ora-mahaia’ eta *o(r)atu* ‘oratu’. Araitz-Betelun, berriz, /l/ fonemadunak darabiltzate (alegia, dardarkaria dutenak): *orre*, *orrantza*, *orra-mai* eta *orratu*. Imotzen, Basaburu Nagusian eta Nafarroa gehiengan, Larraunen bezala ebakitzen dituzte adibide horiek (*orantza* dakar Etxaidek Nafarroa gehienerako, 1989: 156). Araitz-Betelutik mendebalerako hizkera gipuzetan, *ore*a eta *orremai* ditugu Leaburu-Gazteluko testu batean (*EAEL*, 102. testua), eta halakoak ezagunak dira Amezketan (B. G.) eta Zaldibian (K. E.). Azkenik, *OEH*k aldaera dardarkaridunaren lekukotasunak dakartza Euskal Herriko zenbait lekutarako: goi-nafarrera, Gipuzkoa, Lapurdi, Aezkoa.

prest / *presto* ‘prest’:

prest nao ‘prest nago’ gisakoak entzun ditugu Larraun guztian, eta *presto nao*, aldiz, Araitz-Betelun (*presto dau aparie* ‘prest dago afaria’). Imotzen eta Basaburu Nagusian ere *prest* erabiltzen da (edo bestelakoak: *prestatuik*, *prestatura*, eta abar), eta hala da Basaburu Txikian eta Leitzaan ere (B. L.). Gipuzkoan, *prest* eta *pronto* aukerak ditugu Amezketan (B. G.) eta Zaldibian (K. E.).

tanta / *tanto* ‘tanta’:

tanta aldaera da Larraungo aukera orokorra (*ur tanta at*), Gorritin eta Errazkinen izan ezik. Hala, *tanto* ageri da Gorritin, Errazkinen (*olio ttantto at* ‘olio ttantta bat’) eta Araitz-Betelun. Imotzen eta Basaburu Nagusian, *tanta* darabilte, Nafarroa Garai gehiengan bezala. *tanto* aldaerak kutsu giputza du (cf. *OEH*): Araitz-Betelu ondoko Amezketan eta Zaldibian bada (K. E.), eta, horiez gain, baita Leitzaan ere (B. L.).

txopin / *txotin* ‘zotina’:

Larraun osoan entzun dugu *txopiñ* (Od., Iri., Arru., Alb., Gorr., Azp. Erra.), *txupiñ* (Bar., Ald., Ui.) aldaera. Imotzen, *txupiñ* (Era.) eta *txopiñ* (Gol., Osk., Etxal.)

⁷⁰ Gorritin, baina, *kota* erabiltzen dute, Gipuzkoako eta Bizkaiko hizkera batzuetan bezala (cf. *OEH* eta Elexpuru 2004: 477).

entzun ditugu, eta, Basaburu Nagusian, *txopiñ* (Its., Er., Gar.), *txumiñ* (Arrar., Beru.) eta *txomiñ* (Beru.). Bestalde, gaztelaniatiko *ipo* eman digute Igoan eta Muskitzen. Araitz-Betelun, ordea, *txotiñ* da ohikoa. Gure eremutik iparraldera, *zopin* eta *txopin* ditugu Basaburu Txikian eta Leitzan (B. L.), eta, mendebalera, *zotiñ*, *txotiñ* daude Gipuzkoako Amezketan eta Zaldibian (K. E.). Ekialderantz, *-p*-duna gutxienez Erroibarreraino (Ibarra 2007: 143) eta Aezkoaraino (I. C.) iristen da, baina *xotin*, *zotin* eta *xetin* daude Zaraitzun (Arana 2001: 283, 285, 302).

uli / *elbi* ‘eulia’:

Eulia izendatzeko, *uli* jaso dugu Larraunen (Gorritin eta Errazkinen, *euli*). Araitz-Betelun, *elbi* erabiltzen da, nahiz eta *manduli* ‘mandeulia’ ere baden (eta ez *mandelbi*). Imotzen eta Basaburu Nagusian, *uli* bildu dugu. Nafarroa gehienez erabiltzen da (*e*)*uli* aldaera (ikus Artola 1992: 192, Camino 2003: 101). *elbi* aldaerak, aldiz, kutsu giputza du: bada Araitz-Betelu ondoko Amezketan eta Zaldibian (K. E.), edota Orion (Iturain eta Loidi 1995: 32). Azkenik, *EAEL*ko datuen arabera, *elbi* ageri da Gipuzkoako Alegian, Asteasun, Ataunen, Bidanian, Donostian eta Hernanin, eta *uli* Nafarroa gehienez, Lapurdin eta Nafarroa Beherean.

Horiez gain, badira Larraun eta Araitz-Betelu banatzen dituzten beste aldaera eta hitz batzuk; beste atal batzuetan ikusi ditugu, baina berriz gogoraziko ditugu (Larraungoa emango dugu lehenbizi, eta Araitz-Beteluko ondoren): *are* / *arre* (ikus b. atala), *iraztor* / *garo* (ikus b. atala), *banaar* / *baba beltz*, *baba txuri* ‘babarruna’ (ikus c. atala), *ira in* / *inari in* ‘igeri egin’ (ikus c. atala), *euntze*, *soro* / *barruti* (ikus c. atala), *baso* ‘mendia’ / *baso* ‘basoa’ (ikus c. atala), *plantatu* / *aldatu* ‘landatu’ (ikus c. atala), *maduri* / *marrubi* ‘marrubia’ (ikus d. atala), eta *makur*, *maingi* / *erren* ‘maingua, herrena’ (ikus d. atala).

g. Nafarroa eta Gipuzkoa elkarrengandik banatzen dituen lexikoa

Nafarroako hizkerak askotarikoak eta nabarrak dira, baita Gipuzkoakoak ere. Atal honetan, batez ere Araitz-Betelurekin muga egiten duten Gipuzkoako hizkerak hartuko ditugu aintzat (Amezketan, batez ere), eta bi eremuok alderatuko ditugu. Nolanahi ere, ale lexikook mendebaleragoko hizkeretan egiaztatzen ahalegindu gara, hala nola Goierri aldean. Gipuzkoarako emango ditugun aleak gero eta ohikoagoak dira Araitz-Betelun. Hogeita bat hitz bikote eta bost aldaera bikote dakartzagu guztira:

Hitzak

atiija / *doministiku* ‘doministikua’, *atorra* / *alkandora*⁷¹ ‘atorra, alkandora’, *axuri* / *arkume* ‘axuria, arkumea’, *bearrik* / *eskerrak* ‘bearrik, eskerrak’, *deus* / *ezer* ‘deus, ezer’, *eskuin* / *eskuin* ‘eskuina’, *galtzin* & *kisu* (Er., Gar.) / *kare* ‘karea’, *iote* / *karnabal* ‘ihotea’, *jolasean* (*aritu*) / *izketan* (*aritu*) ‘hizketan, solasean (*aritu*)’, *jostatu* & *jostake-*

⁷¹ *atorra* ere bada Gipuzkoako zenbait lekutan, baina beste adiera batean; Ataunen, esate baterako, lehengo aitonek erabiltzen zuten *atorra* izendatzeko erabiltzen dute (Larraitz Garmendiak emandako informazioa).

tan ibili / *jolastu* ‘jostatu, jolastu’, *kisu* & *kisuskille* / *ielto* & *iel(t)sero* ‘igeltsua, igel-tseroa’, *laister egin* / *korrika egin* ‘lasterka egin, korrika egin’, *nekazari* / *baserritar* ‘nekazaria’, (*g*)*oatze* / *oia* ‘ohea’,⁷² *ongarri* / *ximaur* & *gootz* ‘ongarria, ximaurra’, *osatu* / *zikiratu* ‘osatu’, *pella* / *koniflora* & *goniflora* ‘azalorea’, *urri* / *setienbre* & *garoil* & *irail* ‘iraila’, *zata* / *abarka*⁷³ ‘abarka’, *zortziko* / *txakur txiki* ‘zortziko; garai bateko dirua’, *zurgin* / *arotz* ‘zurgina’.

Aldaerak:

*apez*⁷⁴ / *apaiz* ‘apaiza’, *bezala* / *bezela* ‘bezala’, *guzi* / *guzti* ‘guztia’,⁷⁵ *ongi*, *obeki* / *ondo*, *obeto* ‘ongi, hobeki’, *piper* / *pipar* ‘piperra’.

Horiez gain, beste atal batzuetan ikusitako hitz bikote zenbait ekarri nahiko genuke hona, Nafarroa eta Gipuzkoa banatzeko ere balio baitute: *matel* & *matail* / *masail* & *matrail* ‘masaila’ (ikus b. atala), *jainkoan gerriko* & *jainkoan paxa* / *erromako zubi* ‘ortzadarra’ (ikus d. atala), eta *ortots* & *ostots* / *trumoi* (ikus d. atala).

Ondorioak

Mugimendu handia dago, ezaugarri lexikoei dagokienez, aztertzen ari garen eremuan. Imozko, Basaburu Nagusiko, Larraungo eta Araitz-Beteluko hizkerak ez dira homogeenak, alegia, ez dituzte hitz eta aldaera berak erabiltzen herri guztietan. Hori laburbiltzen saiatuko gara orain.

Hitz baino aldaera gehiago eman ditugu, baina kopuru hazia osatzen dute guztiek ere, eta kontuan hartzeak dira, gure ustez.

Araitz-Beteluko euskara da, lexiko-kontuetan behinik behin, hizkerarik homogeneoa: ez dugu nabarmentzeko moduko ezberdintasunik topatu hango herrien artean. Aitzitik, isoglosa nabarmenak aipatu ditugu Imotz, Basaburu Nagusi zein Larraun ibarren baitan (b., c. eta e. ataletan): Imotzen, hiru eremu bereizi ditugu; Basaburu Nagusian ere, hiru (ez hain nabarmenak), eta bi Larraunen.

Imotzi dagokionez, Atetz eta Ultzama ibarrei eta oro har handik ekialderagoko hizkerari loturik sumatu dugu Muskitz herria; beste muturrean, Larrauni begira dugu Goldarazko hizkera; eta tartean gelditzen dira Imozko gainerako herriak, Basaburu Nagusiarekin batera eskuarki. Kasu gutxi batzuetan, ordea, alderantzizko joera sumatu dugu: gure eremutik ekialdera ohikoak diren *ugalde* eta *oñazture* hitzak, esate baterako, ohikoak dira Goldaratzen, baina *erreka* eta *tximiste* ageri dira gainerako herrietan (ikus hitz bikote horiei buruzko azalpena b. eta c. ataletan).

Basaburu Nagusiko datu lexikoei begira, ibarra ez da homogenea, herri guztiak ez baitoaz beti batera. Hala, zenbaitetan, Atetzi eta Ultzamari begira sumatu ditugu

⁷² Baina Zegaman ere bada *oatze* (Azurmendi 1998: 97).

⁷³ Amezketan, *zata* hitza ere bada, baina emakumeentzako plastikozko oinetako bereziak izaten diren, etxean ibiltzekoak (B. G.). Ataunen, bestalde, beste oinetako klase bat izaten zen *zata* (Larraitz Garmendiak emandako informazioa).

⁷⁴ Baina Bedaion bada *Apezetxea* oikonimoa.

⁷⁵ Ez da osotara nafarra, *guzi* eta *guzti* erabiltzen baitira Ataunen eta Zegaman (Azurmendi 1996: 79 eta Azurmendi 1998: 42).

ekialdeko herriak (Erbiti, Gartzaron eta Orokieta), Basaburu Txikiari begira iparraldekoak (Igoa, Arrarats eta Beruete), eta tartean besteak (Imotzekin batera). Gainera, hitz eta aldaera multzo batek erakusten du Basaburu Nagusitik urrundu eta ondoko Larrauni (eta Leitzari, kasu askotan) begiratzen diola Berueteke lexikoak: *attun, antziar, asmato, entxaur & intxaur, eroe, ikullu, itxi, kontento, odai, oolki, osto, xorgaatile & txorgatilloa, zintzarri*. Alabaina, Basaburu Nagusiko hiru eremu horiek ez dira Imozkoak edo Larraungoak bezain garbi eta irmoak; esate baterako, iparraldeko herriak Basaburu Txikiko hizkeren lotuta daudela esan dugu, baina ez dago hitz multzo handirik, kasu bakan batzuetan baino ez baita gertatzen. Garbiagoa da, ikusi dugun bezala, Berueteke kasua.

Larrauni dagokionez, hego-ekialdea eta ipar-mendebala banatu ditugu. Hego-ekialdeko herriek handik ekialderagoko hizkeretik kideretasunak dituzte (Imotz, Basaburu Nagusia, Atetz, Ultzama), eta mendebaleragoko eskualdeei lotzen zaizkie ipar-mendebalekoak (Leitza, Araitz-Betelu, Gipuzkoako hizkera batzuk). Larraundarrekin berek garbi dakusate bi eremuon arteko desberdintasuna: hego-ekialdeko herritarrek diote Araitz-Betelun bezala hitz egiten dutela ipar-mendebalekoek; alderantziz, ipar-mendebalekoek diote oso desberdina dela hego-ekialdekoen hizkera, eta han dena *-i* eta *-u* egiten dutela. Bi eremuon artean batera eta bestera sumatu dugu Albiasu: hego-ekialdeko hartu dugu, baina ipar-mendebaleko aukerak gero eta indar handiagoa dute han. Bestalde, berezia da Errazkingo kasua. Izan ere, oraindik orain Larraungo euskararen ezaugarri batzuei eusten badie ere, gero eta gehiago hurbiltzen ari zaio Araitz-Betelukoari: *aldaru* 'landatu', *aizko ttiki*, *baa beltza*, *barrun*, *barruti* 'pentzea', *garo*, *jai* 'igandea', *laine* 'hodeia', *lakaie*, *ordubik*, *tanto*, *txillar*, *txonkatille*, *zuatz*.

Desberdintasunak desberdintasun eta aldeak alde, zenbait hitz eta aldaeratan multzo trinkoa osatzen dute, zeinek bere aldetik, bai Imotz-Basaburu Nagusiak bai Larraunek (ikus a., d. eta f. atalak). Esan bezala, Imotz eta Basaburu Nagusia batera doaz gehienetan, baina, zenbaitetan, ekialdera (Ultzama) edota iparraldera (Basaburu Txikia) jotzen du Basaburu Nagusiak, Imotzek baino gehiago betiere (ikus, batik bat, b. eta d. atalak).

Beste ondorio bat ere badakar gure azterketak: gure eremua zatitzen duten isoglosa lexikoak bertikalak dira. Alegia, aldaketak ekialdetik mendebalera gauzatzen dira, edo, alderantziz, mendebalek ekialdera. Hala, ekialdetik hasita, Imotzen eta Atetz-Ultzaren artean ezarri dugu lehenbiziko isoglosa gunea; Muskitzen bigarrena; Goldaratzaren hurrengoa; Imotz-Basaburu Nagusiaren eta Larraunen arteko mugan beste bat; (Albiasu-)Uitzi-Azpirotz-Errazkin lerroan hurrengoa; Larraun eta Araitz-Betelu ibarren mugan beste bat, eta Nafarroaren eta Gipuzkoaren artean azkena.

Isoglosa bertikalek sortzen dituzten gune horiek ez dira erabat trinkoak, hala ere. Esate baterako, Muskitzen kokatu dugu isoglosa bat; horrek adierazten du Muskitz ekialdera begira dagoela zenbait hitz eta aldaeratan, Atetz eta Ultzama ibarrekin batera, eta mendebalari begira daudela, bestalde, Imozko gainerako herriak eta Basaburu Nagusia. Baina Etxaleku, Oskotz, Erbiti, Gartzaron eta Orokieta Muskitzekin batera doaz zenbait kasutan, eta isoglosa horren barnean daude, beraz. Gauza bertsua gertatzen da Larraungo Albiasu herriarekin: Larraun bitan banatzen duen isoglosaren arabera, hego-ekialdeko herriekin batera kokatu dugu Albiasu; alabaina, zenbaitetan, ipar-mendebalekoekin bat egiten du. Horrek guztiak adierazten du hizkerak continuum batean daudela, aldaketak gradualki gertatzen direla, eta zaila dela isoglosa

trinko-trinkoak ezartzea, edozein hizkera-eremutan, eta are gehiago gurea bezalako eremu batean.

Horrez gain, isoglosa guztiak ez daude maila berean, edo, bestela esanda, ez dute nortasun bera: batzuek Euskal Herria bitan zatitzen dute, beste batzuek eremu txikiagoak banatzen dituzte, beste zenbait oso “tokikoak” dira, eta abar.

Gure kasuan, ikusi dugu, alde batetik, eremu zabalak banatzen dituzten zenbait isoglosa lexiko gure eremuan daudela. Hala, Ipar Euskal Herrian eta Nafarroa Garaiko zati handi batean (Nafarroako ekialde, ipar-ekialde edota hego-nafarreraren eremua) ere badauden zenbait item lexikoren muga Atetz-Ultzamaren eta Imotz-Basaburu Nagusiaren arteko mugan dago, nahiz Basaburu Nagusia Imoztik aldentzen den batzuetan (*aitatxi*, *altzin*, *anitz*, *etxola*, *gauinare*, *gibel*, (*katap*)*urtxintxe*, eta *neskato* hitzak, eta *bearri*, *bida*, *edeki* & *ideki*, *gut(t)i* eta *igen* aldaerak); Muskitzen eta Imozko gainerako herrien artean beste batzuen (*amatxi*, *eskalapoin*,⁷⁶ *iratze*, *kanebita*, *kukuso*, *oroitu*, *sobera*, *txilko* eta *yautsi* hitzak, eta *ameka*, *bago*, *deitzi*, *erran*, *iruzki* (& *iduzki*) eta *matel* aldaerak); Goldaritzen eta Imozko gainerako herrien artean beste batzuen (*erteka* & *arteka*, *pentze*, *arotz*, *oian* ‘mendia’, *oronbata*, *sagarroi*, *urrin* eta *irri* (*egin*) hitzak, eta *azazkal*, *eltxaur* & *eltzaur* aldaerak); Imotz-Basaburu Nagusia eta Larraun ibarren artean beste batzuen (*ebasi*, *ertsi*, *joale* (& *joare*), *maingu* eta *tripot(a)* hitzak, eta *bulkatu*, *jauntzi*, *konten(t)*, *koopillo* eta *ortots* aldaerak); Larraungo hego-ekialdearen eta ipar-mendebalaren artean beste batzuen (*aztal*, *kider*, *manatu* eta *mutil* ‘morroia’ hitzak, eta *bakotx* aldaera); eta, azkenik, Larraungo eta Araitz-Beteluko mugan beste batzuen (*alor*, *barne* & *barren* eta *iruetan ogei* & *lauetan ogei* hitzak, eta *berant-*, *bi orduk* eta *uli* aldaerak). Ale horiek guztiak oso esanguratsuak dira: hedadura zabalekoak dira, eta ez dira ageri zehaztutako eremutik mendebalera; bai, ordea, ekialdera eta iparraldera, Ipar Euskal Herriraino. Jakina, Ipar Euskal Herria ez dugu behar bezala ezagutzen, eta datu bakan batzuk ibili ditugu eskuartean, baina joera nagusi batzuk deskribatzen ahalegindu gara.

Beste kasu batzuetan, Ipar Euskal Herrira ez, baina Nafarroako eremu zabalera (gure eremutik ekialderako hizkerak, hego-nafarrera, Nafarroako ipar-ekialdea, Sakana)⁷⁷ hedatzen diren hitz eta aldaerak aurkitu ditugu gure eremuan: *aitagutxi* & *amagutxi*, *altzur*, *agotz*, *asenai*, *atari* ‘atea’, *berendu*, *buuxik* & *puuxik*, *eke*, *erde*, *esperatu*, *ileba*, *ingiri in*, *jainkoan paxa* & *jainkoan gerriko*, *langar* & *lankar*, *lengusi*, *lintsuse*, *malubi* & *maduri* & *maruri*, *mandar*, *martux* (& *martots*, *martuxt...*), *oñazture* eta *ugalde*. Horien muga ere gure eremuan dago (ikus ale bakoitzaren hedadura aurreko ataletan), eta item esanguratsuak dira guztiak ere. Kontuan har denek ez dutela hedadura bera.

Hedadura murriztagoko hitz eta aldaerak ere topatu ditugu gure azter-eremuan: batetik, gure eremu osoan edo zati handi batean, eta besteren batean (Sakana, Arakil, Leitza, Areso, Ultzama, Nafarroako ipar-ekialdea, Gipuzkoako hizkera batzuk...) ageri diren ezaugarriak ikusi ditugu: *izoa*, *leurri*, *matail* eta *obi*. Bestetik, gure eremuko ekialdean (Imotz, Basaburu Nagusia, eta, batzuetan, Larraungo hego-ekialdea) eta beste eskualderen batean (Leitza, Areso, Arakil, Basaburu Txikia, Sakana, Atetz,

⁷⁶ Gipuzkoan ere erabili izan da (OEH).

⁷⁷ Zenbaitetan, multzo horretatik kanpo dago Sakana, batez ere Irañetatik mendebalerako herriak.

Ultzama, Anue, Txulapain, Nafarroako ipar-ekialdea edo Nafarroako beste batzuek daudenak ditugu: *aitzurko* & *altzurko*, *aizkoldo* & *aixkolto* & *aixkolko*, *armimau*, *ausin*, *aztatu*, *bana(b)ar*, *biga*, *bota* ‘erori’, *gatzakoi*, *ira in*, *kalma*, *kalpar*, *landar*, *matxutx*, *ollatasi*, *ooldio*, *sartan*, *soro* ‘pentzea’, *txirrin*, *txopin*, *txurmio*, *zakar* ‘itsusia’, *zarre*. Azkenik, beste batzuek gure eremuko mendebalean (Larraungo ipar-mendebala, Araitz-Betelu) eta beste hizkeraren batean (Leitza, Areso, Arakil, Sakana, Gipuzkoako zenbait hizkera) aurki daitezke: *aldatu*, *artasi*, *arre*, *baa beltz*, *ezpa*, *irari in*, *jai* ‘igandea’, *kei*, *orre* & *orra-mai*, *ostots*, *solamu*, *soro* ‘alorra’, *tximillo*. Hitz eta aldaera horien guztien hedadura ez da bera; batzuek hedadura zabalagoa dute, beste batzuek murriztagoa, eta abar, baina ez dira ageri zehaztutako eremutik kanpo.

Are murriztagoa da orain emango dugun multzoko hitz eta aldaeren hedadura: guk dakigula, gure eremuko zenbait herri edo ibarretan soilik erabiltzen dira (kasuren batean, baita inguruko beste herri edo ibarren batean ere), eta, alde horretatik, esan daiteke aski eskusiboak direla: *amika* (Im. gehiena, Bas. Nag., Larr. eta Ar.-Bet.), *araitz* ‘haritza’ (Ar.-Bet., Sakanako batzuek), *atxoin* ‘itxoin’ (Ar.-Bet.), *axarikearra* & *axerikiarra* (Beru.) & *txaunkiarra* (Ald.) ‘enara’, *aztisarde* (Ar.-Bet.), *barrunen* ‘barruan’ (Ar.-Bet.), *barruti* ‘pentzea’ (Azp., Erra., Ar.-Bet.) & *barruti* ‘lur komunala’ (Gol., Larr. hego-ekialdea, Ui.), *geazi* (Gol., Larr., Ar.-Bet.), *keantza* ‘antza’ (Ui.), *makur* ‘maingu, herren’ (Larr.), *matuste* (Gol., Ald.), *obei* (Azp., Ar.-Bet., Leitza), *oztopoldo* & *ostopolo* ‘orkatila’ (Iri., Bar.), *patxaon* (Im., Bas. Nag.), *presto* (Ar.-Bet.), *solemu* (Larr. hego-ekialdea, Im., Bas. Nag., Leitza), *xongatillo* (Gol., Beru., Larr.), *zirriku* (Gol., Bas. Nag., Larr., Ar.-Bet.). Ondorio gisa, oso hitz eta aldaera eskusibo gutxi dago gure eremuan, eta ez dute, gainera, pisu handirik. Lexikoaren azterketa honetan ikusi ditugun ezaugarri gehienak beste hizkera batzuetan ere badaude; batzuek besteek baino hedadura zabalagoa edo urriagoa dute, baina ia guztiak beste eskualde batzuetara ere hedatzen dira. Esan nahi baita, ez dagoela Imotzen bakarrik erabiltzen den ale lexikoen multzorik, edo Larraunen bakarrik erabiltzen denik, esate baterako. Nolanahi ere, urriak badira ere, badira han-hemenka ezaugarri eskusibo zenbait, ikusi dugunez.

Beste item lexiko batzuek banaketa geografiko “bitxia” dute: *amañi* (Ud., Beru., Gol., Etxal., Larr. hego-ekialdea, Erronkari eta Zuberoa), *armiarro* (Beru., Od., Iri., Ald. eta Ipar Euskal Herriko hizkera batzuek), *baso* ‘mendia’ (Od., Ui., Gorr., Sakana eta Bergara aldea), *etxaola* & *etxoala* (Beru., Aezkoa, Mezkitz eta Bergara), *ezpata* ‘ezpara’, *iraztor* (Im. eta Larr. gehiena, Sakana, Gipuzkoako batzuek, Leitza eta Erroibar), *lakatz* (Ar.-Bet., Amezketa, Bizkaia), *malluke* ‘mailua’ (Im., Bas. Nag., Bergara), *ogai* (Larr. gehiena, Arakil eta Ultzama). Hitz eta aldaera horien gaineko gure ezauguera oso mugatua da; zalantzarik gabe, banan-banan aztertzeak lirerate guztiak, beste inon ere badiren edo ez zehaztu ahal izateko. Baina, beste datu argigarriak ezean, “bitxitzat” hartuko ditugu. Gauza bera esan genezake hitz eta aldaera eskusiboen multzoaz.

Bestalde, Euskal Herriko erdigunean erabiltzen diren zenbait ale lexiko ere badira gure eremuan. Orain emango ditugun aleak ez dira Euskal Herriko erdigunetik ekialdera edo mendebalera erabiltzen, eta asko berrikuntzak dira, baina ez denak (ikus hitz edo aldaera bakoitzaren hedadura aurreko ataletan): *aldatu* ‘landatu’, *ama-ponteko* & *aita-ponteko*, *amona*, *antziar*, *attuna*, *babarrun*, *barru(n)*, *ebi*, *elbi*, *eskumin*, *esnatu*, *ganbara*, *garo*, *geiegi*, *itxoin*, *itzule*, *jai* ‘igandea’, *katagorri*, *(k)ostilleka*, *laban*, *lakari*,

lanbro ‘langarra, euri xehea’, *lerde*, *mantal*, *masust*, *morroi*, *odolki*, *osin*, *poxpolo*, *tanto*, *triku*, *txarro*, *txilar*, *tximist*, *urgun*, *zilbor* eta *zuatz*. Horietako batzuek beste batzuek baino hedadura zabalagoa dute; esate baterako, oso eremu murriztekoak dira *txarro* edota *urgun* hitzak, eta hedadura zabala dute, betiere Euskal Herriko erdiguneaz ari garela, *amona* edo *garo* hitzek. Gure eremuari dagokionez, zenbat eta mendebalerago egin, agerikoagoa da erdiguneko hizkeren isuria (Larraungo ipar-mendebala, Araitz-Betelu). Aldaketa graduala da, ez bat-batekoa: zenbat eta ekialderago, orduan eta urriagoa da Gipuzkoa aldeko eta Euskal Herriko erdiguneko isuri hori.

Zazpi isoglosa gune finkatu ditugu, eta isoglosa horien guztien izaera edo nortasuna desberdina dela erakutsi. Ondorioa garbia da: jauzi lexikoa nabarmena da Atetz-Ultzamako hizkeratik Imozkora, Muskiztik Imozko gainerako herrietara, eta baita Goldaraztik Imozko gainerakoetara ere, baina jauzia ez da hain nabaria Imoztik Larrauna, Larraungo hego-ekialdetik ipar-mendebalera, Larraundik Araitz-Betelura, eta Araitz-Betelutik Gipuzkoara. Arestiko eremu horietan, jauzia bada, baina apalagoa; isoglosak ahulagoak dira. Alegia, a., b. eta c. ataletako ezaugarriek eremu zabalagoak banatzen dituzte (ikus, bestela, Nafarroako eremu zabalean eta are Ipar Euskal Herrian erabiltzen den lexikoaren zerrenda); Euskal Herria osorik hartuta, atal horietako item lexikoak esanguratsuagoak dira dialektologiaren ikuspegitik, gainerako atale-takoak baino.

Beraz, alde bateko zein besteko eraginak batzen dira gure azter-eremuan. Alde batetik, Euskal Herriko erdiguneko eta Gipuzkoako hizkeretan ere badiren zenbait ezaugarri badela ikusi dugu; Larraungo ipar-mendebaleko herrietan eta Araitz-Betelun, batik bat, baina baita Basaburu Nagusian eta Imotzen ere, hein txikiagoan betiere. Baina, beste alde batetik, gure eremuko hizkerek ekialderagoko, hegoalderagoko eta iparralderagoko bereizgarri asko dituzte; zenbaitetan, ezaugarri horien muga gure eremuan berean dagoela ikusi dugu, gainera. Ikusi dugu gure eremuko hizkerek (zeinek bere neurrian) Ipar Euskal Herriarekin, Nafarroako ekialdearekin (Atetz, Ultzama, Anue, Esteribar, Erroibar, Artzibar, Aezkoa), ipar-ekialdearekin (Baztan, Malerreka, Bertizarana, Bortzirriak), hegoalderagoko hizkerek (Txulapain, Arakil, Sakana) edota hego-nafarrerarekin bat egiten dutela maiz. Baina eragin horiek ez dira modu berean gauzatzen herri edo hizkera guztietan: Araitz-Betelutik eta Larraunek (ipar-mendebaleko herrietatik batik batik) Gipuzkoatik eragin nabarmenagoa dute gainerako hizkerek baino, eta Basaburu Nagusiak eta Imotzek, berriz, nabarmenago egiten dute Nafarroako beste eskualdeetarantz. Ekialde-mendebal norabidean eginez, beraz, garbia da hizkeren aldakortasuna. Aldakortasuna graduala da: ekialde, ipar-ekialde, hegoalde nahiz iparralderagoko isuria nabariagoa da Muskitzen, Imozko gainerako herrietan baino; Imotzen eta Basaburu Nagusian, Goldarazten baino; Imotzen, Larraunen baino, eta abar. Halaber, Gipuzkoako eta Euskal Herriko erdiguneko mintzoetara lerratzea Araitz-Betelun da nabariena; Larraunen ere bada, baina neurri apalagoan; Imotzen ere bai, baina Larraunen baino urriago, eta abar.

Aldakortasun gradual horretan, giltzarri dira hizkera batetik besterako trantsizioa islatzen duten bost herri: Muskitzek nabarmen egiten du Atezko eta Ultzamako hizkerara, baina ez da osotara hangoa, Imotzen badauden baina Atetz-Ultzaman ez dauden ezaugarri asko ere bai baititu; Imotz ibarraren beste ertzean, Goldaraztekin Larraungo hizkerarako trantsizioa erakusten du; Beruetek Basaburu Nagusiko eta Larraungo (eta Leitzako) hizkeren arteko zubi-lana egiten du; Albiasuk Larraungo

hego-ekialdetik ipar-mendebaleranzko bidea marrazten du; eta, azkenik, larraundarra den baina Araitz-Betelura nabarmen lerraturik dagoen Errazkin dugu.

Azkenik, aztergai dugun eremuan polimorfismo handia dagoela ondorioztatu dugu. Polimorfismo hori ibarrak osotasunean hartuta ikus daiteke, baina baita herriak edota hiztunak berak banaka hartuta ere. Alegia, hiztun berak *ermiarma* eta *armiarma* biak erabil ditzake solasaldi berean, edota *euzki* eta *iuzki*; eta, herri berean, gerta daiteke hiztun batek *kooldio* ahoskatzea eta beste batek, berriz, *gooldio* (horixe gertatu zaigu, esate baterako, Gartzaronen), eta abar. Areago, polimorfismo horren arrazoi nagusia fonologian dakusagu guk; batik bat Imotz, Basaburu Nagusia eta Larraun ibarretan, bokal- eta kontsonante-mugimendu handia dago (ikus Apalauza 2008a), eta horrek polimorfismora garamatza ezinbestean. Jakina, hizkera horiek guztiak Euskal Herriaren erdigunean egoteak ere eragin duke polimorfismo hori. Azterketa honetan, hitz eta aldaera bikote jakin batzuk eman ditugu, eta horien arabera banatu ditugu eskualde eta ibarrak, baina, aldi berean, hitz eta aldaera horien aldaera ugari dagoela ikusi dugu (ez kasu guztietan), eta guk zehatz-mehatz azaldu dugu herri bakoitzean zer bildu dugun.

Bibliografia

- Agirre, J., 1925, “Velle (sic) de Juslapeña”, *AEF* 5, 131-140.
- Alvar, M., 1991, *Estudios de geografía lingüística*, Paraninfo: Madril.
- Apalauza Oлло, A., 2008a, “Nafarroako ipar-mendebaleko euskara: Imotz, Basaburu Nagusia, Larraun eta Araitz-Betelu”, *FLV* 107, 63-104.
- , 2008b, *Imozko euskara*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- eta Lakar Iraizoz, M., 2001-2003, *Malerrekako ahozko tradizioa*, Nafarroako Gobernuak eta Malerrekako Mankomunitateak diruz lagundutako ikerketa-proiektua (lan argitaragabea).
- eta Arraztio Saralegi, K., 2003-2005, *Araitz-Beteluko ahozko tradizioa*, Nafarroako Gobernuak eta Araizko eta Beteluko Udalek diruz lagundutako ikerketa-proiektua (lan argitaragabea).
- Arana, A., 2001, *Zaraitzuko hiztegia*, Hiria eta Nafarroako Gobernua.
- , 2002, *Izarbeibarko hiztegia*, Hiria eta Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- , 2004, *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrerera. Artzibarko aldaera*, Hiria: Donostia.
- , 2006, *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrerera. Txulapaingo aldaera. Hiztegia*, Hiria: Donostia.
- Aranzadi Zientzia Elkartea, 1984-1990, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa (EAEL)*, Donostia.
- Artola, K., 1992, “Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua dela-ta (hurbiltze-saiakera)”, *FLV* 60, 187-227.
- , 2006, “Artzibarko aldaera deitu izanaren inguruan (1-sarrera eta lehen galdera-sortak)”, *FLV* 103, 393-428.
- Azurmendi, J. M., 1996, *Ataungo euskara*, VI. Gerriko Ikerlan Sariketa: Lazkao.
- , 1998, *Zegamako euskara*, VII. Gerriko Ikerlan Sariketa: Lazkao.
- Bähr, G., 1972 [1931], “El arco iris y la vía láctea en Guipúzcoa”, *RIEV* 22, 397-414.
- Bidador, J., 1992, “Noticias y restos del euskera de Val de Olla”, *FLV* 60, 277-295.

- Camino, I., 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- , 2000, “Abiaburu bat Donostiako euskara aztertzeko”, in Zuazo, K. (arg.), *Dialektologia gaiak*, UPV/EHU eta Arabako Foru Aldundia, 51-81.
- , 2003, *Hego-nafarrera*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- , 2004, “Nafarroa Behereko euskara”, *FLV* 97, 445-486.
- , 2005, “Arakilgo euskara: kokagunearen auzia eta datuen fidagarritasuna”, *FLV* 99, 265-286.
- Del Castillo, V., Giralt, B. eta Romo, J. A., 2001, *Azkoittiko euskerie*, Aizkibel Beka, Barriketatik.
- Elexpuru, J. M., 2004, *Bergara aldeko hiztegia. Leintz-Aramaio, Oñati eta Eibar inguruko berbekin osotuta*, Bergarako Udala.
- Erdozia, J. L., 2001, *Sakana erdialdeko euskara*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- , 2004, *Sakanako hiztegi dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua eta Euskaltzaindia: Iruñea eta Bilbo.
- Etxaide, A. M., 1984, *Erizkizundi Irukoitzea (EI)*, *Iker* 3, Euskaltzaindia: Bilbo.
- , 1989, *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza: Donostia.
- Gaminde, I., 1993, “Nafarroako nominalizazioez”, *FLV* 62, 75-94.
- , 2001a, *Leioa barbarik berba*, Bizkaiko Foru Aldundia, Leioako Udala eta Eusko Jaurlaritza: Bilbo.
- , 2001b, *Jatabe barbarik berba*, Jatabeko Udala, BBK, Bizkaiko Foru Aldundia eta Eusko Jaurlaritza: Bilbo.
- Hualde, J. I., Elordieta, G. eta Elordieta, A., 1994, *The Basque dialect of Lekeitio*, ASJUren Gehigarriak XXXIV, EHU eta Gipuzkoako Foru Aldundia: Bilbo eta Donostia.
- Hurtado, I., 2001, *Goierriko eta Tolosalde hegoaldeko hizkerak*, IX. Gerriko Ikerlan Sariketa, Lazkao.
- Ibarra, O., 1995, *Ultzamako hizkera. Inguruko euskalkiekiko harremanak*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- , 2000, *Erroibarko eta Esteribarko hizkera*, Nafarroako Unibertsitate Publikoa: Iruñea.
- , 2006, “Lexikoaren hedapena goi-nafarreraren hiru ibarrotan: Erroibar, Esteribar eta Anue”, *ASJU* XL: 1-2, 487-498.
- , 2007, *Erroibarko eta Esteribarko hiztegia*, Nafarroako Gobernua eta Euskaltzaindia: Iruñea.
- Iribarren, J. M., 1984, *Vocabulario navarro*, Nafarroako Gobernua eta Principe de Viana erakunde: Iruñea.
- Iturain, I. eta Loidi, L., 1995, *Orioko euskara*, Orioko Udala.
- Izeta, M., 1996, *Baztango hiztegia*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- Kamino, P. eta Salaberri, P., 2007, *Luzaideko euskararen hiztegia*, Nafarroako Gobernua eta Euskaltzaindia: Iruñea eta Bilbo.
- Mitxelena, K., 1977 [1961], *Fonética Histórica Vasca*, Gipuzkoako Foru Aldundia: Donostia.
- , 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia (OEH)*, Euskaltzaindia: Bilbo.
- Olano, M., 1998, *Areso eta Leitzako hizkerak. Bertako hitz eta historian barrena*, Nafarroako Gobernua, Aresoko eta Leitzako Udalak: Iruñea.
- , 2000, “Gipuzkoa ondoko bi hizkera nafar: Areso eta Leitzako paradoxa”, in *Dialektologia gaiak*, K. Zuazo (arg.), Arabako Foru Aldundia: Gasteiz, 121-147.

- Ormaetxea Lasaga, J. L., 2006, *Aramaioko euskara (azterketa dialektologikoa)*, UPV/EHU.
- Pagola, R. M., 1992, *Euskal Fonetika Nafarroan I eta II*, Nafarroako Gobernua: Iruñea.
- Perurena, P., 2007, *Dakiguna ikasten*, Alberdania: Irun.
- Sagarzazu, Tx., 2005, *Hondarribiko eta Irungo euskara*, Alberdania: Irun.
- Salaberri, P., 1991, "Toponimia, dialektologiaren ikerbide", *Iker* 7, 619-645.
- Sánchez Carrión, J. M., 1974, "esan / erran en el área lingüística altonavarra", *FLV* 17, 261-264.
- Zelaieta, E., 2005, "Bortzerrietako euskara, herriz herri (ez)berdintasunetan barrena (II)", *FLV* 99, 287-306.
- Zuazo, K., 1999, "Baigorriko euskara kokatzeari buruz", *Lapurdum* 4, 247-277.
- , 2006, *Deba ibarreko euskara. Dialektologia eta tokiko batua*, Badihardugu Euskara Elkar-
tea: Oñati.